

ЖИВИ АРХИВИ

2

Национален архив от спомени за процеса на
присъединяване на България към НАТО

ЖИВИ АРХИВИ

Национален архив от спомени
за процеса на присъединяване
на България към НАТО

Том 2

Всички текстове в изданието изразяват само и единствено позициите на своите автори. Дипломатическият институт към министъра на външните работи на Р България не се идентифицира с авторските мнения.

ЖИВИ АРХИВИ

Национален архив от спомени за процеса на присъединяване на България към НАТО Том 2

Изданието се реализира в рамките на Националната програма с инициативи за отбелязването през 2024 г. на 20-ата годишнина от членството на Република България в НАТО.

© Никола Пейков – отговорен редактор

© Силвана Цокова – редактор

© Дипломатически институт към министъра на външните работи,
София, 2025

Прегледна подготовка и печат: ИК „Св. Георги Победоносец“ ЕООД

ISBN 978-619-7200-42-3

ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ

Министерство на външните работи
на Република България

ЖИВИ АРХИВИ

Национален архив от спомени
за процеса на присъединяване
на България към НАТО

Том 2

НАТО:
ЗАЩОТО СМЕ
ПО-СИЛНИ ЗАЕДНО

Уважаеми читатели,

Две десетилетия след историческото присъединяване към НАТО членството на България в Алианса продължава да бъде крайъгълен камък на външната политика и националната сигурност на страната ни. Сред океана от динамични геополитически предизвикателства и несигурност както в регионален, така и в глобален план, Северноатлантическият алианс се явява гарант за суверенитета, териториалната цялост и независимостта на страната ни. НАТО предоставя на държавите членки не само механизъм за колективната отбрана, но и платформа за активното им участие в глобалните усилия за мир и стабилност – усилия, от които България вече двадесет години е част.

На 18 март 2004 г. XXXIX Народно събрание на Република България ратифицира Северноатлантическия договор, като с този акт страната окончателно затвърждава своя ангажимент към системата на колективна сигурност. Само дни по-късно, на 29 март 2004 г., на тържествена церемония в Съединените щати, премиерите на България и още шест страни от Централна и Източна Европа предават документите за ратификацията на договора, с което стават пълноправни членове на НАТО.

Присъединяването на България към Алианса обаче не е еднократно събитие, а дългогодишен процес, започнал значително по-рано. Началото му е поставено още на 23 юни 1990 г., когато г-р Соломон Паси в качеството си на народен представител произнася историческа реч във VII Велико народно събрание за необходимостта от членство на България в НАТО. По-малко от месец по-късно, на 13 юли 1990 г., страната предприема първи конкретни стъпки, установявайки дипломатически връзки с Алианса – недвусмислен сигнал за сериозните намерения на страната да се интегрира в евроатлантическото пространство.

Изданието е реализирано от Дипломатическия институт към министъра на външните работи в рамките на Националната програма с инициативи, посветени на 20-ата годишнина от членството на България в НАТО.

Първият том на изданието съдържа разширените мемоари на г-р Соломон Паси, както и документи, свързани с историята на членството на България в НАТО. Вторият том, който държите в ръцете си, помещава личните спомени на други ключови фигури, които са участвали активно в процеса на присъединяване на страната ни към Алианса. Сред тях са президенти, министър-председатели, министри, народни представители, български и чуждестранни дипломати. „Живите“ интервюта, поместени в изданието, следват сходни въпросници, които позволяват на участниците да споделят хронологията на своите усилия с принос към процеса на присъединяване – от първите дипломатически стъпки през политическите спогодби и обществения отзвук до ролята на НАТО в съвременната геополитическа обстановка. Редът на представянето им следва хронологията на участието на личностите в описаните събития.

Основен принос за реализирането на изданието имат Таня Михайлова, директор на Дипломатическия институт, и Никола Пейков, експерт в Института. Интервюта с българските респонденти води Любомир Денов, дългогодишен военен журналист, а журналистът Георги Милков интервюира чуждестранните участници през платформата Zoom. Българската телеграфна агенция изготви и любезно предостави на Дипломатическия институт хронологията, която ще намерите в края на изданието.

Националният архив от спомени за процеса на присъединяване на България към НАТО „Живи архиви“ не претендира за пълна изчерпателност, но хвърля светлина върху сложния процес, през който България преминава, за да стане част от *sui generis* системата за колективна сигурност на Алианса. Надяваме се, че проектът на Дипломатическия институт по повод 20 години България в НАТО ще допринесе за запазването на паметта за многопластовите дипломатически и политически усилия, довели до реализирането на един от най-значимите външнополитически приоритети на Република България.

Екипът на Дипломатическия институт

Съдържание

Петър Стоянов: Членството в НАТО е въпрос на цивилизационен избор	9
Стефан Софиянски: Декларацията на правителството за членство в НАТО изигра ролята на котва, която стабилизира България.....	20
Надежда Михайлова (Нейнски): Членството в НАТО е едно от най-големите постижения на българската демокрация.....	27
Асен Азов: Ако не бяхме в НАТО, Созопол можеше да е нова Буча. Днес светът отново е разделен на авторитарни и свободни страни	38
Велизар Шаламанов: Крайно време е за инвестиционен фонд за превъоръжаване и модернизация на армията	46
Бойко Ноев: Членството на България в НАТО е въпрос на геополитика. Съкращаването на излишни въоръжения не бе наложено от Брюксел, държавата ни не можеше да понесе хипермилитаризацията по съветски образци.....	59
Соня Янкулова: Отбраната е сферата на държавна дейност, в която за първи път се приложи програмно бюджетирание.....	76
Станислав Илчев: Президентът Путин ни агитираше: „Защо ви е НАТО? Ние имаме 5-минутна готовност“	82
Николай Свинаров: Сега е моментът България да вземе целеви кредит за превъоръжаване.....	94
Георги Първанов: Дипломатите инициираха подкрепата в БСП за членството ни в НАТО.....	103
Елена Поптодорова: Членството в НАТО бе Входният билет на България към цивилизования свят	110
Константин Попов: НАТО отдалечава злото, наречено Война	120
Любомир Иванов: НАТО е съюз, който стъпва на свободната воля и обществената подкрепа на страните членки.....	130
Атанас Запрянов: НАТО е гарант за нашата сигурност. Не армията, а репресивният апарат на ДС, съдът и прокуратурата бяха стожер на комунистическия режим.....	140

Николай Милков: Членството в НАТО е фактор за стабилност на държавата	149
Робърт Николас Бърнс: Гордеем се, че България е с нас в Алианса	158
Алесандро Минуто-Рицо: България бе приета в НАТО като искрен и честен член на нашата общност.....	164
Улрих Бранденбург: България допринася за създаване на зона на сигурност в Европа	171
Хронология на по-важните събития от присъединяването на България към НАТО (1990 – 2004)	176

Петър Стоянов: Членството в НАТО е въпрос на цивилизационен избор

Петър Стоянов е заместник-министър на правосъдието в правителството на Филип Димитров (1991 – 1992), народен представител в XXXVII Народно събрание и заместник-председател на Съюза на демократичните сили (1995 – 1996).

През 1996 г. е избран за президент на Р България, след като поставя в центъра на кандидатурата си кампания членството на България в НАТО и Европейския съюз. През 1997 г. президентът Стоянов назначава служебно правителство с министър-председател Стефан Софиянски, което подава молбата на България за членство в НАТО.

– Г-н президент, Вие сте първият български политик, който подчини изцяло своята предизборна кампания и целия си мандат на идеята за членство в НАТО. В онези смутни времена не беше ли това прекалено голям политически риск?

Никога не съм имал съмнения, дори и преди 1989 г., че истинското място на България е в семейството на европейските народи и че ситуацията, в която се намирахме като най-верен сателит на СССР, е унижителна за страната. За разлика от много мои връстници, повлияни от комунистическата пропаганда, аз съм израснал в такова семейство, че бях напълно наясно с това, което по-късно определих като цивилизационен избор.

Когато беше обявена кандидатурата ми за президент, а това се случи почти година преди изборите – нещо непознато за днешните политически нрави – аз обиколих България почти два пъти и през всичкото време неуморно повтарях, че ако бъда избран за президент, основният ми приоритет ще е членството на страната в НАТО и в ЕС.

Казвам това, защото днешните противници на НАТО – малобройни, но кресливи – заявяват, че не е имало референдум. Всъщност това беше референдумът – една година правих президентска кампания. И глухите разбраха, че ако бъда избран за президент, ще направя всичко възможно за членството ни в НАТО и в ЕС. Когато бях избран, направих точно това, което бях обещавал. Тоест, фактът, че бях убедително избран за президент на България беше своеобразен референдум. Хората гласуваха за мен, след като много ясно знаеха какво ще направя като държавен глава – винаги съм бил много ясен и категоричен.

– Спомням си тогава ироничните усмивки на политици от социалистическата партия в Народното събрание. Първо, още когато Соломон Паси се обърна към депутатите с идеята за членство в НАТО, и след това, когато имаше

редица изказвания, че тази идея граничи с политическа екстравагантност. Как посрещнахте тези отзиви и тази политическа ситуация?

Не бях учуден от подобен тип реакции. Четиридесет и пет години се внушаваше, че НАТО е агресор. Истината е, че когато падна „Желязната завеса“, пред България нямаше голям избор. Съветската система, включително и системата за сигурност, беше напълно провалена и дискредитирана. Никой, дори и най-крайните комунисти, към онзи момент нямаха аргументи да я защитят и затова те започнаха да лансират идеята за неутралитет на България. Това беше абсолютно заблуждаваща идея и имаше само една цел – да ни отдалечи, ако може завинаги, от евроатлантическите структури.

- Не е ли стоял въпросът за сигурността? След като го няма Варшавският договор, кой ще брани малка България?

Малка България със своята сравнително малка армия може да бъде защитена само ако е в надежден военен алианс. Второ, ние не сме най-умните нито на Балканите, нито в Източна Европа. След като Чехия, Полша, Унгария, Словакия подадоха молби за членство в НАТО, след като близката ни Румъния подаде молба за членство в НАТО, беше ясно, че България трябва да следва същия път. Още повече че южните ни съседи – Турция и Гърция, вече бяха там.

НАТО – и това го обяснявах непрекъснато по време на предизборната ни кампания – не е само военен алианс, който пази от агресия. За нас НАТО означаваше принадлежност към друг свят, НАТО означаваше по-развита демокрация, върховенство на закона, повече инвестиции, доверие у най-развитите икономически държави, които членуват там, което за нас беше изключително важно.

- Но имаше хора, които казваха: ЕС – да, НАТО – не?

За мен беше съвършено ясно, че заради лошото ни комунистическо наследство членството ни в ЕС минава през членство в НАТО. Двете неща вървяха ръка за ръка. Да, членството в НАТО тогава звучеше екстравагантно, но първата крачка трябваше да бъде направена, и то решително.

- Все пак лесно ли се прие тази Ваша идея за молба за членство в НАТО? Доколкото разбирам, в Министерския съвет молбата е била гласувана единодушно, но какво се крие зад това единодушие? Как изработихте тази молба?

Всички бяха в известен смисъл изненадани. Разбира се, в никакъв случай не бяха шокирани, защото това беше моето предизборно обещание, но в началото на 1997 г. България беше в тежка икономическа разруха. Хората се редяха на опашки за хляб и кисело мляко, спестяванията се топяха всеки ден.

- Доларът стигна до 3000 лева...

Точно така. На 12 февруари 1997 г., след като решихме една изключително тежка политическа криза, назначих служебен кабинет с министър-председател Стефан Софиянски. Само четири дни след това – на 16-ти, се обадох по телефона на Стефан и му казах: „Готовите молба за членство в НАТО!“. Той ми отговори: „Ние никога не сме писали молба за членство в НАТО!“ Засмях се и казах: „В България абсолютно никога не е писал молба за членство в НАТО, идвайте в моя кабинет“. Така и стана.

Не бива да забравяме, че това беше служебен министерски съвет, назначен от мен. Всички бяха със съзнанието, че не могат да пренебрегнат политическата воля на президента. Но истината е, че всички в този кабинет бяха хора с много ясни проевропейски позиции. Да бъде честен, част от тях не бяха съвсем въодушевени поради само една причина – това ли е най-важно сега? Това беше въпросът, който ми задаваха и моите най-близки политически съратници от СДС. „Това ли е най-важното сега? Хората нямат какво да ядат. България е в икономическа криза“. Но аз бях убеден, че ако ние изпуснем този исторически момент, твърде вероятно е нашата молба за членство в НАТО да се забави толкова много, че да се отложи съвсем във времето.

- Сигурно много пъти сте мислили какво щеше да стане, ако не бяхте подали молбата в онзи исторически момент?

Към онзи момент България нямаше действащ парламент. Той беше разпуснат. България се управляваше от президент и от назначеното от него служебно правителство. Смятах, че е честно, след като съм абсолютно убеден в това и цяла година съм го говорил на българските граждани – смятах, че е честно решението да бъде взето от мен и от назначения от мен служебен кабинет. Бях почти сигурен, а и всички социолози бяха, че след предсрочните избори, т.е. след четири-пет месеца, в парламента ще има преобладаващо мнозинство на „Обединените демократични сили“ – ОДС, с министър-председател Иван Костов, които бяха без съмнение демократично и проевропейски ориентирани.

Но дори в един парламент с прозападно реформаторско мнозинство молбата за членство в НАТО щеше дълго да се разглежда от почти всички комисии в Народното събрание. Щеше да има съпротива от БСП и други леви партии. Този процес щеше да се проточи не по-малко от година. През това време БСП щеше да възвърне своята политическа форма, както и се случи, и да започне с организацията на антинатовски митинги. А когато подадохме молбата за членство, БСП беше в политическа изолация и не беше в състояние да организира „народното недоволство“ срещу НАТО и „Запада“.

Още нещо важно – в началото на юли същата година предстоеше извънредната среща на най-високо равнище в Магрид. Беше много важно да подадем молбата преди това, за да бъдем макар и последни, но все пак в един пакет с Румъния.

- Спомням си, че след това дори се конкурирахме с Румъния за НАТО...

Това бяха журналистически фантазии. Всъщност ние имахме интерес да бъдем в пакет с Румъния, защото по отношение на НАТО Румъния имаше категорично предимство. Макар и с по-непоносим дори от нашия комунизъм, румънският диктатор Чаушеску беше в лоши отношения с бившия СССР, поради което румънските политици, дипломати и военни не бяха обучавани в съветските академии и разузнавателни служби и се ползваха с далеч по-голямо доверие сред партньорите ни на Запад.

- Да се върнем на срещата в Мадрид. Какво Ви каза Бил Клинтън на тази първа среща?

Клинтън тогава се срещна с всички президенти от Източна Европа. Всеки имаше между десет и петнайсет минути, но все пак за мен това беше шанс да кажа очи в очи на американския президент защо България трябва да бъде член на НАТО. Бях добре подготвен и спокоен – виждах за първи път президента на Шатите, но пледирах за кауза, в която бях дълбоко убеден. Мисля, че Клинтън възприе много добре моите аргументи, и доказателство за това беше, че още докато екипът му беше в Европа, след 4-5 дни той изпрати своя министър на отбраната Уилям Коен в София, за да проучи на място въпроса. С него имахме две много дълги и много ползотворни срещи.

- Значи сте го заинтригували сериозно?

Сигурен съм, защото след това той даде редица интервюта, в които категорично подкрепи нашите тези – защо България е важна за южния фланг на НАТО, както и за важността на страната ни на фона на етническите кръвопролития в бивша Югославия.

- Независимо от времето, все още съществува въпросът какво е НАТО – военнополитически съюз или ценностен съюз? Но преди всичко ще може ли да обясните какво значи цивилизационен избор? Вие първи употребихте този термин.

Употребих за първи път „цивилизационен избор“ по време на предизборната кампания. След това го повтарях много пъти и дори Румен Леонидов на шега беше писал, че президентът е заприличал на ученик натезгач, който повтаря едно и също. Но трябваше да се преобърне мисленето на едно общество, откъснато от света и живяло 45 години под похлупака на комунистическата пропаганда. Под цивилизационен избор разбирах способността на нашето общество да се организира така, че да заживее по-добре и по-различно от времето на комунизма – да има високи доходи и добра социална защита, да има функционираща правораздавателна система, да има граждани с ново самочувствие – това, което се случи след Втората световна война в страните от Западна Европа.

Въпросът не е България да се „пришие“ към НАТО и ЕС, защото такава беше политическата мода след пагането на Берлинската стена. Въпросът

опира до много дълбок и траен национален интерес. Именно така трябва да се разбират и моята категоричност за членство в НАТО и цивилизационният избор на България – като най-добрата защита на нашия национален интерес.

В кратката си следосвобожденска история България води няколко войни, за да осъществи своя национален идеал – обединението на българските земи. Губим Балканската война, губим Междусъюзническата война, влизаме в губещия лагер по време на Първата световна война, за да поправим грешките от Междусъюзническата война и несправедливия Букурещки мирен договор. Влизаме във Втората световна война по същата причина – за да поправим грешките от Първата световна война. Големият избор пред българския политически елит тогава винаги е бил много драматичен – дали да бъдем на страната на Германия и Австрия, или на страната на Великобритания и Франция. Този избор е измъчвал българските политически елити в рамките на цялата ни следосвобожденска история – как да не бъдем изречка в ръцете на „великите сили“. Днес имаме много по-ясен и по-лесен избор. За пръв път големите съперници, бившите европейски врагове – Германия, Франция и Великобритания, са заедно и ние искаме да сме в един съюз с тях, без да се налага да избираме между англо-френския лагер и Германия. На всичко отгоре, и всички останали европейски държави (без митичната и неутрална Швейцария), включително и тези с размерите на България, са в този съюз. Това е ясен и сравнително лесен избор, освен за онези наши „патриоти“, които работят за чужд интерес. Затова го нарекох и цивилизационен избор.

- Все пак имаше поддръжници на идеята, че не трябва да се правят такива резки завои. Не е ли по-добре да последваме примера на Швейцария и да изкаме в позицията на една независимост? Тоест, нито с едните, нито с другите, за да не сбъркаме.

Да бъдеш неутрална държава не е твоят избор. В исторически план да бъдеш неутрална държава винаги е било избор на Великите сили – това се е случило с Швейцария по очевидни причини. Трябва да си много елементарен, за да си мислиш, че България след 45 години комунизъм и разбита икономика и банкова система може да се обяви за неутрална държава и тогава всички ще плеснат с ръце и ще кажат „ашколсун на българите – колко са умни“. Нито имяхме банкова система, която да буди доверие, нито имяхме траен, с векове формиран политически елит, който да буди доверие, нито общество, чиито морални котви да будят доверие в Европа и в света. Това беше една провокативна идея с една цел – да не се приобщим към НАТО и ЕС.

- Но тази пропаганда върви и днес.

Тази пропаганда никога не е спирала. През февруари 1997 г. подадохме молба за членство в НАТО, през юли в Мадрид потвърдихме тази молба при личната ми среща с Клинтън. През това време БСП се окопиха и в началото на 1998 г. започнаха да организират първите манифестации срещу НАТО.

Свикаха пленум на БСП, на който 61 души гласуваха против членството на България в НАТО и един въздържал се. След това организираха акция с ген. Ангел Марин, който тогава беше шеф на ракетните войски и артилерията на сухопътните войски. Той направи солова акция, в която каза, че президентът трябва да спре този „Ходом марш към НАТО!“.

- Точната фраза беше: Командата „Бегом към НАТО!“ не е здравословна за българската армия.

Смисълът е същият – всички медии го интерпретираха като директна атака срещу членството ни в Алианса. Трябваше да взема незабавно решение, защото се боях, че това е организирана акция, както и се окажа по-късно. Само това оставаше – генерали от Българската армия да се обявят срещу НАТО. Първо, това не е работа на армията. Това е работа на политиките. Политически решения се вземат от Народното събрание, Министерския съвет, президента...

Затова се обадих на премиера Иван Костов и го помолих в рамките на един час, което беше на ръба на възможното, правителството да вземе решение – както се казва „на подпис“, за да издам указ за уволнение на Марин. Много хора тогава се сепнаха. Имаше коментари, че президентът се проявява като ястреб, но няха друга възможност. В такава ситуация трябва да се действа решително. Ген. Марин беше уволнен и по-късно получи своите политически дивиденди като влезе в политиката от БСП.

Но като споменах БСП и съпротивата ѝ срещу НАТО по онова време, ми се ще да кажа още нещо. Доста по-късно – през 2004 г., бившият лидер на БСП Георги Първанов, вече като президент, подписа договора за членство в НАТО, а ген. Марин, като негов вицепрезидент (това си спомням много добре), направи категорично изявление след започване на войната в Ирак: Ние сме съюзници в НАТО и трябва да подкрепим съюза, чийто членове сме.

Питали са ме как реагирам на този факт...

- Как реагирахте на факта, че именно Георги Първанов подписа декларацията за членство в НАТО?

Положително, разбира се. Ако аз бях подписал декларацията за членството в Алианса, БСП и други „леви сили“ щяха със сигурност да организират демонстрации против НАТО и „прозападния“ президент, а това щеше да разедини обществото ни и да ни постави в нелепа ситуация. Късмет беше за България, че президентът, който подписа, беше бившият лидер на БСП. Това породиха гласове на недоволство в средите на бившите комунисти, но не посмяха да тръгнат открито срещу довчерашия си лидер. В този смисъл аз смятам, че страната спечели, и съм напълно удовлетворен. Разбира се, за мен би било чест да се случи в моя мандат, но за историята и за България това няма никакво значение.

- Вие сте абсолютно прав, че в онези смутни времена една сериозна част от интелигенцията беше про-НАТО, но дори част от офицерския състав на армията беше на обратна позиция. В този контекст, смятате ли, че Вашето решение за Ангел Марин е изиграло роля за това в главите на офицерството да светне някаква червена лампичка?

Офицерите би трябвало да обичат категоричността. Уволнението на Марин, ако не друго показва, че президентът и върховен главнокомандващ на Българската армия има воля и решимост да стигне до край, когато това е важно за страната.

От многото ми срещи с офицери вече бях убеден, че огромната част от младите много добре осъзнава колко е важно България да бъде член на НАТО. Не само като цивилизационен избор, но и като възможност да бъдем част от един съюз, който има най-висока степен на армейска подготовка, на организация и приложение на модерните технологии – всъщност най-мощният военен съюз в света. Младите офицери жадуваха за това. Безвремието, безвластието и дори разпасаността на Българската армия в последните години на комунизма и първите години на прехода ги гразнеше. Кой млад офицер не иска да работи с най-съвременно оръжие и техника? Слава Богу, днес тези офицери дават облика на нашата армия.

- Но тогава, а и сега все още мнозина от елита на армията смятат, че както СССР ни е помагал с по-ниски цени на въоръжение и техника, така и НАТО едва ли не ще ни изсипе нови танкове, нови ракети, нови зенитни системи и т.н.

Като страна членка на НАТО, ние се възползваме от Член 5 – цялата защитна система на НАТО. Това е огромна привилегия. България е малка страна и ние никога сами не можем да постигнем такъв военен капацитет. Като член на НАТО респектираме всички. Това е първото и най-голямо преимущество. Второ: идеята някой да ти „дава“, а ти да хитруваш, е абсолютно грешна идея, защото „даването“ от страна на СССР беше свързано с изключително силна форма на подчинение. Ние бяхме истински сателит на СССР. Не можехме да направим нито една крачка в политическо или във военно отношение, без да я съгласуваме с Москва.

Днешните противници на НАТО, особено възбудени през последните години заради войната в Украйна, нашепват лицемерно – бяхме сателити на Москва, сега сме сателити на Брюксел. Пълна глупост! Да напуснеш Варшавския договор означаваше съветските танкове да дойдат в София и да те върнат обратно в „доброволния съюз“. Пример: Унгария през 1956 г. и Чехословакия през 1968 г. Да напуснеш НАТО не е никакъв проблем – никой няма да изпрати танкове от Брюксел. Всъщност такъв пример няма и, нещо повече, след инвазията на Русия в Украйна, две класически неутрални страни, Швеция и Финландия, се присъединиха към НАТО.

Същото е и с членството в ЕС, което повлия решателно и на стандартите ни на живот.

- Интересен е този въпрос, защото народът наистина живее по-добре, но постоянно има сравнения със „спокойствието от соца“. Следите ли това и как си го обяснявате?

Това е очевиден пропаганда. Има хора, които се хващат на тази въдица, и част от тях ги разбирам. Това са хора от моето поколение, които не се адаптираха към новите условия на живот, а и не беше лесно да се адаптират. Те не успяха да спечелят от предимствата, които дават демокрацията и свободният пазар – да правиш свободен частен бизнес, да пътуваш в чужбина, да изнасяш стоката си в ЕС без мито. Но всички останали, които са по-млади и се адаптираха, са съвсем наясно, че не искат да живеят в една затворена държава, в която ако преминеш границата, рискуваш да те застрелят, в която нямаш право нито на частен бизнес, нито на лично мнение, в която имаш избор между три вида салам и два вида сирене. Нелепо е да се сравнява.

- Господин президент, в каква посока щеше да кривне нашият път към НАТО, ако бяхме пуснали руските самолети на път за Прищина?

Нашата позиция за Косово беше може би най-важният аргумент за приемането ни в НАТО. Защото беше много категорична. Спомням си, че вечерта, когато започна военната операция, ми се обади Нери Терзиева: „Господин президент, пуснете CNN!“ Вървеше речта на генералния секретар Хавиер Солана, от която чух: „Току-що наредих удари срещу режима на Милошевич“. Помислих си, че трябва веднага да подкрепим операцията. Бях сигурен, че ще го направят всички източноевропейски държави, но ако се забави Чехия на президента Хавел или Полша, или Словакия, това нямаше да направи голямо впечатление. Забавянето на България щеше да означава, че старите постсъветски хитреци отново се опитват да маневрират. Тоест ние трябваше да бъдем първи, за да бъдем чути. Опитах се да се свържа с Иван Костов, за да се консултирам с него. Беше много късно, не успяхме да се свържем, а времето течеше. И реших да се обадя лично на Солана. Това е известен факт. Обадих се лично да му кажа, че ние подкрепяме военните удари, след което и направих категорично изявление на другия ден сутринта. То също не срещна много разбиране, дори в някои от най-близките ми среди от СДС. Старият български въпрос – защо да сме първи, не можем ли да се снишим.

Солана след това ми е казвал колко важна е била тази подкрепа за него и в чисто човешки план. Всъщност и за мен, и за всички беше ясно, че при тази операция ще загинат и невинни хора. Решението за тази подкрепа бе едно от най-тежките решения в моя живот. Разбира се, до края на деня операцията беше подкрепена от всички съюзници и всички източноевропейски страни, но това не ми подейства успокояващо. Загубата на всеки човешки живот е трагедия, още повече, че става въпрос за наш съседен народ. Нашето общество като цяло не прие българската подкрепа за операцията срещу Милошевич. Разбирам всичко това от човешка гледна точка, но един политик трябва да взема и непопулярни решения. Ние не можехме да спрем тази военна операция по

никакъв начин. Режимът на Милошевич действаше толкова брутално, че наруши всички международни норми, а и не можехме да позволим такъв тип етнически конфликти да се разразят толкова близо до нашите граници. Затова позицията ни беше толкова категорична; мнозинството на СДС в Народното събрание – също, на правителството начело с Иван Костов – също.

По отношение на самолетите, решението, което взехме, и категоричността на премиера бяха решаващи. Нашето поведение по време на кризата в Косово в много голяма степен осигури приемането на България в НАТО.

- Каква роля изигра посещението на Бил Клинтън в България за влизането на страната в НАТО?

Това посещение беше решаващо и за членството ни в НАТО, и в ЕС. Беше първо в нашата история посещение на американски президент. В речта си от трибуната до храм-паметника „Александър Невски“ Клинтън заяви съвсем ясно подкрепата на САЩ за евроатлантическия път на България и каза: „Подкрепете България, инвестирайте в България, защото тя е прекрасна страна!“ Когато ние рекламираме собствената си страна, колкото и майсторски и ентусиазирано да го правим, е едно, но когато го каже американският президент – това послание *Urbi et Orbi* стига до целия свят.

- Помня с какъв екип дойде той – цял самолет от политически репортери, не само акредитирани към Белия дом, но и от другите най-големи телевизии и вестници.

Посещението постави България, макар и за два дни, в световните новини, а за разнебитения имидж на страната ни по онова време това имаше голямо значение.

- Как се развиха по-нататък Вашите контакти с Клинтън?

Създадохме приятелски отношения. През 1998 г. той ме покани за откриването на академичната година в Нюйоркския университет заедно с Тони Блеър и Романо Проди – министър-председател и по-сетне председател на Европейската комисия. Това беше уникален шанс и за България, и за мен – президентът Бил Клинтън, премиерът на Великобритания Тони Блеър, министър-председателят на Италия Романо Проди и президентът на България в една компания пред всички американски и не само американски медии. След края на моя мандат той отново ме покани за член на *Clinton Global Initiative*. Десет години бях член на тази най-голяма и престижна неправителствена организация – още една трибуна за популяризиране на България.

- Решението за подаване на молба за членство в НАТО почти съвпада и с идеята за въвеждане на Валутния борд. Бихте ли посочили основните аргументи за постигане на споразумението с МВФ?

Встъпих в длъжност като президент на България в най-тежката политическа и икономическа ситуация в най-новата ни история. Такъв икономически колапс българската икономика не познаваше. Хората буквално се чудеха откъде да си набавят хляб или кофичка кисело мляко. Имаше крещяща нужда от свежи пари.

Първото ми посещение след изборите беше в Брюксел и веднага след това в Полша, Чехия и Унгария – за да покажа, че има бивши комунистически страни, които вървят решително преди нас. Във Варшава, по време на срещата ми с президента Квашневски, с когото се познавах вече добре, моят икономически секретар Красимир Ангарски ми пошепна в ухото, че нямаме зърно и хлябът ще свърши след два дни. Като няма хляб, отива си президентът, отива си и правителството. Казах на Квашневски, че ние хубаво си говорим, но вече нямаме дори зърно. Той помоли министър-председателя Чимошевич да провери въпроса. След половин час полският министър-председател се върна и обяви, че могат да ни изпратят зърно. Но Ангарски отново ми подсказа, че нямаме и пари. Затова се обърнах отново към Квашневски: „Имаме българска поговорка – като правиш услуга, прави я докрай“ и тъй като нямаме пари, можем да платим след шест месеца. Квашневски се засмя, но въпросът се уреди и получихме навреме зърното с отложено плащане.

Казвам това, за да е ясно в каква криза бяхме изпаднали.

За да вземем пари от която и да е банкова институция, първото условие е политическа стабилност. Хайде, вече имаше избран президент и служебен кабинет и декларирах пред Световната банка и МВФ, че България е готова да направи реформи, за да получи заем. Спомням си, че тогава шефът на Световната банка Улферсън ми каза: „Господин президент, всичко в България в момента се крепи на Вас. Имаме един президент и правителство, което е назначено и повлияно от него. Добре, вярваме Ви, но какво ще стане след изборите? Ще има ли мнозинство, готово за реформи в следващия парламент?“

Социологията показваше единодушно, че изборите ще бъдат спечелени от демократично, прореформаторско мнозинство начело със СДС, както се и случи, но на нас ни трябваша пари веднага.

За да ги получим, уверих Световната банка и МВФ, че ще събера лидерите на всички политически сили, за да подпишат пред мен и пред всички български медии нарочна декларация. Така три месеца преди изборите всички български политически сили, за които се знаеше, че ще влязат в новия парламент, дойдоха при мен и подписаха декларация за национално съгласие, в която всички се задължаваха първият закон, който ще приемат в новото Народно събрание, да бъде законът за въвеждане на валутния борд – това се случи на 18 март 1997 г. Благодарение на това политическо съгласие ние започнахме да работим по закона. Красимир Ангарски и Ан Макгърк от МВФ бяха затворени в една стая, аз ходех при тях по три пъти на ден, а бъдещият премиер Иван Костов и особено Александър Божков бяха част от екипа. И когато се сформира новото Народно събрание, ние бяхме готови със законите. Но най-важното, смятам, беше Декларацията за политическо съгласие. От една страна тя задължи по-

литическите сили след съставянето на новия парламент да приемат веднага Валутния борд. На второ място, тя беше моята гаранция пред световните икономически институции, че това ще се случи, за да ни дадат пари, за да можем да посрещнем най-важните си нужди. И не на последно място, декларацията имаше терапевтичен ефект върху българското общество – след тежката криза хората се успокоиха, че двете антагонистични политически сили (СДС и БСП) могат да постигнат съгласие за най-важното в момента – излизането от икономическата криза в името на бъдещето на страната. Мисля, че в най-новата ни история това повече не се повтори.

- Вие сам поведохте разговора към Въпроса за политическото лидерство. Кой днес е политически лидер?

През последните години се наложи едно схващане, което повечето от българските политици откровено изповядват – така каза народът, това иска народът, ние следваме народа. Това звучи прекрасно и свръх демократично...

- Да говориш от името на народа?

Най-напред, да говориш от името на народа почти винаги звучи малко претенциозно. Навява и лоши спомени – всичко по времето на комунизма се правеше „в името на народа“.

Но се питам – ако един политик трябва да прави само това, което „казва народът“, защо са ни тогава политици? По-добре да имаме администратори, които провеждат социологически проучвания всеки месец и правят това, което „народът иска“. Питам се какъв е смисълът да си политик, да те наричат лидер, ако не взимаш във важни за страната си моменти решения, за които общественото мнение понякога все още не е узряло? Един политически лидер, бил той президент или министър-председател, във времето на своя мандат взема много решения и част от тях, понякога дори по-голямата част, не са най-добрите или са направо лоши решения. Въпросът е в един или два исторически момента, пред които е изправена страната, лидерът да вземе правилното решение. Всичко друго е подробност.

***Разговора води Любомир Денов
юли 2024 г.***

Стефан Софиянски: *Декларацията на правителството за членство в НАТО изигра ролята на котва, която стабилизира България*

Стефан Софиянски е народен представител в XXXVII Народно събрание, заема поста кмет на Столична община (1995 – 1999 и 1999 – 2005).

През 1997 г. е министър-председател на Р България в служебен кабинет, назначен от президента Петър Стоянов. Кабинетът на Стефан Софиянски подава молбата на България за членство в НАТО.

- Г-н Софиянски, вие бяхте премиер на служебното правителство, което през далечната 1997 г. обяви на света, че България иска да стане член на НАТО. Как се стигна до идеята?

По това време в България, за съжаление, след като партията на Жан Вигенов спечели изборите, имяхме чисто комунистическо правителство. А и страната ни минаваше за посткомунистическа. В тези смутни времена хората излязоха на улицата, всички помним събитията от 11 януари – аз 24 часа не се прибрах вкъщи, бях на улицата да разтърквавам. Решението на Първанов и Добрев да върнат мандата за съставяне на кабинет беше много важно, то бе правилен политически жест, който в този момент успокои обстановката.

- Иначе ни грозеше гражданска война...

Да. Така се стигна до служебното правителство, което президентът Петър Стоянов ме покани да оглавя. Какво обаче заварих като наследство? За НАТО в този критичен за страната момент и идея си няхмахме, защото бяха прекъснати преговорите с Международния валутен фонд, а държавният резерв бе едва 300 милиона долара при минимум 500 милиона долара. Инфлацията бе огромна.

Бяха нужни радикални икономически мерки и натрупване на резерви, което обаче отнема дълъг период от време, през който отвън те гледат и следят. В този исторически момент трябваше да покажем, че процесите в България са необратими. Единственият начин, по който бързо и сериозно можеше да се постави България в друга плоскост и да я извадим от комунистическата орбита, беше да покажем желанието си за членство в НАТО. Членството в ЕС е много по-сложно нещо, изисква много повече време. Тогава с президента Петър Стоянов, с външния министър Стоян Сталев и с вицепремиера Харалампи Анчев решихме да предложим на Министерския съвет да кандидатстваме за членство в НАТО. Правителството гласува

еднозначно „за“, разбира се. Но под прозорците на Министерския съвет социалистите веднага организираха протест.

Спомням си една интересна подробност. В този момент Соломон Паси пътувал за летището и чул по радиото, че сме взели такова решение. Като че ли невярващ, ми звънна по телефона с въпроса: „Стефане, наистина ли взехте решението?“ Тъй като летеше, мисля за Брюксел, помоли за препис от решението на МС. Обадих се в канцеларията, извадиха препис и му го пратихме с кола на летището.

- Това се случи на 17 февруари 1997 г., понеделник.

Да. аз встъпих в длъжност на 12 февруари, а на второто заседание на правителството – на 17 февруари, понеделник, приехме решението.

- Тогава сте изработили и програма за подготовка на страната за присъединяване към НАТО. Беше ли готово обществото обаче за членство в Алианса? Според данни на социолозите през 1996 г. одобрението за членство в НАТО е едва около 20%. С избора на Петър Стоянов за президент одобрението нараства. Тук му е мястото да припомним, че първото посещение на Петър Стоянов след избора му за президент бе в централата на НАТО в Брюксел.

Декларацията ни за членство в Пакта изигра ролята на котва, която стабилизира България. Помислете в каква ситуация щеше да бъде държавата, ако нямашме тази котва в онова бурно море на несигурност. Щяхме да се люшкаме до безкрайност. А тази котва е устойчива и до днес. Представете си какво щяхме да правим на фона на войната в Украйна, ако не бяхме член на НАТО.

- А как гледате на призивите на една партия да напуснем НАТО? Какви сили имаме, какви възможности за отбрана?

От едната страна е Турция, от другата – Русия. Спореше се тогава имаме ли право на тази декларация, нямаме ли, но международният отзвук беше изключително положителен.

- Три години по-късно – на 26 май 2000 г., Народното събрание подкрепи молбата на кабинета за членството в НАТО. 189 депутати гласуваха „за“, 3 бяха „против“ и нито един „въздържал се“.

За Вас лично имало ли е някаква вътрешна борба или колебание и какви са били личните ви мотиви като български политик за това решение?

Не. Не. България имаше ясен път, който и сега е ясен – ЕС и НАТО. Сега се чуват гласове Европа да гради собствена система за сигурност. За мен това не би било разумно. Разумното решение би било в един момент да се нормализират отношенията с Русия и НАТО и, ако трябва да съм свръхоптимист,

както казах на една Виенска конференция и бях посрещнат с ръкопляскания, чакам момента, в който Русия ще стане член на НАТО. За съжаление това беше преди войната в Украйна, сега вече съвсем се раздалечиха нещата.

- За Вас какво е НАТО – Военнополитически съюз или съюз на ценности?

Не мисля, че трябва да търсим голямо различие между двете понятия. Фактът, че различни държави на различни континенти – различни като демография, като националности, се обединяват около една идея, е изключително положителен. Още повече, че тази идея е отбранителна. Всеки застава зад гърба на другия.

- Но не разчитаме ли прекалено много на Член 5 от Вашингтонския договор? Говоря за Българската армия, защото съм наблюдавал отблизо процесите, когато започнахме да съкращаваме въоръжения и личен състав с аргумента, че сега НАТО ще ни пази?

Ще бъда откровен – аз изобщо не съм специалист във военната сфера. Аз съм бил войник в КЕЧ-а, и то със завършено висше образование, защото такъв ми бе произходът.

- Неблагонадежден?

Неблагонадежден, да. Двама роднини, осъдени и убити от Народния съд – дядо ми, на когото съм кръстен, и вуйчо – министър на вътрешните работи преди 9 септември 1944 г. – Петър Габровски, на баба ми брат. И затова като завърших висше образование ме пратиха в КЕЧ-а. Затова казвам, че не съм специалист и винаги съм се доверявал на военните.

- Това са факти.

Да, но не мога да вляза в дълбочина. Мога да кажа нещо друго интересно – като министър-председател с оглед на стабилизацията и постигането на баланс направих посещение в Русия при колегата Виктор Черномирдин. Ако си спомняте през 1997 г. нямаше горива и седяхме по опашки на бензиностанциите. Правителството на Жан Виденов изнасяше всичко за Сърбия, която бе ембаргова държава. И тогава, за да поддържам баланса, направих посещение в Русия.

Имахме дълъг разговор, основно по икономически теми, с премиера Черномирдин. На връщане на летище София журналисти ме попитаха дали в Москва сме коментирали нашата декларация за НАТО. И тогава аз директно казах, че в Москва са ми се карали така, както от ученик не са ми се карали. Което беше факт. Всеки разговор с всеки руски министър започваше с въпроса: „Защо ви е да влизате в НАТО?!“. Аз търпеливо си излагах аргументите и накрая постигнахме това, за което бяхме отишли, и второ,

туширахме напрежението, което първоначално изглеждаше, че се е създало. Най-интересното е, че най-остро ме атакува тогава младият вицепремиер Борис Немцов, който по онова време минаваше за прогресивен. За съжаление по-късно го убиха настред Москва.

- Вие си спомняте и Косовската криза. Каква беше нейната роля по нашия път към НАТО?

Не бих казал, че сме се съобразявали с това.

- Ако бяхме пуснали руските самолети на път за Косово, нямаше ли да се отдалечи членството ни в НАТО?

Да, но това са детайли след мен. След като гелата пое кабинетът на Иван Костов, аз се върнах като кмет на Столичната община, имах достатъчно проблеми там. Виждате, ние просто следвахме един много последователен курс към пълноценно членство в НАТО. В това отношение смятам, че всички министри на външните работи и, разбира се, всички правителства имат много голяма заслуга. Спомням си, че с Татяна Дончева имахме телевизионен диспут. Тогава тя каза, че няма представа при кое правителство ще влезем в НАТО. А ние влязохме още при правителството на НДСВ! С това решение показвахме на обществото и на света, че няма връщане назад.

- През есента на 1999 г. беше първото посещение на американски президент (Бил Клинтън) в София. Какво означаваше това посещение за нашия път към НАТО? Потупване по рамото ли?

Не, това беше един жест към България и към президента Стоянов. Само си припомнете препълнения площад между храм-паметника „Александър Невски“ и парламента. Клинтън не дойде сам, доведе дъщеря си Челси, която пък се запозна с моята дъщеря Ива. Аз бях на трибуната.

- Спомням си огромното въодушевление на площада. Отразявах митинга като репортер на вестник „24 часа“.

Горе на подиума бяхме Петър Стоянов, Бил Клинтън, Иван Костов, Йордан Соколов и аз като кмет.

Първите крачки винаги се помнят. Те са особено важни, но съществува мнение и че са най-трудни. Беше ли трудно да вземете това решение?

Не, не беше трудно, защото бяхме единомишленици. Знаете ли, аз имах възможност – на фона на днешните правителства, които си изграят на „моите хора, твоите хора“ и на разни квоти – да поема тази отговорност и да си направя екип, с помощта на президента Петър Стоянов, разбира се.

Той ни покани. Направихме екипа за кратко време, за няколко дни. Защо казвам това? Защото когато работиш в екип, решенията са лесни. Работиш с единомишленици, които имат доверие един на друг.

- Но не може да не е имало опити за обструкции.

От страна на БСП имаше, безспорно, и то публично. Организираха демонстрации под прозорците на Министерския съвет.

- Имаше ли хора от БСП, които подкрепяха курса към НАТО? Имам предвид личности като Николай Добрев...

Тогава в БСП си имаха доста вътрешни проблеми, но въпреки това успяваха да организират демонстрации с призива „Долу НАТО!“ За мен обаче важно беше да подкрепят идеята за валутен борд. Спомням си, че една неделя, малко преди да приемем валутния борд, поканих официално по един представител на основните политически сили. Приех ги през час, за да им обясня, че в понеделник Министерският съвет ще вземе решение за въвеждане на валутен борд в България. Тогава БСП прати Александър Томов, който вече се беше откъснал от БСП в партия „Евролевица“ и дойде самостоятелно, та пратиха и Пирински, но никой не засегна въпроса за НАТО и всички ме подкрепиха.

С валутния борд проблемът беше друг – марката или доларът? България беше доларова икономика и се очакваше, че ще се привържем към долара. Аз обаче изрично настоях за марката.

- С какви съображения?

Най-важно бе нашето виждане, че марката ще бъде в основата на еврото. Тогава имаше една виртуална валута – Екю, в която смятахме и ние. Аз знаех, че ще се въвежда еврозоната, и с екипа, с който работихме, решихме да се вържем към марката, защото преходът беше по-безболезнен. До един момент схемата беше „марка – лев“ и спрямо курса на марката се образува и курсът на еврото.

- Досега никой не оспорва този ход, защото Валутният борд все още стои вече толкова години и държи стабилна държавата.

Да бъда честен, при едни преговори казах на Ан Макгърк, която по това време бе шеф на мисията на МВФ: „И ние като излезем от борда...“, а тя ме репликира: „Спокойно, 2-н Софийски, ще видим дали ще излезете от борда“. Аз обаче настоявах: „Бордът е и бремене в известна степен, и спирачка“. Но ето че толкова години благодарение на него поддържахме този дефицит. За жалост в последно време го изпуснахме малко. Симеон Дянков, като финансов министър, настояваше да прави балансиран бюджет и ако си спомняте, първата година гръмна бюджетът, влязохме в наказателни

процедури, качихме дефицита над 4%. Ако нямаш дефицит, никога няма да достигнеш стандарта на другите, ще изоставащ. Трябва ти малко инфлация, но въпросът е да я владееш, а не да стане стихийна.

- Добре, ние се стремим да влезем в еврозоната. Защо обаче държави като Чехия, Полша, Унгария, Словакия изобщо не напират да приемат еврото?

Не че не напират. Те ще влязат, всички ще влезем. Въпросът е да се намери подходящия момент за това. Смятам, че са пълна грешка тези напъни за влизане в еврозоната. Това не трябва да е политическа цел, а икономическа, т.е. ти трябва да подготвиш икономиката и населението така, че да влезеш най-безболезнено. Нужно е едно силно развитие на икономиката, три-четири години поред трябва да има един растеж от 4-5-6-7% – прибалтийските републики стигнаха до 10%, преди да въведат еврото. Защото това адаптиране винаги коства цена и на населението, и на икономиката.

- Но има и много плюсове.

Плюсът е, че зад теб застава Европейската централна банка. Въпросът е, че икономиката ти трябва да е много добре подготвена, за да може да поеме сблъсъка с еврото, като самият период при нас ще е по-лесен заради валутния борд, заради фиксирания курс. Аз бих обърнал нещата така – направете си сметка колко взима средно един пенсионер, 800-900 лв...

- Това е над средното даже.

Да, над средното е. И къде го пращаш в еврозоната с 350 евро? Какво прави той с 350 евро в еврозоната? При гърците – след кризата и след намаляването на пенсиите – най-ниската пенсия е 800 евро и отгоре. А ти искаш гнес да влезеш в еврозоната и всички пенсионери ги вкарваш в една среда, като им даваш по 350 евро. Как става това? Аз лично, като амбициозен човек, бих се постарал първо да изляза от борда, да засия лева – да стане евролев. Затова е нужно зад гърба си да имаш мощна икономика и тогава да се влезе в еврозоната. Така един пенсионер ще влезе в нея с 800 евро, а не с 300 евро.

- Тоест съотношението лев – евро да стане едно към едно.

„Едно към едно“ е много оптимистично. Но бих се опитал да направя по-стабилен лева с по-добър курс.

- А къде отива валутният резерв на държавата?

Подкрепя лева.

- Защото съм слушал, че нашият златен резерв отива в европейската банка.

Вижте, ние влизаме в една много по-сигурна система. Резервът никъде не отива, той става част от общия резерв, като за теб например застава немският валутен резерв.

- Това трябва да се обяснява, защото много пенсионери казват, че сега ще ни вземат златото.

Няма такава опасност. В Европейския съюз логиката е много проста – изравняване на стандарта на живот. Европейският бюджет се прави от вноските на всички държави членки. България също внася. По мое време беше около 600 млн. лева. Добре, обаче държавите с по-нисък стандарт получават повече средства от моя бюджет, а държавите с по-висок бюджет внасят повече, отколкото усвояват.

- Тоест, малките печелят.

Да, малките като нас. Но логиката каква е – да може постепенно да изравняваме стандарта на живот. Защото иначе възниква въпросът: ако нямаш стабилна икономика, ако нямаш добър пазар, защо си в НАТО изобщо!

Затова искам да подчертая, че една от основните причини да ни приемат в НАТО беше валутният борд. В каква ситуация бях аз тогава като премиер на служебен кабинет, как можех да спечеля доверието на партньорите? С икономически мерки щяха да ми трябват години, а аз имам три месеца и половина да проведа едни преговори и то при едни тежки условия – преговори, прекратени силово от Жан Виденов. Как да спечеля доверие? Никакъв друг начин. Как да покажа, че в България са необратими процесите? Никакъв друг начин. Затова на 12-ти застъпихме, а на 17-ти взехме решението. Веднага писах писмо до МВФ, че ги каня да подновим преговорите. И те дойдоха веднага!

Бяхме единствената държава, която при временно правителство получава първия транш. Получихме го една седмица преди изборите – 650 млн. долара. Резервът беше 300 млн. долара при необходимост от 500 млн., при което инфлацията беше стигнала до 240%. Пенсиите бяха станали по 8-10 долара. Тогава продадохме бързо един циментов завод за 40 млн. долара и „Соловей“ за 160-200 млн., та станаха 500 млн. МВФ пък даде 650 млн., за да се съберат почти 1 млрд. и така доларът тръгна надолу. И от 3 хил. лева падна на 1400-1500 лв.

На 1500 лв. се намесихме и го спряхме, защото можеше да пада още. Тогава станавме силни – с 650 млн. долара от МВФ, бяхме подписали споразумение с МВФ! Спряхме курса, защото имаше една игра с вноса. И това започна вече да тежи на икономиката. Така преценихме. Бяхме шестима души в един съвет и спряхме курса на 1500 лв. Колко е днес доларът – 1,60-1,70 лв? Правеете сметка кога сме го взели това решение – през далечната 1997 г.! Как сме уцелили курса!

Разговора води Любомир Денов
юли 2024 г.

Надежда Михайлова (Нейнски): Членството в НАТО е едно от най-големите постижения на българската демокрация

Надежда Михайлова (след 2009 г. с фамилия Нейнски) е народен представител в XXXVII, XXXVIII, XXXIX и XL Народно събрание. В правителството на Иван Костов е министър на външните работи на Р България (1997 – 2001).

От 1999 г. до 2006 г. заема поста вицепрезидент на Европейската народна партия (ЕНП) и е съпредседател на Комисията по международни отношения към ЕНП. От 2002 г. до 2005 г. е председател на Съюза на демократичните сили. От 2015 г. до 2019 г. е посланик на Р България в Турция.

– Г-жо Нейнски, през 2004 г., когато ни приеа в НАТО, Вие бяхте лидер на СДС. Какви са спомените Ви от онова Време?

Смятам, че това е може би едно от най-големите достижения на новата българска демокрация. Не само защото България се присъедини към една обща система за сигурност на демократични държави, но и защото това в много голяма степен беше сертификат за качество на страната ни и за успеха на реформите, които България извърши. Това беше награда за една предсказуема и последователна политика на приобщаването на страната ни към евроатлантическите структури, но и за ролята, която България изигра през последните години.

На първо място ще сложа ролята на България за конфликта в Косово. Тогава страната ни не беше член нито на ЕС, нито на НАТО, но по време на конфликта ние действахме като „де факто“ съюзници на НАТО. Нещо повече – България имаше изключителна роля на Балканите, беше уважавана като държава в този регион. Ще припомня срещата на Контактната група в Петерсберг, Германия, когато в качеството си на външен министър на България имах честта и правото да говоря от името на страните от Балканите.

По време на срещата България предостави на НАТО изключително важна информация, която по същество обърна хода на войната. А именно, че потоците от бежанци към Балканите не са в резултат на бомбардировките на НАТО, а в резултат на провеждан от президента Милошевич план, с подкрепата на Русия, известен като „Планът Подкова“. Целта на този план беше сръбската армия да изтласка косовските бежанци към Балканите, да ги разпръсне в съседните държави и така регионът да стане част от конфликта. Ако тогава правителството не беше действало адекватно, най-вероятно нито ЕС, нито НАТО щяха да бъдат достижими цели. България и Балканите щяха да бъдат дестабилизирани за години напред.

Заслуга на нашето правителство тогава беше това, че съумя ясно да дефинира къде е българският национален интерес и да убеди българските институции и българските служби в необходимостта от членство на България в НАТО. По онова време българското разузнаване изработи изключително прецизни анализи, които направиха възможни взетите от правителството и политическото ръководство решения. Тогава аз представих пред Контактната група анализа, който въоръжи бъдещите ни съюзници с достатъчно силни аргументи за спечелване на общественото мнение на запад. Същевременно ние водихме сложна битка за спечелване на общественото мнение и в България. Тогава една от тезите на опозицията беше, че България трябва да подкрепя сърбите, като „наши братя християни“, и да се дистанцира от политиката на Запада за закрила на косовските албанци, които бяха преследвани и прогонвани от домовете им.

Всъщност в основата на тази война беше желанието на Милошевич за етническо прочистване на Косово и с нашите действия ние защитихме човешки ценности и идеали. Едновременно с това показахме, независимо от високата вътрешнополитическа цена, която платихме, че сме партньори, на които може да се разчита, и не допуснахме България да бъде въввлечена в конфликта.

Изключително много се гордея, че бях част от тази политика, че бях един от защитниците ѝ и 30 години по-късно съм убедена, че това беше не само правилната политика да опазим държавата си от конфликти, но и беше в основата на доверието на НАТО към нас и определянето ни като предсказуем и адекватен бъдещ партньор.

– Това събитие не само е било трамплин към НАТО, но за първи път толкова категорично чувам, че е предотвратило война на Балканите.

Абсолютно. Западът по онова време губеше общественото мнение в западните държави, защото руската пропаганда беше много силна. Лозунгите на Москва отново бяха „за мира“, но за онзи „руския“ мир, чиито параметри те си определят. Няма нормален човек, който не е за мир, но грозната истина беше, че Милошевич искаше да създаде етнически „чиста“ Югославия, прогонвайки десетки хиляди косовари от домовете им. Благодарение на намесата на НАТО Балканите се спасиха от много по-тежка и опустошителна война. А България демонстрира какво е за нея истинското партньорство – не да бъдеш просто консуматор на сигурност, а да можеш да вземеш трудни решения в точния момент, с които общността да спечели.

Другото много важно решение по време на Косовската война беше, когато не допуснахме руските самолети да прелетят над територията на България. Това е момент, който се е запечатал в съзнанието ми. Даже помня къде бях физически – бях се прибрала вкъщи, когато ми се обади руският посланик. Каза, че самолетите им са във въздуха и ще прелетят над България. Отговорих му, че българското правителство не дава разрешение. „Ще ги свалите ли?“, иронизира ме той. „Има решение на правителството

и ще има последици, ако пробвате.“, отвърнах. Не прелетяха и това беше ключово за изхода на кризата.

По-късно ген. Уесли Кларк описва тази случка в своята книга.

Всички тези решения опазиха стабилността на България, а и на Балканите и ни изградиха авторитет в международната общност. Никога не съм приемала тезата, че България е малка държава и трябва да чакаме другите да решават вместо нас, да бъдем само консуматори на сигурност. Ако имаме активна политика, ясни цели и добра аргументация, можем да постигнем много за страната си и трябва да се стремим към това.

– В следващия период от 1999 г. и кризата в Югославия как пораснахме, за да стигнем до членството в НАТО?

Членството в НАТО стана възможно не само заради покриване на критериите, макар и те да са от изключително значение. Точката на пречупване бе достигнатото високо ниво на доверие. Логично е една такава демократична общност, която е отбранителна и се грижи за сигурността, да се стреми да не приобщи сред себе си страни, които в един момент могат да се превърнат в проблем в рамките на НАТО, особено на южния фланг и в Черно море.

– Ключов въпрос – за вас НАТО Военно-политически или ценностен съюз е?

И двете. Тъй като, за да бъде възможен военно-политически съюз, тези държави трябва да споделят еднаква ценностна система, да държат на демокрацията, на свободата, на плурализма. Затова казвам, че в момента, включително в днешния ден, най-важното нещо, което трябва да опазим, е демокрацията. Най-голямото завоевание на свободния свят и на Европа като част от него е споделянето на общи демократични ценности, което кара хората да се чувстват близки. Затова е важно да проведем дебат по темата какво означава демокрацията за „рогените свободни“.

– Убеден съм, че за днешните млади демокрацията не е такава ценност, каквато е за нас.

Когато не си инвестирал нещо от себе си, го приемаш за даденост. Когато не си платил цена и не познаваш „другото“, ти е трудно да направиш сравнение. Затова е важна паметта. Не за да се връщаме в миналото, а за да ценим онова, което имаме, и да не повтаряме грешките. Трябва да награждаме и да развиваме, но и да не забравяме пътя, довел до тази свобода, и всичко онова, което днес приемаме за даденост.

– Спомням си един кадър от телевизията, когато паднаха Визите – как Вие преминавате гръцката граница с една от дъщерите си. Какво е било чувството тогава?

Чувство на свобода. Затова исках да бъда с дъщеря ми. Мизове като този остават завинаги в живота ти. Но свободата изисква да взимаш решения, свободата е поемане на отговорност, за разлика от диктатурата или авторитарния режим, когато живееш живота, който друг ти определя, и когато някой друг взема решенията вместо теб. Днес сякаш стана модерно да декларираш: „Аз не се интересувам от политика, не ме засяга кой ще управлява и какво ще се случи“. Да, ти може да не се интересува от политика, но политиката винаги се интересува от теб, защото тя влиза в твоя дом, в живота ти, в бизнеса ти, дори и в отношенията ти с хората. Всичко, което имаме днес, може да загубим, ако не сме готови да го защитаваме.

– Тогава паднаха и бариерите за българите да пътуват. Аз съм от поколението, което до 40-ата си година беше пътувало само до СССР и до Гюргево. Знам какво е изведнъж да можеш да пътуваш.

Не просто да пътуват. Това решение върна достойнството ни, усещането, че не сме втора категория европейци. За мен лично това е на първо място. Мисля, че имаме нужда от поводи за национално самочувствие. Трябва да осъзнаем кои са силните и кои са слабите ни страни, да можем да говорим открито за предизвикателствата, пред които сме изправени. В това трудно и объркано време единственото оръжие, което ни е останало, е истината. Защото политическата коректност често налага на хората автоцензура. Проблемите трябва да се назовават и това да не ни превръща едни други във врагове. Когато проблемите се премълчават, в един момент ни заливат като лавина.

– Защо все пак е тази носталгия по соца, по стабилността, по спокойствието, по ходенето веднъж годишно на станцията на морето. Кое подхранва тази носталгия?

Отново стигаме до темата за отговорността. Комунизмът изискваше от хората послушание. Когато си послушен, получаваеш от партията разрешение за скромен и привидно сигурен живот. Но ако искаш да си свободен да определяш колко големи да са мечтите ти, тогава вече има проблем. Тогава ти си заплаха. Носталгията спохожда онези, които имат малки мечти. Онези, които искат да постигнат повече неща в живота, да нямат бариера за мечтите си, не могат да изпитват носталгия по социализма. Ако нямаш желание, сили или амбиция да постигнеш повече, тогава комунизмът е твоята версия за щастие. Всички получават еднакво малко и ти не се чувстваш втора категория, когато не полагаш усилия, защото всички са еднакви.

Социализмът и комунизмът като идеи стимулираха всички да имат еднакво малко и никой да не може да се реализира в максимална степен. Това напълно устройваше комунистическата върхушка, която контроли-

раше всичко. Същите тези хора след началото на промените инвестираха в това да компрометират демокрацията, като я представят като свобода, като несправедливост, оцеляваща обикновения човек поради липса на закони и правила. Когато си живял 50 години, без да се съобразяваш с нищо друго, освен да бъдеш послушен, много е трудно да започнеш да се съобразяваш. А демокрацията повече от всяка друга форма на управление е законност и ред, но с твоео активно участие.

Веднъж, когато се прибирах от Гърция, слушах как интервюират по радио „Хоризонт“ шофьори на тежкотоварни автомобили. Питаха ги защо карат в събота и неделя, след като в цяла Европа е забранено. Един от тях искрено се възмути: „В цяла Европа ни забраняват да караме в събота и неделя, а сега и в България ще ни забранят“. Тоест, там те се съобразяват с правилата, защото има санкции, но в България, нали сме европейци, но не съвсем, си правим каквото искаме. Докато разсъждаваме така, няма да напреднем много.

– Няма кой да ги санкционира. Това и сега е валидно.

Да, повече от всякога. Размиха се всякакви граници – на добро и лошо, на позволено и непозволено. Смятам, че се прави умишлено. Както казва народът, в мътната вода лесно се лови риба. Правилата дисциплинират и тогава хората започват да успяват според качествата си, а не според връзките си.

– На този етап от развитието на войната в Украйна как виждате състоянието на НАТО? Какви са перспективите за развитие на Алианса?

Случилото се в Украйна беше резултат от предоверяването на възможностите на Русия да се демократизира. Дълго време Западът смяташе, че Путин може да бъде моторът за демократизацията на Русия или че поне в някаква степен ще я приобщи към европейските общества и ще я направи достатъчно предвидима. Политиците от Източна Европа многократно сме предупреждавали, че това няма как да се случи най-вече поради факта, че Русия до ден днешен изповядва имперската си философия за суперсила, според която априори ѝ принадлежи част от Европа и от света, че няма как, рано или късно, да не потърси реванш за онова, което тя смята за несправедливост след края на Студената война. Случилото се с Украйна беше далеч предизвестено още след анексията на Крим, след събитията в Грузия, чрез които Путин тестваше търпимостта на Запада. Нападението над Украйна беше предшествано и от две писма, изпратени от Путин до НАТО и САЩ.

– За какви писма става дума?

Путин изпрати две писма, с които поиска ревизия на света. В тях се съдържаха идеята му за връщане на старите зони на влияние. Той изпрати

писмо до НАТО и друго, отделно, до САЩ, за да подчертае, че писмото до НАТО е по-скоро формалност, а истинският разговор за подялба на света трябва да се проведе между Русия и САЩ. Той никога не е показвал особено уважение към НАТО и винаги се е опитвал да внуши, че Алиансът е изцяло под управлението на САЩ. В тези писма Путин искаше изтегляне на американските войски от Източна Европа и връщане на положението преди членството на Източния блок в НАТО. Това премина без особена реакция от страна на западния свят.

Така Путин се почувства достатъчно окуражен, за да атакува Украйна. Тук отварям скоба да кажа, че всичко, което се случи през тези години, показва, че Путин отгавна се е готвил за това нападение. Цялата икономика на Русия се оказа поставена на военна основа. Стана така, че цяла Европа и НАТО не бяха в състояние да осигурят боеприпаси за Украйна, докато той се оказа напълно подготвен. Всичко това дойде като шокова терапия за ЕС и НАТО.

Но все пак натовските и европейските държави много бързо съумяха да се окопитят от този шок. Войната срещу Украйна показва колко е зависима Европа от Русия по отношение на газ, петрол и всякакви други суровини. Ясно се видя какви са амбициите на Путин със Северен и Южен поток. Видя се в каква огромна степен беше допусната зависимост на Германия от Русия. Да не говорим за България и за другите източни държави. Хранилищата за газ на много места на практика бяха руска собственост. Европейските държави обаче успяха много бързо и категорично да прекъснат тази зависимост.

Путин загуби стратегически войната. Първо, защото Европа скъса зависимостта си от Русия и се обедини по начин, който преди това на мнозина изглеждаше невъзможен. Второ, защото се сбъдна онова, от което той най-много се страхуваше – НАТО се доближи още повече до границите на Русия. Швеция и Финландия не са просто поредните държави членки на НАТО. Това са държави с много голям военен потенциал, които реално увеличиха военната мощ на съюза.

Украйна получи покана за членство в ЕС, а на последната среща във Вашингтон вече се говореше и за неотменимия ангажимент за бъдещо членство в НАТО. Важно е НАТО да засили европейския си стълб. Всякакви идеи за европейска отбрана, различна от НАТО, само ще обслужват противниците на НАТО и ще доведат до опасно дублиране. Вместо това трябва да се увеличат разходите за отбрана, така че европейските държави да имат адекватно пропорционално влияние в НАТО. Трябва да се инвестира във военната индустрия на Европа така, че наред с американското въоръжение в държавите от НАТО да постъпва и европейско въоръжение.

Изключително важно е как ще се развие инфраструктурата на НАТО в черноморския басейн, на южния фланг на Алианса, какво ще се случи със Западните Балкани, които са потенциална цел на Путин за разпалването на етнически конфликти. Важна е и ролята на Турция.

– Като бивш български посланик в Турция как гледате на отношенията между НАТО и Турция?

Отношенията преминаха през всякакви сътресения. Ердоган на няколко пъти изпробва търпимостта на НАТО към заиграването му с Русия. Той смята, че може да играе по-голяма роля от тази на регионален играч. Опитва се да провокира, заплашвайки, че ще напусне НАТО, ако не получи онова, което иска. Но той си дава сметка, че това няма как да стане, защото ако за Алианса напускането на Турция ще бъде сътресение, то за Турция ще е катастрофа. Авторитетът на Турция в мюсюлманския свят сред големи играчи като Иран или Саудитска Арабия, а и нейната национална сигурност са пряко зависими именно от членството ѝ в Северноатлантическия съюз. Ердоган си дава много ясна сметка за това. След последните избори в Турция много анализатори предвиждат, че Турция на Ердоган ще започне постепенен завръщане към Запада. Неслучайно отново се заговори за поръчки на Ф-16.

– Дали това е начало на нов ренесанс?

Предстои да видим. Ердоган се опитва да маневрира между Русия и Запада, но геополитическата ситуация ще му наложи да се определи. Доверието е от ключово значение. Когато нямаш доверие в един партньор и не си сигурен дали новите технологии, които му продаваш, няма да се окажат утре при геополитическите ти противници, ти нямаш нужда от такъв партньор.

– Стои ли днес въпросът за разширение на НАТО и ако да, в каква посока трябва да бъде?

На първо място задачата на НАТО е реформиране и укрепване във вида, в който е, и засилване на европейския сегмент. Когато говорим за Европа, трябва да не забравяме, че Балканите все още остават една потенциално нестабилна зона, в която НАТО трябва да инвестира специални усилия, особено по отношение на Черно море. Как ще се развият отношенията с близоизточното партньорство – Молдова, Грузия, Украйна, е също много важна част от голямата картина. НАТО трябва да укрепи своите граници. Също така трябва да прецени колко далече може да се стигне. Единият вариант е да се разшири на изток, а другият е да се сключат стратегически договори за сигурност с държавите от Източното партньорство, които да дават възможност те да се ползват с определена защита от НАТО. Трябва да се намери начин, по който тези държави на изток от Европа да бъдат включени в процес на взаимни гаранции за изграждане на доверие. Важно е как ще приключи войната в Украйна и какви вътрешни проблеми ще последват.

– Вътрешни проблеми за кого – за Русия или за страните от НАТО?

За Русия. Въпросът е техните проблеми да не станат проблеми и за нас. Според мен е много трудно да се направи прогноза. Случващото се не е само функция на имперските амбиции на Путин, но и на имперските амбиции на цяла една нереструирана държава, в която дори опозицията смята, че Украйна им принадлежи. Те не го изричат гласно, но се съмняват в правото ѝ да бъде независима държава. А това е много сериозен проблем.

Путин наруши международни договори и днес, когато говорим за мир, големият въпрос е какви са гаранциите, че нещо договорено днес няма отново да бъде оспорено от Русия утре, или след пет години, когато събере сили и отново може да атакува. Кои са онези гаранции, които могат да дадат на Украйна сигурността, че няма да бъде отново нападната? Единствената гаранция е членството в НАТО. Защото само тогава Русия ще бъде възпрана от риска да се конфронтира директно с НАТО. Дали Алиансът е готов да предприеме този ход, предстои да видим.

– Преди време някои наши политици в добрия смисъл си мечтаеха един ден Русия да стане член на НАТО. На този етап обаче това изглежда като ненаучна фантастика.

Преди много години. Днес ситуацията е съвсем друга. Помня през 90-те в Съвета на Европа се обсъждаше членството на Русия. Големите западноевропейски държави се застъпваха за членството ѝ с аргумента, че е по-добре тя да бъде с нас на масата, отколкото изолирана. Всички източноевропейски политици, за които споменът от преживяното под съветски диктат беше много пресен, се възпротивихме, защото знаехме последиците от поведението на Русия. Последващите събития потвърдиха нашите опасения и се наложи Съветът на Европа да изключи Русия. Вероятно още по-големи щяха да са проблемите от потенциално членство на Русия в НАТО. Москва не се съобразява с колективни решения и ако иска мир, това винаги е при нейните условия. А когато няма диалог, е много трудно да се стигне до успешно партньорство

Спомням си, че първата ми проява като външен министър беше на срещата на върха на НАТО в Синтра. Тогава бях на 34 години. Срещнах се с държавния секретар Мадлин Олбрайт, която ме хвана под ръка и излязохме по пътеката. Тази снимка, аз и тя, вървейки, беше олицетворение на новия и стария свят не толкова по възраст, а по символика на идващите и отиващите си държави. Спомням си, че всички журналисти – от „Ню Йорк Таймс“, „Вашингтон пост“ и т.н., бяха сложили на първите си страници снимката на 34-годишния български външен министър с държавния секретар на САЩ. Беше велик момент!

Тогава имах среща с външния министър на Германия, Клаус Кинкел, както и с комисаря по разширяването на Европейския съюз, Ханс ван ден Брук. Имах и уговорена среща с руския външен министър, Евгений Примаков. След тази

публична демонстрация на българо-американско приятелство, Лавров, който тогава беше посланик, отложи срещата ми с Примаков без никакви обяснения. Просто казаха, че е зает. В София всички български журналисти на летището попитаха защо се е провалила срещата с Евгени Примаков – сигурно сте казали, че искате членство в НАТО, сигурно защото сте се държали неуважително към руснаците? Тогава аз, 34-годишната министърка, пълна с ентузиазъм, казах, че той или не може, или не иска да води цивилизован разговор.

– Много смело.

Като гръм ги удари! Москва излезе с огнена декларация срещу мен, всички започнаха да ми искат оставката, казваха, че съм непрофесионалист, некариерен дипломат и целия този арсенал от обвинения. Два месеца по-късно получих покана от Примаков за работно посещение в Москва. Премиерът Иван Костов тогава ме извика и каза: „Виж сега, Примаков е всичко онова, срещу което ти се бориш. При него никакви хитрости не вървят. Ако иска да те смачка, ще те смачка“. Казах си – колко окуражаващо, точно през Москва!

С правителствения самолет кацнахме на летището в Шереметиево, отвори се вратата и отвън виждам някакъв войник с шмайзер. Помня, че казах на моя екип: „Дали ще ме арестуват на самото летище, или ще ме изчакаат да слеза?“ Навън ме чакаше правителствен автомобил „Чайка“ с един заместник-министър на външните работи. Пред очите ми е физиономията му, с него впоследствие станахме приятели. Той стана посланик на Русия в ЕС. Излязохме от Москва и тогава разбрах, че пътуваме към една от техните правителствени гачи.

Примаков ме посрещна пред гачата. А там – пълно с охранители и черни коли. Влязохме вътре, седнахме и разбрах, че ме канят на обяд. Говорехме, но ми направи впечатление, че Примаков седи като октопод и като че ли се забавлява. По едно време все пак ме попита защо искаме да станем член на НАТО.

Реших да изгряя вабанк. Той ме слуша, аз давам аргументи. Той ме пита отново защо искаме да станем член на НАТО и от кого се страхуваме. Аз схванах уловката и казах: „Ние се намираме на Балканите – изкушения от много страни, кръстопът на много интереси. Не се страхуваме от никого конкретно, но не искаме никого да изкушим. Искामе да станем част от една демократична общност, в която ще намерим гаранции за собствената си сигурност“. Той се засмя. Излязохме навън, където пред журналистите той каза: „Независимо че Русия е твърдо против разширяването на НАТО, тя уважава суверенното право на България да кандидатства“. Какво стои зад това и какво направиха, за да не се случи това, е отделен въпрос, но това, както се казва, беше политическата изгра.

Аз смятам, че независимо от диаметрално противоположните позиции – за него не коментирам, все пак е бил шеф на КГБ, той уважи смелостта ми да му кажа в очите по твърд, но възпитан начин какви са нашите

стремежи. Смятам, че дълги години атаките срещу мен бяха инициирани и мотивирани от него и неговия екип, включително по отношение на казуса с българските медици в Либия. Доказателство за това беше фактът, че след всичко, през което преминах, и след всички обвинения във връзка с този случай, Примаков издаде една книга в България. Тогава ми се обади Светлана Шаренкова с думите: „Евгени Примаков ще бъде в София и ме помоли да Ви покана на премиерата на книгата му“. аз отидох. Излишно е да казвам, че в залата нямаше никого от моето обкръжение. Примаков ме сложи на масата срещу себе си, дадох ми думата и аз разказах точно тази случка – когато му казах, че не умее или не иска да води цивилизован разговор, за това как съм отишла в Москва и че въпреки всичко съм му казала, че България иска да стане член на НАТО. Не мога да кажа, че се просълзи, но поведението му изразяваше адмирации, че съм имала този кураж.

След тази случка Примаков даде две интервюта – за в-к „24 часа“ и в-к „Труд“, в които на въпрос относно казуса с Либия отговори, че аз съм направила абсолютно всичко възможно, за да спася българските медици, включително, че съм му се обаждала и на него за съдействие. Така беше, той ми даде това право. Той вече беше премиер на Русия и го извадиха от заседание на Министерския съвет, за да се чуе с мен. Пред нашите медици Примаков обяви: „Аз много добре знам, че тази жена направи абсолютно всичко, за да спаси българските медици“. И след това интервю никога повече не ме обвини във връзка с Либия, което за мен е косвено доказателство кой е организиран целия този казус.

С годините се научих, че най-важното е първо да бъдеш себе си, да отстояваш идеите си и тогава дори политическите ти опоненти ще те уважават, че за държава като България това е от значение, защото ние не сме САЩ, Германия или друга голяма държава. Това, което най-много липсва в България, е уважението към страната и то е защото ние се държим услужливо, независимо кой е насреща. С едните сме партньори, с другите сме политически противници, опоненти, но всяка държава и империя има своите интереси. И когато ти имаш достойнство и първо те уважават в собствената ти държава, тогава се случва, както при кризата в Косово – службите, макар и не толкова реформирани, колкото в момента, видяха, че ние защитаваме националните интереси, и застанаха зад нас. Трябва да се говори с всеки, защото няма готови решения, няма готови рецепти. Светът е достатъчно сложен и това да negliжираш интереса на някого, не те прави победител, защото рано или късно това се връща като махало в теб.

– След Вас поста на Външен министър пое Соломон Паси. Какво си казахте на церемонията по предаването на поста, защото Вашето правителство беше започнало работа по редица ключови въпроси. А тази енергия продължи, въпреки че политическият контекст бе твърде сложен.

Малцина знаят, че Симеон Сакскобургготски ми предложи да остана Външен министър в неговото правителство. Много настояваше да остана.

Аз отказах. Тогава Царят говори с генералния секретар на НАТО, лорд Робъртсът. Вече в Брюксел, се видях с лорд Робъртсът, който потвърди, че за НАТО е изключително важно този силен български тренд да продължи и че той настоява да остана външен министър. Отговорих, че бих била външен министър, ако моята партия беше в коалиция с Царя, но да стана външен министър в лично качество – в този случай нито ще имам силата, нито влиянието, нито самочувствието да бъда това, което бях до този момент. Той все пак продължи да настоява. Това беше много висока оценка за работата ми не просто като министър, но и за работата ми по линия на НАТО, защото не ме увещаваха кой да е, а генералният секретар на НАТО. Вътрешнополитически обаче нямаше как да се изиграе това и аз отказах. Когато се видяхме със Соломон Паси, той знаеше това и каза, че ще продължи всичко, което аз съм правила.

***Разговора води Любомир Денов
юли 2024 г.***

**Асен Азов: Ако не бяхме в НАТО, Созопол можеше да е нова Буча.
Днес светът отново е разделен на авторитарни и свободни страни**

Асен Азов е народен представител в XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XL и XLI Народно събрание. В XXXVIII Народно събрание е председател на парламентарната комисия по външните работи.

Той е заместник-председател на XXXIX Народно събрание, в XL Народно събрание е заместник-председател на парламентарната комисия по отбрана, а в XLI Народно събрание е член на парламентарната комисия по европейските въпроси. Съосновател на Атлантическия клуб в България.

– Какво е НАТО за вас, г-н Азов? Ценностен или Военно-политически съюз? Защо Иван Костов държеше на това споразумение?

И двете. След демократичните промени България имаше нужда от категорично заявление, че иска да стане член на НАТО. И през февруари 1997 г. служебното правителство на Стефан Софиянски и Народното събрание гласуваха молбата за членство на България в НАТО. Междувременно тогава аз ръководех българската делегация в Парламентарната асамблея на НАТО. Там словаци и румънци се опитаха да ни изолират като кандидат-член на Алианса, няма да забравя това нещо. Защото трябваше да се гласува резолюция за подкрепа на втората група за членство в НАТО. Водих тежка битка през есенната сесия на Парламентарната асамблея срещу цялата тази кампания да бъдем изолирани. Слава богу, опитът не успя, подкрепиха ни много нации, в това число гърците и турците чрез техните парламенти.

– Това ли е периодът, когато Румъния се е опитала да се откачи от нас по пътя към Алианса?

Да. И не беше почтено, защото в крайна сметка трябва да бъдем заедно и ще бъдем заедно. Не бива да се създават такива настроения. Но това беше хрумване на МВНР на Словакия или на Румъния, или беше импровизация от делегациите на двете страни. Тогава ни помогна много председателят на Парламентарната асамблея на НАТО, който по-късно стана външен министър на Холандия през 1998 г. Генералният секретар на НАТО първоначално посрещна много хладно искането на премиера Иван Костов за споразумение с НАТО срещу разрешението съюзническите самолети да прелитат през България.

– За кое споразумение става дума?

Идеята бе в него да се опишат въздушните коридори, в които да прелитат съюзнически самолети на връщане от бойни мисии в бивша Югославия. В НАТО обаче нямаше такава практика и доста се учудиха на такова искане. Спомням си, че по този повод имаше натиск от представители на американското посолство: „Ако не ни пуснете, забравете за НАТО“. Казах го на Петър Стоянов, казах го и на Иван Костов. Накрая поради настояването на Костов бяха разменени ноти между нашето Външно министерство и Секретариата на НАТО, които да опишат всичко онова, което би трябвало да се случи в рамките на съгласието България да пусне самолетите на Пакта.

– Защо Иван Костов държеше на това споразумение?

По вътрешнополитически причини. Целта му бе да тушира някои безпочвени критики от страна на БСП. Някои социдепутати си измисляха, че са видели американски самолети над Плевен, както и това, че в бивша Югославия има заразени хора от бомбите с обеднен уран. Разказвах се най-различни легенди.

След това бе съставена декларация на Народното събрание, която трябваше да даде на практика ратификация на това споразумение. Иван Костов държеше много парламентът да се произнесе по въпроса и искаше това на всяка цена да стане с консенсус. Разбира се, не се получи консенсус. Декларацията беше изготвена от мен и от МВНР и подкрепяше споразумението. Заседанието по този въпрос на Комисията по външна политика беше показателно за настроенията в Народното събрание. Проведе се в един четвъртък следобед и продължи от 15 ч. до 22 ч. В петък сутринта трябваше да стане първа точка от дневния ред на Народното събрание. Сутринта станах, пунах радиото и първата новина беше, че ракета „Sidewinder“ е паднала върху покрив на къща в софийския квартал Горна баня. Помислих си какво нещо е съдбата! Как след всички усилия една ракета може да провали всичко. Настъпи криза. Вдигна се шум по медиите. Всички показвах разрушения покрив. Собственичката на къщата обаче каза: „Няма нищо страшно, ние подкрепяме правителството в работата му по югославската криза“. Този ден е свързан и с комичната ситуация, когато заради бюрократични недоразумения проектът на декларацията не бе получен навреме в Народното събрание. Разтичахме се и, слава богу, декларацията бе приета. Така бе положена една много сериозна основа за отношението на Вашингтон и на другите съюзници към нас. Това решение промени отношението към България в НАТО. По-късно с президента Петър Стоянов бяхме на една среща в Белия дом с президента Бил Клинтън, вицепрезидента Ал Гор и държавния секретар Маглин Олбрайт. Там вече се чуха най-насърчителните думи за членството на България в НАТО.

Вторият решителен момент беше с летището в Прищина, главният град на Косово. Една събота сутрин, мисля че беше 3 юни, играех тенис с колеги. По едно време виждам отстрани до телената ограда на корта да стои руският посланик Леонид Керестеджиянц. Той пое поста от Алексан-

гър Авдеев – един великолепен дипломат, с когото много се разбирахме.

Керестеджиянц ме изчака и седнахме на по кафе. Думите му бяха: „Искам разрешение за прелитане над България на руски военен транспорт към Босна и Херцеговина“. Препоръчах му да говори по този въпрос с външния министър. Той обаче вече бе опитал да се свърже с Надежда Михайлова, но без успех. Разбрах, че ситуацията е сериозна, и се обадох на премиера Иван Костов. Отговорът беше: „Кажете на посланика да поиска среща“.

Първоначално от наша страна не виждахме никакъв проблем да прелетят руски самолети, защото в Босна и Херцеговина имахме вече наш контингент. Добре, но междувременно научихме, че руснаците от Сараево са изпратили свое поделение, което окупираше летището на Прищина, а бронетранспортърите му бяха буквално паркирали на пистата.

След като чух това по *BBC* или *Reuters*, се обадох на Иван Костов: „Иване, работата става дебела“. Той пък ми каза, че според Керестеджиянц Виктор Орбан разрешил не един, а два коридора на руснаците. Започна много интензивна обмяна на консултации с генералния секретар на НАТО, с командващия съюзническите сили на НАТО, с командира на KFOR, който бе английски генерал.

– Кога се изясни, че всъщност в искането на руснаците става дума за Прищина, а не за Сараево?

Когато чухме новините в 12:00 ч., че руснаците буквално са завзели летището на Прищина. Докато обсъждахме ситуацията, заявих на премиера Костов: „Ти разбираш ли, че ако разрешим прелитането, това значи нова берлинска стена за нас?“

– Много точно казано.

Това означава, че руснаците ни прецакват, а Европа решително ни отрязва. Осъзна го и Иван Костов и веднага се свърза с Орбан. До вечерта и двамата отказаха да дават коридори. Това събитие затвърди процеса на одобрение към България. На другия ден англичаните влязоха също на летището на Прищина, като английският генерал се държеше много дипломатично с командира на руснаците. Защото главнокомандващите сили на НАТО в Европа, генерал Уесли Кларк, напираше да бомбардира руснаците. Англичанинът охладил ентусиазма му с думите: „Няма да започна Трета световна война заради налудничави идеи, така че няма да се подчиня, дайте ме на военен съд“.

След този случай категорично бе открит пътят на България към НАТО. По какво съдът? В началото на юли Жан Вюнанберже, посланикът на Европейската комисия в София, ме покани на обяд. Тогава той ми съобщи: „Всички сме силно впечатлени от поведението на България по време на косовската криза, затова Европейската комисия реши да ви предложи да махнем визите или да започнете веднага преговори за членство в Европейска“

ския съюз. Едно от двете.“ Попитах Иван Костов кое избираме от двете. А той отвърна: „И двете!“ „Е, не е ли малко нахално това?“, го репликирах. „Хич не е нахално, знаеш ли колко ни струваше югославската война? 400 милиона нови пари. Никои няма да ни ги плати тези пари“, категоричен бе премиерът.

Ние тогава наистина бяхме жива скръб по отношение на финансите. Затова предложих на Жак Вюнанберже да се срещне с министър-председателя, но когато му съобщих за избора „и двете“, той реагира остро: „Това е много нахално“. Бяхме приятели с Жак и се опитах да му разясня някои неща – първо, че от войната сме изгубили 400 милиона, че в тези пари влизат и разходите за косовските бежанци в Македония. Палатките, храната, водата – всичко.

– А как се разбрахте с американците за косовските бежанци?

О, това беше друга грама! Американците бяха пощурели да поемем 40 хиляди косовски бежанци. Иван Костов обаче беше категорично против. Знаменателна е една негова среща със заместник-гържавния секретар на САЩ, Струуб Талбот, който директно му заявил, че членството ни в НАТО зависи от това дали ще приемем бежанците. Тогава Костов станал и напуснал стаята.

По този повод ми се обади американският посланик у нас, Ейвис Боуън: „Много скандално е завършила срещата на Костов с Талбот. Ела да обядваме с него у дома, да се опитаме да оправим работата“. Отговорих, че каквото е казал министър-председателят, това ще бъде. Седнахме тримата в американската резиденция на ул. „Малко Търново“ и се опитах да им обясня защо аргументите на Костов са важни. В общи линии заявих, че историческите насладвания на Балканите са доста сложни и трябва да се познават в дълбочина. Припомних, че по време на Първата световна война предлагат на България, още докато печели битките, да вземе Косово заедно с Македония. Тогава Фердинанд изпраща в Косово и в Македония проф. Богдан Филов, който да направи демографско проучване какви са настроенията там и дали сме готови да поемем тази роля. Това го има документирано в архивите. Иван Костов се беше запознал с доклада на Филов, който подчертава, че в никакъв случай не трябва да се занимаваме с Косово и албанците, защото това етнически е ненужно, ще ни създаде грижи, напрежение и разходи.

Филов имал много силна аргументация срещу това България да тръгне по на запад от Вардар. Да си вземем Вардарска Македония и толкова, натамък не ни интересува. Поначало албанците, но не косовските, имат много голям респект към България и са много благодарни на България, защото тя е помагала за тяхното самоопределение като държава след Първата световна война.

Оттам Филов подчертава, че ако вземем Косово, можем да развалим отношенията си с Албания, което не е в интерес на България. Разказах всич-

ко това на Талбот като колега журналист, работил дълго в седмичника „Newsweek“: „Така стоят нещата, вие не познавате нашата история. Ние твърдо смятаме, че това ще бъде много грешна стъпка, защото албанците побягнат ли веднъж, повече никога не се връщат в къщите си“. Той ми отговори: „Разбираш ли, че имаме политика?“ Отвърнах: „Аз ви разбирам прекрасно, но и ние имаме политика. Послушайте ни, няма да сбъркате“. Какво е докладвал той, не знам, но във всички случаи въпросът беше приключен и ние поехме ангажимента за косовските бежанци, но в Македония.

– В лагера Радуша край Скопие, който бе изграден и поддържан изцяло с наши хора и средства?

Да. Приемането на бежанци от Косово у нас щеше да създаде страшно напрежение. Ние днес с няколко хиляди бежанци от Близкия изток, Афганистан и Ирак имаме такива проблеми, та представяш ли си – 40 хиляди души да ги настанеш, да ги гледаш? Ние не можахме да се справим добре първоначално с украинските бежанци, макар да сме се справили великолепно с бязащата армия на Врангел след октомврийската революция в Русия.

Тези два момента смятам за решаващи за членството на България в НАТО. И инатът на Иван Костов – за падането на визите и за началото на преговорите за ЕС, също успя. Случиха се и двете като резултат.

– Разказвате изключителни интересни събития, които ще се чуят за първи път.

Описал съм ги подробно в книгата си „Добър вечер, госпожи и господа“. Тук ще кажа още нещо. Аз със Соломон Паси съм съосновател на Атлантическият клуб в България. Спомням си, че през 1990 г. парадоксалният ум на Соломон измисли да направим първата среща на родните атлантици именно в Руския културен център в София. Тогава беше съветски културен център. Атакувах го: „Ти луд ли си, Мони? Точно пък там да говорим за НАТО!“. А той отвърна: „Нарочно го правя там“. Ето затова твърдя, че Паси беше първият автентичен поборник за членството на България в НАТО.

Дойдоха обаче изборите през 2001 г., когато Симеон Сакскобургготски се върна в България и основа НДСВ. Течеше вече предизборната кампания, когато Соломон ми съобщи, че е приел да оглави листата на НДСВ в Русе. Бях много изненадан и в знак на протест напуснах Атлантическия клуб. По този повод Паси ми каза следното: „Аз ще се преборя за членството на България в НАТО“.

Тогава с Царя имах една любопитна среща при негово посещение в Стара Загора. Попита ме: „Азов, кои са Вашите приоритети във външната политика?“. Отговорих: „Членство в Европейския съюз и НАТО.“ А той реагира: „Стига с това НАТО бе, Азов!“ Цитирам го дословно. Аз доста се притесних и веднага информирах Паси, който бе номиниран за председател на парламентарната комисия по външна политика, отбрана и сигурност. Но явно го

бях подценил. Защото Соломон се пребори за членството в НАТО при това в една недотам добра среда. Дипломати от министерството твърдяха, че Симеон Сакскобургготски иска България да се присъедини към НАТО. Но аз след онази среща в Стара Загора не вярвах в неговата искреност.

Това за мен са ключовите моменти, които са по-различни от всички дипломатически усилия, защото онова одобрение, което получи България, след това беше трансформирано в една много интензивна работа на дипломати, политици и общественици. И никой повече не се съпротивляваше на нашето членство в Пакта.

– Вие сте от първата вълна седесари, когато беше най-трудно да правиш нова политика. След 1997 г., и особено след 2004 г., хората придобиха опит, рутина. Но в първите години кой подкрепи Соломон Паси и Вас в идеята за членство в НАТО? И едно уточнение – в СДС единни ли бяхте тогава?

Мога да кажа, че за българското членство в НАТО от първите години демокрацията работеха всеотдайно: Иван Костов със сигурност, Надежда Михайлова със сигурност, Петър Стоянов със сигурност. Другите не се интересуваха много от темата. Смяташе се за даденост това намерение. Но и никой не го поставяше под въпрос. От друга страна, на пръстите на едната ръка се брояха хората, които открито поддържаха тезата за членството и излагаха публично аргументите за това членство.

Всички аргументи са валидни и днес, защото войната на Русия в Украйна означава, че ако не бяхме в НАТО, днес Созопол можеше да е Буча, а Варна и Бургас – Мариупол. Нямаше да им мигне окото да се опитат да извършат всичко това. Варна и Бургас винаги са били основен прицел на руската военна доктрина. Неслучайно ги окупират категорично през 1944 г., а в Първата световна война руски кораби обстрелват Варна, Балчик и Каварна. Западните брегове на Черно море винаги са били амбиция на руската имперска политика и на съветската по-късно. По времето на Варшавския договор този въпрос е бил решен поради обстоятелството, че руският достъп до България е бил категоричен и сигурен.

– Покрай приемането ни в НАТО тогава обществената нагласа беше повишавана, стигна се до 60% одобрение за членството, което беше съвсем нормално и разбираемо. След като процесите тръгнаха по един естествен път – приемането ни в ЕС и т.н., днес обществото ни пак е разделено. Как си обяснявате това?

Не е само тук така. Светът отново е разделен на авторитарни и свободни страни. Отново на практика всичко онова, което се случва, мирише на Студена война, и дори гореща – имам предвид Украйна. Хората сега оценяват това, но например в Америка има цяла прослойка на политическия елит, която е против НАТО. Тези настроения са особено характерни сред ветераните от войните в Ирак и Афганистан, които са привърженици на

републиканците. Те искат Америка да се изолира, да не участва в никакви конфликти.

– Те са и против големите пари, които САЩ наливат в НАТО.

Парите не са чак толкова важен фактор в Америка. Опонентите на НАТО казват, че част от тези пари може да се похарчат за ограда на границата. Във всички случаи парите не са проблем, в Америка те винаги се намират за каквото трябва. Бедата е там, че подобни вътрешни настроения захранват руската пропаганда по един перфектен начин. Това е повече шантаж към Европа.

– Но е факт, че много държави заделяха много малко пари за отбрана и сигурност.

И се стигна до резула да нямаш достатъчно производство на елементарни неща. Каквото се случва и със страните от НАТО – страхотен недостиг на боеприпаси.

– Особено в Германия.

Особено в Германия, но и във Великобритания е същото.

– Да се върнем на днешните настроения. Има тенденция в България да се заделят повече пари за отбрана. Не 2% от БВП, а 2,5%, за да може да се преодолее трайното изоставане в превъоръжаването. В този смисъл някои политически сили пледират, че ако не бяхме в НАТО, нямаше да харчим толкова пари за отбрана. Че тези пари можело да отидат в образованието, здравеопазването и т.н.

Това са едни от най-глупавите аргументи, които някога съм чувал. Защото за всичко друго – за образованието и здравеопазването, се отделя много повече като част от БВП. Това са фалшиви аргументи. Тези 2,5% не са проблем.

– И пак не стигат, защото проектите за модернизация на армията са съвсем закъснели. И неслучайно младите хора не искат да постъпват в армията. Някои искат много по-високи заплати. Но има и такива, които не желаят да обличат военната униформа заради безнадеждно остарялата военна техника. „Да карам танк от Втората световна война, за това ли ме викате?“, казва младеж. И е прав.

Аз лично винаги съм бил поддръжник за това да се отделя повече за снабдяването на войската, а не генералите да се оплакват непрекъснато. Няма да забравя, когато трябваше да пращаме първия контингент в Ирак.

Тогава ген. Никола Колев беше шеф на Генералния щаб, а аз като подпредседател на Комисията по отбраната го попитах: „Добре де, с тия руски джипове как смятате да изпратите контингента? Това е живо самоубийство“. И още на първия месец магнаха джипките, защото войниците не искаха да служат в тях. И взеха едни тойоти, които бойците бронираха, като слагаха кевларените си жилетки във вратите. Такова беше положението.

***Разговора води Любомир Денов
септември 2024 г.***

Велизар Шаламанов: Крайно време е за инвестиционен фонд за превъоръжаване и модернизация на армията

Велизар Шаламанов служи като офицер в Българската армия от 1984 г. до 1998 г.

От 1998 г. до 2001 г. е заместник-министър на отбраната по военната политика, планиране и интеграция.

Член е на Съвета по сигурността към Министерския съвет на Р България, както и на Междуведомствения комитет за интеграция в НАТО.

- Г-н Шаламанов, да се върнем назад във времето, когато Вие, млад офицер, бяхте представен като заместник-министър на отбраната в екипа на министър Георги Ананиев. Кой беше другият заместник-министър с Вас?

Аз замених Румен Кънчев, а другият заместник-министър беше Йордан Йорданов, по финансовите въпроси. Седмица-две по-късно след мен дойдоха заместник-министрите на отбраната Здравко Зафиров и Пламен Рагонов. Те бяха депутати и ги пратиха да подсилват Министерството по различни ресори.

- Как през онези години протече и се разви обществената нагласа в армията относно членството в НАТО?

Мисля, че отношението на военнослужещите и цивилните служители към НАТО беше позитивно, но крайно неинформирано. С очакване, че въпросът е основно политически, според мен несъзнателно хората смятаха, че е много малко вероятно да бъдем поканени. Това не стоеше на дневен ред в практически план в ежедневието, но бе подкрепяно в контекста на т.нар. цивилизационен избор. Беше очаквано, желано, но недобре разбирано, особено в практическите измерения, недостатъчно реално очаквано да се случи скоро, поради което силна мотивация за конкретни промени явно не съществуваше. Това беше една от причините да бъда поканен за заместник-министър след срещата на върха през 1997 г. в Мадрид. Тогава покани получиха само Полша, Чехия и Унгария, но беше дадена перспектива за другите страни, включително за България, и НАТО започна да работи по дисциплинираща рамка, по-късно превърнала се в План на действие за членство.

- Две години след Мадрид – във Вашингтон – много се надявахме да ни споменат...

Ще разкажа конкретно, тъй като съм пряк участник в събитията. Започнахме от 1997 г., защото амбицията на президента Петър Стоянов да подадем официално заявление за членство през февруари предполагаше на срещата в Мадрид да бъдем в списъка на потенциалните следващи поканени във връзка с политиката на отворените врати. И ние бяхме посочени като такива. Проблемът възникна през 1998 г., когато с невероятните усилия на премиера Иван Костов през февруари се прие концепцията за национална сигурност, в която членството в НАТО беше закрепено още по-сериозно в концептуалната рамка за развитието на България. Правителството успя да приеме относително набързо, без задълбочено разбиране на едно бъдещо членство в НАТО, и т.нар. „План 2010“. Този план беше основно разработен от колегите военни, под ръководството на ген. Михо Михов. Това беше план за необходими промени в армията. През лятото на 1998 г. Джеф Саймън от Националния университет по отбрана – в Института за изследване на сигурността, както и съветник в Пентагона по Източна Европа и разширяването, написа една знакова статия със заглавие „България и НАТО – седем пропуснати години“.

- Къде беше публикувана тази статия?

В изданието на Националния университет по отбрана, след това беше преведена и на български. В нея се даваше много ясен сигнал, че независимо от приетата през 1997 г. Концепция за национална сигурност, няма видим прогрес по отношение на военната реформа, повишаването на обществената подкрепа и дълбокото разбиране на същността на членството в НАТО. Това поставяше въпроса дали на срещата на върха във Вашингтон България ще бъде спомената заедно с другите шест страни, или не. Доколкото на мен ми е известно от разговора с президента Стоянов, който е имал разговори с президента Клинтън, предложението от Съединените щати е било: осъзнаваме, че имате трудности в задълбоченото разбиране на необходимите промени, и ще предложим помощ, не само на България, но и на всички страни – по-късно превърнали се във Вилнюската десетка и съответно приети в НАТО на две вълни.

Тази помощ се изрази в изпращане на екип от Пентагона, който всъщност подпомогна всички тези страни в Източна Европа, извън Полша, Чехия и Унгария, които бяха вече приети, да преразгледат своите планове за развитие на въоръжените сили, да набележат съществени реформи, които да подготвят отбраната им за членство в НАТО. Членството не е въпрос само на реформа в отбраната. Държавният департамент, под ръководството на Рон Асмъс – помощник-държавен секретар, отговарящ за Европа и НАТО, разработи структурата на Плана на действие за членство. Той имаше пет раздела, като само един от тях беше за отбранителни способности.

Първият раздел по същество беше политически – за развитие на демокрацията. Вторият раздел беше свързан с развитието на икономиката и на ресурсното осигуряване на отбраната. Третият касаше отбранител-

ните способности. Четвъртият обединяваше правните аспекти, тоест всички промени на законодателството, ако трябва и конституцията, за да може страната да подпише и изпълнява Вашингтонския договор. Петият съдържаеше въпроси на сигурността – контраразузнаване и сигурност на информацията.

Тази по-широка рамка се изпълни със съдържание от сформирания още през 1997 г. Междуведомствен съвет за интеграция в НАТО, създаден по българска инициатива с цел да се готвим на национално ниво, но с конкретни задачи към Министерството на външните работи, Министерството на отбраната, Министерството на финансите, Министерството на икономиката, Националната служба за сигурност и другите служби за сигурност. Това беше голямата промяна, произтичаща от три фактора. Първо, ясното послание от най-високо ниво (САЩ), че ако не променим нещо, има вероятност да не бъдем споменати във Вашингтон през април 1999 г. заедно с другите страни. Второ, идеята, че трябва да има много по-голямо усилие, което надвишава усилията в армията и в ресурсно отношение, сигурност, пазар и т.н. Третото условие, което доведе до тази промяна, беше личното разбиране на премиера Иван Костов, че не може една година, след като той е написал в Концепцията за национална сигурност, че трябва да има нова военна доктрина, тя все още да не е разработена и приета от Народното събрание. Защото беше ясно, че без ангажимент от страна на парламента трудно ще настъпят промени в Министерството на отбраната.

Когато ме поканиха в Министерството на отбраната, моята задача беше много проста – да приемем военната доктрина преди срещата на върха, да изработим нов план за реформа, който да замени „План 2010“ и да отразява военната доктрина, и във Вашингтон да получим покана за Плана за действие за членство, като представим свой план на действие. Към всичко това се прибави, за съжаление, и Косовската криза, която макар и трагедия за региона, допринесе за това усилие. Планът вървеше добре с изследване на хода на реформата, с подготовката на доктрината и на плана, но на 26 или 29 март, когато през нощта премиерът Костов събра Съвета за сигурност към Министерския съвет, се наложи ние не само да говорим и да планираме реформи, но и да действаме като де факто съюзник в НАТО в много тежка криза на границата ни.

- Това решение да не позволим прелитането на руски самолети към Косово не беше ли много силно послание към западните партньори, че ние се стремим към НАТО, а не само приказваме?

Бяха три последователни стъпки. Първата – България застана твърдо до НАТО, когато започнаха бомбардировките. Президентът Стоянов, който летеше за Западния бряг на САЩ, се върна незабавно за страната, за да имаме много ясна позиция. За съжаление БСП беше много яростна опозиция, Първанов беше близък с Милошевич, имаше ярка анти-САЩ и анти-НАТО кампания. Лидерството на президента Стоянов беше първото важно нещо.

Втората – когато НАТО имаше нужда да се осигурят коридори за прелитане от Турция към бивша Югославия с цел нанасяне на удари не само в посока към България, а да бъде спряно геноцидът в Косово, както и защитена по-добре територията на страната ни от инциденти, да бъде ускорено постигането на мир и вдигане на ограниченията върху икономиката ни. България, и в голяма степен МВНР постигнаха безпрецедентно споразумение с НАТО, в чийто преамбюл беше поета отговорност от НАТО за нашата сигурност по време на прелитането.

Третата стъпка беше ясното решение да не допуснем десант на руските сили в Прищина, с което Москва да провали изпълнение на Резолюция 1244 от 10 юни, ако не се лъжа, за настаняване на КФОР и гарантиране на мирно развитие в Косово.

Тези три действия бяха изключително важни и се случиха при брилянтно взаимодействие между МВНР, постоянната ни делегация в Брюксел, Министерството на отбраната, пряко координирани от премиера, с пълна подкрепа от президента Стоянов, който всъщност е най-добрият комуникатор в криза. Получихме и много сериозна подкрепа в Народното събрание – не само СДС, а всички партии с изключение на БСП – ДПС, ВМРО и „Евролевица“, бяха в подкрепа на правителството на ОДС. Обръщането на общественото мнение в много голяма степен се дължи на изключително интелигентната дейност на Атлантическият клуб в България, който успя да организира невероятни събития в този период с всеки един високопоставен човек от НАТО в България – като се започне от премиера Тони Блеър и се стигна до президента Бил Клинтън. Тогава посолство за връзка с НАТО беше посолството на Нидерландия и посланик Тео Сукс беше по същество посланик на НАТО в България – неговият екип бе брилянтен в подпомагане на сътрудничеството ни с НАТО. Всички тези дейности се координираха по линия на НАТО, освен на двустранна основа със страните членки. Имаше наистина невероятно добро съчетание на всички компоненти, за да бъде преобърната обществената нагласа за членство в НАТО. Някъде към октомври-ноември 1998 г. сигналът, включително от най-силните ни поддръжници – САЩ и Великобритания, беше, че ако не направим нещо решително, изпадаме от групата, в която сме в момента. В края на 1999 г., и особено при посещението на президента Клинтън и решението в Хелзинки да започнем преговори за ЕС, усилията ни показаха за една година невероятно обръщане на общественото мнение в България и на отношението на страните от НАТО и ЕС към България – за толкова кратко време не е имало такава промяна.

– В периода 1998-1999 г. социологическо изследване представя обществената подкрепа за членство в Алианса до 20-25%. Само 5 години по-късно – към 2004 г., това одобрение достига 60%. Как си обяснявате това нарастване на подкрепата?

Нека да кажем първо, че и 1999 г. не беше никак лесна, включително и заради падането на ракетата в Горна баня. И през следващите години със загубите, които имахме в Ирак през 2003 г., имаше много поводи общественото мнение

да бъде негативно. Постигнатият напредък е още по-ценен, защото независимо от трудностите в тази посока, имаше такова силно нарастване на подкрепата. Според мен особено по отношение на НАТО това беше изключително умелото преминаване от правителството на Иван Костов към правителството на Симеон Сакскобургготски благодарение на външния министър д-р Соломон Паси, който направи изключително много линията за членство в НАТО да остане водещ приоритет. Също трябва да споменем и ролята на Николай Свинаров като министър на отбраната. Но решаващо значение за това усилията да не бъдат прекъснати или изоставени имаше приемането на военната доктрина и „План 2004“. И решението за преминаване към професионална армия. В този момент въпросът дали България да е член на НАТО вече не стоеше. Въпросът беше как да сме по-добре подготвени и как да намалим стреса на хората и върху системата като цяло.

- Вие сте един от авторите на „План 2004“ за реструктуриране на българската армия. Какви пречки имаше, защото някои точки от този план бяха посрещнати „на нож“?

Това беше всеобхватно усилие, защото военната доктрина не засяга само Министерството на отбраната. С военната доктрина по същество се трансформираха например Транспортни и Строителни войски в държавни предприятия. По същество се създадоха условия за многонационалната бригада в Югоизточна Европа с щаб в Пловдив. Поставиха се ключови въпроси, свързани с оперативната съвместимост, с технологичното обновление, със структурата на силите за висока степен на готовност – терминология, свързана с НАТО по това време.

Трябва да съм искрен: с действието на „Евролевицата“, специално на Елена Поптодорова, тогава в точка 99 се постави сериозен фокус върху хората в отбраната и това разшири подкрепата. От всички тези решения има конкретни последици, например създаването на Програмата за социална адаптация, на Центъра за оперативна съвместимост, на Многонационалната бригада, трансформирането на всички войски извън Министерството на отбраната в държавни предприятия или тяхното снемане. Това реши въпросите със сегрегацията, които чисто политически ни пречеха да станем член на НАТО.

Първата голяма трудност беше обхванатостта на проблема. Тук лидерството на премиера Костов, на президента Стоянов, на председателя на Народното събрание Соколов, светла му памет, беше това да бъде разбрано като национална задача. Следващата група проблеми беше, че имаше абсолютно несъответствие между числеността, структурата и въоръжението на армията и ресурса, с който разполагахме и с който можехме да разполагаме в близко бъдеще. Ние бяхме наследили армия, създадена по времето на Варшавския договор с военен бюджет 7-8% от БВП, с оръжейни системи, които доктринално принадлежаха по-скоро на Варшавския договор, отколкото на доктрината на България.

- Обслужваха чужди интереси, а не наши, така ли?

Например въздушното разузнаване и ракетните войски не обслужваха нашата армия, а работеха в интерес на съветските войски. Практически за тези способности плащаше България, а не Варшавският договор, но резултатите им се ползваха от съветските сили. Резултатите бяха в интерес на Варшавския договор, на СССР като цяло, а не в интерес на нашите сухопътни войски като защитници на българската територия. Имаше много дълбоки диспропорции поради липса преди това на доктрина и на механизъм на национално отбранително планиране. Проблемът е фундаментален. По времето на Варшавския договор нямаше национално отбранително планиране. Имаше планиране на Съветския съюз, което беше налагано чрез системата на съветски съветници, които ги имаше по всички нива в Българската армия и специалните служби. По-непокорните държави имаха на своя територия съветски войски, които доминираха националните. В България нямаше съветски войски, тъй като съветническият апарат беше добре приет, интегриран в системата за военно планиране и ръководеше системата.

- Посочете някакъв пример.

Например в Добрич бе дислоциран наш авиационен разузнавателен полк от самолети МиГ-25, а и Су-22, чиито резултати заминаваха директно за Москва в контейнери, защото ние дори нямашме цялото оборудване за разчитане на информацията. Освен това самолетът МиГ-25 заради своите характеристики при всяко излитане нарушаваше въздушното пространство на Гърция и Турция, което създаваше проблеми. Същото се отнасяше за оперативните ракети, които се появяват в България, след като се подписва Договорът за ракети със среден обseg. Руснаците изтеглят ракетите от Централна Европа, разполагат ги в България и на другия ден разбираме, че сме решили да имаме такива ракети и да платим за тях, иначе една голяма част от тях щяха да бъдат върнати в СССР и унищожени. Това не беше стратегическо решение на българския Генерален щаб, а решение, взето в Москва – такива са били правилата.

- В първите години след 1989 г. в Телиш, където бяха базирани ракетите, дошла американска група на инспекция. Какво било удивлението на нашите хора, когато американците знаели дори номерата на ракетите. Сега разбирам откъде са имали информацията.

Всички тези ракети са описани при подписването на договора. Трябвало е да бъдат изтеглени от Централна Европа. Американците казали – ето това са нашите Пършинг-2, това са вашите SS-22. Влаковите композиции, вместо да ги закарат в Сибир за унищожение, ги докарали в България, защото е извън обсега на договора.

Третото предизвикателство се състоеше в това, че поради дългото отсъствие на същностно национално планиране, нямаше подготвени хора, които да извървят този път. Едно е да преписваш от тетрадките от съветската академия на предните колеги – с най-добро чувство го казвам, и аз съм се учил от такива тетрадки – но друго е, когато нямаш собствена система, която тръгва от концепция за национална сигурност, военна доктрина и процес на отбранително планиране, да изградиш такава и да планираш на национално ниво без спуснати задачи и решения от Москва. В НАТО основно е националното отбранително планиране, след това е колективното, при което се решава какви дефицити как да бъдат запълнени, но отговорността си остава национална. Всяка държава се съгласява по отношение на това с какво да ѝ бъде помогнато и как тя да помогне. Няма централен орган, който планира всичко над държавите.

- Как преодоляхте тези три предизвикателства?

Още през 1995 г. САЩ са дали на всяка страна в Източна Европа един модел, наречен Модел за управление на ресурсите за отбрана (МУРО). Това е софтуер, който позволява, ако се въведат всички данни за структурата на силите, за въоръжението, за резервите, за разходните норми, за бюджета, да бъде изчислена бойната ефективност на армията. До 1998 г. този модел е стоял някъде в Генералния щаб, млади офицери са си играли с него, но той не е бил инструмент за планиране. Ние поставихме инструмента в центъра на системата за преглед на армията, изработихме над сто варианта за армия – от 30-хилядна до 100-хилядна.

Ясно се виждаше, че при тези демографски и бюджетни параметри армията трябва да е някъде около 35-40 хиляди души. В този диапазон бяха разработени и поредица от различни модели на по-детайлно ниво, при баланс между сухопътни, военновъздушни, военноморски и специални сили и т.н., за да видим кое е най-доброто за България. И по този начин в процеса на работа върху военната доктрина за определяне на численост, както и в работата върху „План 2004“, се стигна до тази оптимална структура. Оптималната численост беше 39-40 хиляди, но със съгласието на президента се стигна до 45 хиляди поради закриването по същество на Строителни и Транспортни войски. С този модел преодоляхме дисбалансите.

През януари 1999 г. със заповед на министър Георги Ананиев, светла му памет, формирахме екип от около 50 човека, който стана основата на дирекция „Планиране на отбраната“ и дирекция „Евроатлантическа интеграция“. Самите дирекции бяха създадени през месец май, след като беше утвърден подходът. Неслучайно го наричаха „Екип 330“, защото хората се събираха в една стая №330 на третия етаж на министерството. Имаше група на Сухопътни войски, група на ВВС, група на ВМС, група „Комуникации“ с ръководител ген. Атанас Запрянов, група „Логистика“ и група за анализ и интеграция с ръководител Тодор Тагарев, накрая и група за военно-образователната система.

Така за пръв път в България въведохме система за планиране, програмиране и бюджетиране. От 2000 г. бюджетът на Министерството на отбраната вече беше програмен бюджет, имаше определен брой програми с програмни ръководители, които бяха длъжни да използват този модел за доказване за необходимостта от средства, но ориентирани към способности и резултати, а не просто към изпълнение на функции.

Това бяха трите най-големи проблема. Сигурно е имало много слухове за човешки съдби. Ше има или няма да има Пета бригада, 61-ва бригада ще бъде 2500 човека или ще бъде 6000 човека, ще запазим МиГ-21, а не МиГ-23. Всичко това бяха трудни решения, които ги взимаха колегите в униформа и винаги е имало определено недоверие и напрежение.

- Неофициално се считаше, че няма достатъчно добра съгласуваност между политическото и военното ръководство – че военното много трудно отстъпва, че създава проблеми особено като се налагат съкращения на личен състав.

Истината е, че ген. Михо Михов доста умело управляваше това напрежение в интерес на армията. По-твърди позиции имаше ген. Никола Колев, светла му памет, но ген. Михов успя да балансира особено когато по предложение на министър Бойко Ноев за съветник на началника на отбраната беше поканен ген. Маккензи. Но държа да отбележа, че преди всяка среща с генералите, ген. Маккензи седяше с мен, за да обсъдим как политическото ръководство вижда развитието на отбраната, за да може да го преведе на добрия език и с взаимно уважение генералите да постигнат съгласие. Това доста умело работеше в интерес на армията. Не казвам, че не е имало сътресения.

Има и малко сантимент във всичко това – „План 2004“ можеше да бъде 2005, 2006, 2003. Заковахме го на 2004, понеже аз съм випуск '84 г. и през 2004 г. трябваше да навършим 20 години от завършване на военното училище.

- Така ли било? Аз пък си мислех, че това е някаква прогноза, че през 2004 г. ще влезем в НАТО.

Така или иначе, благодарение на ясните цели построихме Плана на действие за членство така, че наистина основните дейности да бъдат извършени до 2002 г., за да получим покана, и до 2004 г. да се приключат промените с вече пълноправно членство. Това е много по-разумното обяснение, но имаше и такъв сантиментален момент, защото голяма част от хората, които участваха, бяха мои съвипускници, а 2004 г. беше една важна година за нас. Но не годината, а разделянето на „План 2004“ на открит (за МО като цяло) и класифицирана част (специално за въоръжените сили) бе един от компромисите, които направи премиерът Иван Костов. Военната доктрина мина през парламента още на 8 април, а основите на „План 2004“ бяха готови още в началото на юни. След това последва един период, до септември-октомври, на много интензивни специални заседания на Минис-

терския съвет или на части от него за доизчистване на проблемни въпроси.

В един момент военното ръководство убеди премиера в това „План 2004“ да бъде разделен на две части – явна и секретна. Ние, политическото ръководство, успяхме да утвържим да има явна част и тя представяше всички основни параметри и промените, които са извън Българската армия.

Промените вътре в Българската армия, които наистина трябва да са класифицирана информация, бяха в секретната част на плана, който беше многократно променян след това и не се случи по най-добрия начин. Това е едно предупреждение, че когато правиш една промяна, не може да е класифицирана. Мигът, в който я класифицираш, я обричаш на компромиси, на закъснение и непълно изпълнение. В явната част на „План 2004“ всичко беше изпълнено в срок. По отношение на военните училища, на Строителните и Транспортните войски, на многонационалните сили, на Военномедицинската академия, на служба „Военна информация“ и служба „Военна полиция“. Все структури, които са пряко подчинени на министъра и са извън Българската армия. При тях всичко беше явно – с таблици, числа, срокове. Всичко това беше изпълнено. Това, което остана в рамките на Българската армия като секретно, особено след 2001 г., в голяма степен беше делегирано на началника на отбраната. Контролираха се общи параметри, свързани с бюджета. Засекретяването, отдалечаването на тези проблеми от политическото ръководство забави превъоръжаването и модернизацията, защото беше оставено военните да се занимават с това. Според мен беше грешка.

– От днешна гледна точка все още бивши военни не се съгласяват с това, че е трябвало да се лишим от МиГ-23 за сметка на един по-стар самолет като МиГ-21. Същото важи и за ракетите. Наистина ли е трябвало да се съкращава до толкова, и то неща, купени с народни пари? Не говоря толкова за съкращения на личен състав.

По отношение на техническата страна въпросът е доста сложен. Моделът за управление на ресурсите на отбраната не може да отчете технологиите. Затова решенията са човешки. Предпочитането на МиГ-21 пред МиГ-23 е изцяло решение на ВВС, не е имало абсолютно никакво политическо влияние. Желанието да се запази МиГ-29, с ясното съзнание, че е изцяло зависим от Русия за поддържането му, също е по настояване на военната експертиза. Например Румъния си остави МиГ-21, който те си поддържат и модифицират. Румъния обаче премина от МиГ-21 на Ф-16 без никакви проблеми – много по-рано и с много по-малко средства, с много по-малко сътресения.

Има и един друг аспект, който само ще загатна – българските оръжейни търговци могат да продават въоръжение с отпаднала необходимост, както става днес и с помощта за Украйна. За да бъде обявено за такова обаче, е нужно решение на началника на Генералния щаб или на Щаба на отбраната. В онези години имаше голямо търсене на оръжия – оръдия, минохвъргачки, танкове, бронирани машини, части за МиГ-23, на хеликоптери Ми-24, които в България не могат да летят, но в Африка се сражават.

Решенията кое въоръжение да бъде признато за ненужно и моментално по себестойност да отива при търговците за жълти стотинки, след което да се продава за милиони в Африка, Азия или Южна Америка – това е въпрос, който си заслужава да бъде изследван, за да знаем в бъдеще как по-добре да управляваме наличното въоръжение и неговата подмяна, развитието му по икономически ефективен начин.

Категоричен съм, че България трябва да има инвестиционен фонд за превъоръжаване, който играе ролята на *revolving fund* и в който влизат средствата от продажбата на излишно въоръжение с цел да се закупи ново. Така няма да е нужно да чакаме въоръжението да рухне и да не може да бъде реализирано при това развитие на технологиите. Има достатъчно страни, които имат нужда от втора ръка въоръжение, и то трябва да бъде извеждано разумно, на добра цена, но парите да не отиват просто в частни търговци. Много по-добре за националния интерес е тези пари да отидат в този *revolving fund*, с който да се закупува ново, по-високотехнологично въоръжение, да се подпомагат иновациите в нашата отбранителна индустрия целево и да се осигурява ефективна поддръжка на индустриалната ни база. Факт е, че ние наследихме армия с мобилизационен състав от над 500 хиляди и за всеки един от тях имаше или самолет или танк или бронирана машина или минохвъргачка или каквото и да е.

Не е вярно, че всичко е нарязано и унищожено. Огромната част беше продадена. Само изделия по специални режими – например ракетите СС-23, които са по режим за неразпространение на ракетни технологии, защото може да попаднат в недържавни или терористични структури, както и свръхколичества малки и средни въоръжения, например мини, бяха унищожавани, и то с финансова помощ отвън. Така че унищожавани са само въоръжение и техника, лимитирани по международни договори. Нито една единица въоръжена техника, която не е лимитирана от международни договори, не е унищожена извън това. Продадени са. Става въпрос за милиарди и смея да твърдя, че България е инвестирала тези милиарди като 7-8-10% от БВП по време на Варшавския договор. Тази техника не е нарязана, не е унищожена – продадена е. Въпросът е къде са парите от тези продажби навън – не са в бюджета на Министерството на отбраната за превъоръжаване.

- А как стояха нещата с руския дълг?

Дълго време, докато бях заместник-министър, ни тежеше т.нар. руски дълг от 100 милиона долара. Каква е историята му? Съветска техника любезно е била предоставена на българска територия като комендатури с цел да бъде използвана от съветските войски на път за Босфора и Дарданелите, срещу което България е „получила“ голям дълг. Ние го изплащаме чрез безпрепятствено присъствие и ремонти на руски кораби с целия екипаж в КРЗ „Флотски арсенал“, което е риск за националната сигурност и практически безплатно за Русия. Една голяма част от тази техника, която руснаците са оставили в България, бе продадена в трети страни, защото

не е била нужна за свиващата се армия. Не е използвана от Българската армия, защото не е била необходима, с малки изключения – за резервни части и ремонти. Тази техника, включително и техниката, която получихме от ГДР, пак е реализирана на оръжейния пазар, само че приходите са отишли в частни компании, а не в инвестиционен фонд за превъоръжаване на армията. Това не е незаконно, така са решили тогава парламентът и правителството. Това е неправилно според мен и занаятчийски така трябва да организираме нещата с превъоръжаването и оръжейната търговия, че да бъде защитен националният интерес и отбранителната способност на България.

- Неправилно ли е, че даваме на Украйна неизправни ракети за зенитните системи?

Единственото неправилно нещо е, че даваме неизправни ракети, а не изправни. Как очакваме Украйна да победи руската армия, която има претенции за най-силната в света, с негодно въоръжение и боеприпаси?

- Защо ще даваме изправни? Не са ли нужни на Българската армия!

Според Устава на ООН има страна, която е нападната, и ние, помагайки на тази страна, спазваме Устава на ООН. Ние не участваме във войната, но работим за устойчив и мирен свят чрез изпълнение на Устава на ООН. Дания например предаде цялата си артилерия на Украйна. Оръжие и техника се купува, но суверенитетът не се купува. Това е разход за отбрана. Това не са само заплатите на нашите военнослужещи и купената техника.

Американските разходи например включват програмата FMF, където милиарди се дават на страни като България, Израел, Турция, Гърция и т.н. Това засилва отбраната на САЩ. Ако това засилва нашата отбрана, си струва да даваме и 100 милиона на година на Украйна. Това е много съществен въпрос по отношение на решението на НАТО за 40 милиарда евро помощ за Украйна. България участва с 40 милиона годишно за две години, представете си колко е скромно това.

- Този хоризонт вероятно се дава с надеждата войната да свърши до две години.

Орбан е издействал Унгария да не прави такава вноска, което значи, че унгарците не могат да приложат принципа за военния бюджет на НАТО, според който всяка страна дава процент спрямо своя БВП. Свежда се до това „кой колкото даде“, но в крайна сметка трябва да се съберат 40 млрд. евро. При това положение Орбан казва – аз подкрепям, няма да преча, но пари няма да давам. Най-вероятно сумата, ако ние трябва да внасяме пропорционално на БВП, ще е много по-голяма. Но нашите ръководители не смеят да го изговорят това, защото дори засекретиха тези 80 милиона. Тук изглежда ще берем ядове.

- Наистина това не беше достатъчно добре обяснено.

Много неща не са добре обяснени. Ние ще дадем парите във фонд на НАТО, а оттам ще отидат в Агенцията за придобиване и поддръжка, която ръководи Марина Безрукова в Киев. За тези пари украинците ще си купят от нас боеприпаси, а самата логистика ще се координира от град Висбаген, като заедно с доставките ще бъдат обучени хората да ги ползват. Тоест, част от парите ще се върнат в България.

- Вие имате повече наблюдения как се развиват нещата с хората в отбраната, които работят за НАТО и с НАТО. Успяхме ли да изградим такъв капацитет, който да работи с НАТО, за НАТО и за България?

Мисля, че успяхме, тъй като огромно количество хора се подготвиха в академии в САЩ, Великобритания, Нидерландия, Франция, Германия, Италия от една страна, а от друга страна, влизайки в командната структура на НАТО, доста хора се ротираха в позиции на НАТО, която е истински университет. Операциите в Ирак, Афганистан, КФОР, ЕСFOR, включително по линия на ЕС в Африка, също подготвиха немалко хора. Обективно има натрупан потенциал. Как той се управлява и се използва, е друг въпрос. Според мен все още не се използва и управлява добре.

През 1999 г. едно от първите неща, които направихме, беше да създадем Център за оперативна съвместимост във Военната академия, който имаше четири задачи. Първо, да изучава и преподава доктрините на НАТО в учебния процес. Второ, да подготвя чрез симулационни учения офицерите практически да използват тези доктрини. Трето, да организира масовото обучение по английски и френски език с лаборатории, които американците ни подариха по линия на програмата FMF с цел да се постигне критична маса от офицери, сержанти, войници, ползващи английски език. Четвърто, да се обобщава опитът от всички учения, операции, включително с помощта на българи, които отиват да учат в чужбина и се връщат със знания. И по този начин да се създаде хъб. Година след година обаче този център беше постепенно ликвидиран, което не е добър пример.

Втори не добър пример – навсякъде по света, включително в Украйна, всяко подразделение се гордее с бойното знаме и с хората, загинали в операция. Пази се бойното знаме. А нашата практика беше такава, че всеки път, когато пращаме батальон или роти в операции, ги събирахме в насипно състояние и след прибирането ги разформирахме. Практически ние загубихме най-ценното – постигнатата сплотеност между хората и организационната слободеност.

На трето място, все още виждаме, че хора, които са преминали служба в структури на НАТО, не получават добро развитие в България. Това е особено Параграф 22. Защо се чудим, че нямаме достатъчно хора в структури на НАТО?! За 20 години съм бил само аз на позиция А-6, А-7. Нито един друг българин не е получил такава възможност. Има конкурсно начало, но никой

друг българин не е стигнал до такава позиция, защото е необходима специална подготовка и целенасочена национална подготовка.

- По време на управлението на НДСВ имаше десетки примери как офицери, завършили Военни академии в Шатите, Великобритания, Германия, се връщат и изпадат в безтегловност, защото няма свободни щатове. Ген. Константин Попов е типичен пример – завършва в САЩ, връща се и е изпратен в резервен щат, като почти година стои без да прави нищо. Той самият губи желание за работа, изпада в безтегловност. И се принуждава да се върне отново като командир на авиобаза „Граф Игнатиево“. Може би е направено умишлено това, за да се отчая и да откаже служба...

Това е вторият голям проблем след утилизацията на въоръжение-то. Когато в течение на 20 години милиарди национален ресурс от имоти и въоръжение изтичат, без да се използват за повишаване на отбранителната способност, когато милиони са вложени от нашите съюзници за подготовка на наши хора, а тези хора не се използват, има три възможни обяснения. Първото – вероятно сме изключително глупави, което аз не го приемам, тъй като българите не сме глупави. Второто – има скрито влияние, което не можем да идентифицираме, но което саботира нашето развитие, като това със сигурност не произтича от САЩ, Великобритания, Нидерландия, които всъщност дават пари. За мен то идва от Кремъл, но ние не намираме сили да реагираме. И трето, по някакъв начин на най-високо ниво има страх този въпрос да бъде адресиран – на ниво президент, премиер, председател на Народното събрание. Ако тези хора не кажат, че има проблем и че трябва да търсим решението му, няма да успеем. Единствено много силна политическа воля от най-високо ниво може да се справи със ситуацията. По същия начин стоят нещата и с корупцията, която не може да бъде изкоренена без силна воля за промяна от най-високо ниво.

Разговора води Любомир Денов
юли 2024 г.

Бойко Ноев: Членството на България в НАТО е въпрос на геополитика. Съкращаването на излишни въоръжения не бе наложено от Брюксел, държавата ни не можеше да понесе хипермилитаризацията по съветски образец

Бойко Ноев работи в системата на Министерството на външните работи на Р България от 1981 г. до 1993 г. През 1993 г. е назначен за директор на Центъра за подготовка на кадри по националната сигурност към Министерството на отбраната на Р България, а през 1994 г. е заместник-министър на отбраната на Р България. В периода 1994-1995 г. е служебен министър на отбраната на Р България.

От 1 септември 1996 г. Бойко Ноев е посланик на Р България в Белгия и Люксембург, а от октомври същата година е и ръководител на постоянната дипломатическа мисия на България към НАТО в Брюксел. От 1999 г. до 2001 г. Бойко Ноев е министър на отбраната на Р България.

- Г-н Ноев, Вие сте в Министерството на отбраната още от първите години след 10 ноември 1989 г. Отначало като директор на Института за национална сигурност, след това като заместник-министър на отбраната, след което като министър на отбраната в две правителства: на Ренета Инджова (1994-1995 г.) и на Иван Костов (1999-2001 г.). Бил сте и посланик в НАТО (1996-1999 г.). Какво, според Вас, е НАТО за България?

Въпросът за членството на България в НАТО е преди всичко геополитически въпрос. У нас понякога това се свежда до опростяване на нещата – до съкращаване на самолети, танкове и т.н. Някои колеги, които работеха след мен в Министерството на отбраната, даже прекалиха с подобни пропагандни тези, твърдейки, че така едва ли не България е била разрушена, което не е вярно. Тук искам да кажа, че през 1991 г., при разпадането на Варшавския договор, България се оказа с една огромна армия, а аз бях свидетел на това като участник в преговорите във Виена по съкращаването на конвенционалните въоръжения в Европа.

В онези години България беше най-милитаризираната държава – не просто на глава, а в определени категории въоръжения ние бяхме на първо място в Европа, а едва ли не и в света. На 10 ноември 1989 г. ние осъмнахме – и това българите не го знаеха – с 3200 танка!

- Това и днес малцина го знаят.

Когато се обявиха резултатите малко преди подписването на Договора за обикновените въоръжени сили в Европа, всяка една държава трябваше

да обяви с какви въоръжения разполага. Така осъмнахме с 3200 танка, повече отколкото имаха големи европейски държави като Германия, Франция и Великобритания. С хиляди оръжейни системи над 100 мм, с хиляди бронирани машини, със стотици бойни самолети, макар много от тях да бяха консервирани – като МиГ-19. Това бяха купчини метал, които никога нямаше да влязат в бой, но бяха съхранявани като бойни средства и се водеха в разчетите на военновременните планове. Именно тези самолети след това бяха нарязани.

И пак казвам, някои мои колеги, които не познават тази част от нашата военна история, допускат грешка, когато твърдят, че е можело България да не се освобождава от тези оръжия. И тук става дума за нивата, договорени през 1990 г., относно това с какво може да разполага всяка една от държавите от бившия Варшавски договор и НАТО. По силата на тези договорености ние трябваше да имаме два пъти по-малко танкове, два пъти по-малко самолети и т.н. Въпросът беше не само в това какви ангажменти сме поели по силата на тези договорености за обикновените въоръжени сили, а какво е могла нашата държава да поеме като икономика, като човешки потенциал.

Хипермилитаризацията на България започна да се проявява не само при съкращаването на ненужните бойни средства, но и при решаването на въпросите с човешкия ресурс, тъй като по това време в армията служиха 100-150 хиляди души. Повтарям – това бе несъразмерно военно усилие за малка държава като България.

Това са огромни военни средства, някои от тях ненужни и неспособни за употреба в бойни действия, за икономиката на страната и бъдещето ни в един свят, където вече нямаше да има Варшавски договори и СССР. Тоест, изведнъж ние осъмнахме с нещо, което очевидно не бе нужно на държавата. Защото всички тези военни средства и планове служеха единствено и само да обслужват геополитическата стратегия и планове на СССР. Освен това до голяма степен българските политически и военни ръководители от времето до 1991 г. са се престаравали пред своите съветски началници. Ние определено се бяхме поставили във васално положение и не само приемахме с удоволствие щенията на руснаците, но и се престарвахме. И това е по много причини, далеч не исторически, далеч не поради измислената любов на българите към руснаците.

- Какви проблеми срещна общественият дебат за членството ни в НАТО?

Членството на България в НАТО преминаваше през политическия дебат за преориентацията на страната и заемането на онова нормално място, което винаги ѝ се е полагало в Европа. Този дебат беше в основата. Разбира се, той беше украсен с редица екстравагантни публични елементи като заявката на Соломон Паси във Великото Народно събрание, че България трябва да стане член на НАТО, което тогава бе по-скоро един публичен, политически лозунг.

И не това, само по себе си, вкара България в НАТО, нито решението на

служебното правителство „Софиянски“ или по-скоро решението на президента Петър Стоянов, макар чисто формално това да беше важна стъпка. През всичките тези години течаха други процеси под повърхността, част от които ние продължаваме да виждаме и днес. Това са вътрешнополитическите процеси в българското общество, отърсването от митовите, насаждани 45 години преди това със силата на репресията, затворите, ограничаването правото на информация и какво ли още не. Казвам това не като оправдание, макар нашето поколение наистина да не знаехме много от нещата, които са се случвали. Сега ги разбираме, макар някои от нас да са ги разбрали малко по-рано. Това, разбира се, не е оправдание за нашето поколение, но то е факт, с който трябваше да се сблъскаме и да се борим вътрешно по отношение на някои виждания преди и след тези повратни години – 1990-1991 г., когато започна ефективно процесът на преориентацията на България. Така че това са вътрешните причини и те бяха водещите. В никакъв случай не е било желанието на някоя Велика сила, на САЩ, Великобритания или друга европейска сила да вкарва, видите ли, България в НАТО или да разширява НАТО на изток.

Напротив, западният свят по това време нямаше никакъв интерес от разширяване. А и нямаше и визия как това да се случи. Затова разширяването на НАТО като геополитическа концепция премина през такива етапи като „Партньорство за мир“ и други програми, целта на които беше да се адаптира и по-скоро да се избистри виждането как да се случи тази геополитическа промяна в Европа преди всичко.

Това, което ни отличаваше от другите бивши държави членки на Варшавския договор без съветските републики в т.ч. прибалтийските тогава, беше силното влияние на Русия в България и силната руска Пета колона, което като ефект продължаваме да виждаме и до днес. Това са български граждани, които не бих нарекъл продажници, защото от тяхна гледна точка нашият национален интерес е да бъдем с Москва, да принадлежим към Евразия. И сега има хора с такива виждания, макар да са малцинство. Но тази Пета колона тогава и силното руско присъствие и влияние в България, наследено от предишните васални 45 години, забави процеса на присъединяването ни към НАТО. И ако след падането на Берлинската стена България беше в първите редици на фронта на промените, то към 1993 г. се получи забавяне по няколко причини. Тогава изразителите на демократичните тенденции в нашия политически живот бяха слаби, дезориентирани и нямаша политически опит. Освен това се сблъскахме с политически противник, който не само искаше да запази статуквото, но и да се утвърди дълги години на власт, при това в условията на една мафия, създадена от силите на тогавашното статукво.

Вие помните годините на правителството на Любен Беров, което беше до голяма степен доминирано от такива сенчести политически интереси. След като ми бе казано, че нямам повече кариера във Външно министерство, ми бе предложено да стана директор на Центъра за стратегически проучвания на Министерството на отбраната. Малко след това, в

началото на 1995 г., станах и заместник-министър. Вече на новия пост още по-релефно се очертаваха тези аномалии, наследени от миналото, тази хипермилитаризация на обществото. България имаше много видове войски, включително войски на транспорта и съобщенията, гранични войски, вътрешни войски, строителни войски, жандармерия. Цялата икономика беше милитаризирана по руски образец. Страната ни продължаваше да бъде надгупчана като швейцарско сирене от подземни пунктове и други секретни инсталации, много от които вече запечатани и забравени, защото са ненужни.

По това време обаче се развиваха процеси, които не бяха пряко свързани с военната политика на Министерството на отбраната. Разпадваше се Югославия и бушуваха югославските войни. Тогава Република Македония, която България беше признала, беше на път да поеме пожарите, започнали в Словения, Хърватска и Босна и Херцеговина на територията на бивша Югославия. И тогава младата македонска държава беше абсолютно безсилна, разоръжена, тя практически не съществуваше като истинска държава, тепърва започваше своето държавотворчество. Опасността конфликтът да се прехвърли на нейна територия беше голяма. И затова тогава особено важно за България беше да се направи всичко възможно това да не се случи. Една от възможностите беше изпращането в Македония на превантивни мироопазващи сили, наречени тогава УМПРЕДЕП, за което имаше решение на Съвета за сигурност на ООН.

В онези години БСП беше все още жизнена и провеждаше активна проурска политика. По този въпрос тогава написах статия, която беше публикувана в списанието на НАТО, за превантивното разполагане на военни сили с цел да се опази територията на Република Македония от конфликта. Наскоро видях тази статия и като я препрочитам, ми става приятно, че историята потвърди тези виждания. След решението на ООН, тези т.нар. „Сини каски“ трябваше да преминат през територията на България и да бъдат разположени в Македония. Те вървяха с целия си т.нар. обоз, с цялата си логистика.

БСП беше категорично против това разполагане по неизвестни за мен причини. Може би поради някаква смесица между носталгични виждания в самото БСП и нежелание това да се случи, тъй като сред тези сили имаше и американци и други централноевропейци, освен неутралните страни. В този исторически момент правителството на Любен Беров се беше разпаднало, в България фактически нямаше власт, отгоду икономиката се командваше от Мултигруп на Илия Павлов и други представители на сенчестия свят. Беров береше душа в Правителствена болница и на практика нямаше министър-председател. Тази функция се изпълняваше от случайни хора, които си казваха: „Каква е тази държава, щом аз съм вицепремиер...“.

- В такива условия трябваше да се вземе решение на Народното събрание за преминаването на тези сили през България, нали?

Именно. Тогава Народното събрание беше доста разхвърляно, нехотено, демократичната част беше слаба и беше принципно против Беров независимо по кой въпрос. По това време министърът на отбраната Александров беше на дълго посещение в Турция. Като заместник-министър ме извикаха в Народното събрание, в пленарната зала, да внесе яснота по решението на Министерския съвет за преминаването на тези сили през страната. Това беше моята първа поява на територията на парламента. От БСП се държяха провокативно. Разговарях с Иван Костов и с председателя на парламента Стефан Савов, за да ги убедя да гласуват решението на правителството, защото е важно за България.

Тогава демократичните сили надделяха и с няколко гласа беше взето решение в полза на преминаването на тези мироопазващи сили, които да защитят независимостта на Република Македония. Докато това се случваше, силите бяха струпани на румънска територия, като чакаха разрешение в крайно неблагоприятни хигиенни и други условия, което налагаше американският и други посланици да ми звънят като заместник-министър на отбраната непрекъснато.

- На тази длъжност не се задържахте дълго. Дори сам си подадохте оставката след скандал с началника на Генщаба, ген. Любен Петров, така ли беше?

Причините бяха други. По това време Националната служба за сигурност, днешната ДАНС, естествено контролираше всички телефони и беше регистрирала многобройни мои разговори с американския посланик и с други посланици. И чрез свои приятели в БСП беше докладвала как Ноев с американците иска да докара чужди войски в България. Тогава вече зрееше конфликтът с ръководството на Генералния щаб, но той не бе достатъчно сериозен. Ставаше дума за едни 851 полковника – повечето от тях на 60-70 години, които стояха на измислени щатове в Министерството на отбраната. Хора, отдавна надхвърлили пенсионна възраст, които просто трябваше да бъдат освободени с достойнство. Ген. Любен Петров, началникът на Генералния щаб, обаче се запъна и каза, че това няма да стане. Имаме разпръви и в Комисията по отбрана.

Към спора с Генералния щаб за тези полковници се насложи и т.нар. македонски проблем – мен ме обявиха за американски шпионин. Това ми го каза Александров, след като се върна от Турция. Соцдепутатите Нора Ананиева и Николай Добрев тогава отишли при Беров в Правителствената болница и му заявили, че този американски шпионин Ноев веднага трябва да бъде уволнен, защото разсипва армията и допуска чужди войски в България. Бяха поставили условия на Александров. Историята е дълга и нелицеприятна, правителството сериозно се клатеше, а в интерес на България беше то да изкара поне още няколко месеца до определените избори. Тогава заявих на министър Александров, че поемам отговорността и си подавам оставката, за да се успокои обстановката. Така и стана, подадох я на Беров с аргумента да се намерят по-добри кадрови решения.

Проблемът не се състоеше само в някакъв личен сблъсък с ген. Любен Петров. Това беше едно наслаждане на обстоятелства, като в основата все пак стоеше основният геополитически въпрос – или си за оставане със старото, с Русия под някаква форма на неутралитет, който се отстояваше от БСП по това време, или си за членство в НАТО. Тогава не просто БСП, а по-скоро силите на статуквото издигнаха лозунга България да бъде неутрална страна като Югославия, Сърбия, Швеция и Швейцария, което зашифровано означаваше да остане с Русия. Винаги когато една политическа сила в България заговори за неутралитет и „национални интереси“, може да се интерпретира, че е за Русия. Това категорично беше доказано през годините. Разказвам тези лични моменти като илюстрация за политическата обстановка, в която тогава течеше борбата за геополитическото място на страната.

Ясни бяха няколко неща: че България е тръгнала по нов път, за което трябва да търси геополитически решения, които час по-скоро да ни съберат с другия свят, към който ние принадлежим, и паралелно с това да решаваме въпросите на миналото, които бяха много по-тежки, отколкото при всички останали държави. Така се оформи и голямата цел – да се справим с тази хипермилитаризация, която до голяма степен спъваше всякакви усилия за реформа по-късно. Беше изключително сложно да се обясняват промените, защото за много от тези хора промените означаваха, че техният живот е минал напразно. Ние този проблем не успяхме да го решим. Дали е могло да стане по друг начин? Вероятно е могло, но ние не успяхме да го решим. Склонен съм да го обяснявам с всички тези обективни причини, като разбира се е имало и субективни.

Затова категорично твърдя, че не НАТО и западните съюзници са били движещата сила България да влезе в Алианса и от тази позиция да гледа как да окупира или да води война с Русия. Присъединяването ни произтичаше именно от нашия интерес, от нашите усилия да се откъснем от руската орбита и да се върнем там, където ни е мястото – исторически и геополитически.

- В този смисъл открито се говореше, че освобождаванията на офицери и съкращаването на военна техника са по нареждане на НАТО.

Това е абсолютно невярно. За да поддържахме многочислена армия, при това вече ненужна като размер, трябваше да разполагаме с огромен бюджет, какъвто вече няхаме. Страната буквално бе фалирала. Стигнахме до положението да пускаме наборните войници в дълги отпуски, за да може да се изхранват вкъщи. Тогава за пръв път възникна въпросът какво ще правим с тази наборна армия – тя не ни трябваше повече.

- В един момент група офицери демонстративно пушеха под прозорците на президента, защото бяха останали без заплати.

Защото не виждаха бъдеще за себе си в тази армия. Какво бъдеще да им предложиш – да ги лъжеш ли? Така че никои не е принуждавал България да влиза в НАТО. Напротив, България, както и абсолютно всички централноевропейски страни, бивши несъветски републики и държави искаха неустово да влязат, за да се чувстват по-сигурно в едно по-голямо семейство. Защото, изпадайки от една колективна организация за сигурност, държави като България няма как да гарантират своята сигурност чрез каквато и да е форма на неутралитет.

- След заместник-министър и министър на отбраната в служебното правителство на Ренета Инджова, Вие сте български посланик в Белгия и ръководител на мисията ни в НАТО.

На 1 май 1994 г. напуснах Министерството на отбраната, като по-годох оставка. Това беше денят, когато взривиха Градската библиотека, където сега е разположен „Гранд хотел София“. През октомври същата година г-р Желев ми предложи да стана член на служебното правителство с министър-председател Ренета Инджова.

Това е първото служебно правителство, в което бях министър на отбраната за първи път. Тогава отново пътищата ни се пресякоха с армейски генерал Любен Петров, който в разрез със закона се беше вписал в кандидатските листи на БСП, без да се освободи от военна служба, което ни принуди по закон да го уволним дисциплинарно. Това беше нежелано, но без алтернатива. Ген. Петров изграеше твърдо и реши да играе срещу закона. На мястото му беше назначен ген. Цветан Тотомиров – един много достоен български генерал.

След служебното правителство, което приключи работата си с идването на власт на правителството на Жан Виденов през януари 1995 г., г-р Желев ме назначи за посланик в Белгия. На 9 септември 1996 г. заминах за Брюксел, където поех и представителството на страната в НАТО.

- Това е един тежък период, в който вече сте имали контакти в централата на НАТО. Имаше ли тогава въобще интерес България да стане член на НАТО?

Много добър въпрос. Българските национални интереси не се решаваха в коридорите на щабквартирата на НАТО. НАТО е организация, в която една държава или иска да членува, или не. По това време, за голямо съжаление, с идването на Жан Виденов на власт във външната ни политика особено взе превес гледната точка, че България не трябва да се присъединява към НАТО. Позицията беше хибридна – не с Русия, но някаква форма на неутралитет. В България се говореше за „Сигурност от Ванкувър до Владивосток“ и други пропагандни клишета, които бяха характерни по-скоро за годините на Студената война. Това беше „ала-бала“ позицията на БСП тогава, която Георги Пирински като външен министър твърдо защитаваше.

Той беше против членството в НАТО и геополитическата преориентация на България. В БСП допускаха само някаква форма на приобщаване към ЕС, дотолкова доколкото ЕС беше някаква алтернатива на НАТО.

- Тогава Все още го имаше Западноевропейският съюз.

Западноевропейският съюз беше една организация, замислена като военната организация на Европа и създадена през 1948 г. Тя на практика нямаше никакви особени функции особено в светлината на съществуването на НАТО. Съществуваше паралелно на ЕС и беше на практика в латентна смърт. Така че политиката на БСП или на статуквото тогава беше категорично против членството ни в НАТО.

- Спомням си, че указа за Вашия пост в Брюксел доста се забави.

Правителството на Жан Виденов дълги месеци отказваше да ме предложи на президента Желев. Аз не приемах позицията на БСП. Важното е, че г-р Желев поддържаше категорична геополитическа ориентация на България към Запада, към ЕС и НАТО. Правителството обаче беше против. И в рамките на тази борба посланикът, пратен в Брюксел, щеше да е в особено положение, защото трябваше от чисто професионална гледна точка да изпълнява политиката на правителството. В същото време президентът е върховен главнокомандващ и символ на промените в България, а аз бях напълно солидарен с неговата гледна точка.

При моите първи срещи с посланици на големите държави членки на НАТО обяснявах интереса на България да се присъедини към НАТО. Особено ясно си спомням британския посланик – много изтънчен и внимателен човек, който на една среща ми каза: „Виж сега, ние знаем добре твоята гледна точка и тази на президента Желев, но вашето правителство в София има друга позиция, така че нека да изчакаме“. По това време се задълбочи кризата в България, повече известна като Виденовата зима.

Освен това малко след като отидох в Брюксел, застреляха Андрей Луканов. Това беше една стряскаща промяна, но не тя, разбира се, повлия за геополитическата преориентация на България. Правителството на Виденов вървеше към дъното, цялата външнополитическа служба на България беше парализирана от липсата на ефективно управление.

След като Пирински подаде оставка, изпълняващ длъжността външен министър стана Ирина Бокова. В тази връзка се сещам за една среща на министрите на отбраната на НАТО през декември 1996 г. На втория ден към тях се присъединиха министрите на държавите от инициативата „Партньорство за мир“. Там бяха представени някои бивши съветски републики, държави – бивши членки на Варшавския договор, като Чехия, Полша, Унгария, Словакия, Румъния и останалите, които бяха твърдо за НАТО.

Срещата се проведе в централата на НАТО и беше водена от държавния секретар на САЩ Маглин Олбрайт. На голяма елипсовидна маса бяха

насядали министрите на партньорските държави, а посланиците седяхме отзад, всеки зад своя министър. На тази среща американският държавен секретар искаше да чуе мненията на съответните държави по актуалните въпроси и всеки от тях започваше с НАТО. Полша, Чехия, Румъния в един глас рапортуваха – искаме веднага в НАТО. Редът вървеше към нас и аз побутнах Ирина Бокова, с която се познавахме много отдавна като колеги от Външно министерство. Тя беше добър дипломат и професионалист, като не говоря за политическите ѝ възгледи. Подадох на Ирина едно листче, на което бях написал: „Трябва да кажеш, че сме „за“ НАТО, никой няма да го разбере, даже в София няма да го чуят, но е важно България да не изпъкне като някаква особена държава“ – каквато всъщност бяхме. Тя ми отвърна: „Не мога да направя това, защото знаеш каква е политиката на правителството“, т.е. тя играеше професионално честно. Затова заговори за „сигурност от Ванкувър до Владивосток“, което за всички прозвуча като това, че България не иска да е в НАТО. Слава богу, правителството на Жан Виденов падна скоро след това.

- Тогава ли започна нашият стаж в т.нар. „чакалня на НАТО“?

Докато България губеше време във вътрешни разправии и неясноти относно геополитическата си ориентация, а други държави като Полша, Чехия, Унгария, Словакия, Румъния и прибалтийските страни правеха всичко възможно да бъдат приети възможно най-скоро. Тогава те вече бяха тръгнали напред. А западните страни бяха взели вътрешно неофициално решение да се започне с приемането на три държави – Чехия, Полша и Унгария, като процес на отделяне от останалите, т.е. по една по-бърза писта, така че към 1999 г. да се подготви тяхното официално приемане.

Останалите бяхме в условна чакалня, но там трябваше най-малко да си заявил какво искаш да правиш. В края на януари 1997 г. приближаваха срокове, когато вратата на чакалнята вече щеше да се затвори, а България още не беше заявила своята политическа воля. Тогава си спомням как една нощ в началото на месец февруари написах драматична шифрограма от пет точки, която още се пази в архива на Външно министерство. Смесът ѝ беше, че ако до един ден не заявим ясно, че искаме да станем член на НАТО, може да останем извън чакалнята.

На часа ми се обади Владимир Филипов, политически съветник на Петър Стоянов – „Събудил съм президента, нашарил съм цялата грама с жълто, утре сутринта правителството да взема решение“. На сутринта президентът свикал цялото правителство на Стефан Софиянски. Доста от участниците в тази паметна среща са имали уклонлива позиция. Днес обаче всички твърдят, че имат огромни заслуги за влизането ни в НАТО.

- Кой беше Външен министър тогава?

Външен министър беше Стоян Сталев. Той нямаше категорична пози-

ция в полза на членството на България в НАТО. С него имахме спорове, които не бяха лесни за мен, защото бях посланик, а той беше министър. Но аз имах силен гръб в лицето на президента Петър Стоянов.

- На това заседание при Петър Стоянов настъпва дискусия, в която не всички министри са били готови да подкрепят декларацията за членството на България в Пакта. Така ли е?

Аз няма да кажа кои са били „за“ и кои „против“. Но сред тези, които са били категорично „за“, е бил министърът на отбраната Георги Ананиев, вече не сред живите, за когото мнозина казваха, че е театрален работник. Петър Стоянов прекратява дискусиите и твърдо разпорежда на Софийски – гържа да се подчертае – разпорежда на Софийски, правителството да вземе бързо решение. Тогава получих очакваните указания, написахме си нотата и България влезе в чакалнята. Това беше исторически момент.

- Тогава не е имало действащо Народно събрание, за да гласува декларацията за членство в НАТО.

Да. Този въпрос беше изцяло в прерогативите на правителството. След като получих съответните указания, с огромно удоволствие написах дипломатическата нота и уведомих генералния секретар на НАТО, че България настоява час по-скоро да бъде приета в Пакта. Това беше влизането ни в чакалнята, което не означаваше, че веднага влизаме в НАТО, а по-скоро заявяваме, че сме сред нормалните страни, които искат да влязат в НАТО.

- Въпрос на политическа воля, нали?

В началото на разговора казах, че темата НАТО във вътрешнополитически план беше много експлоатирана – от някои пропагандно, от други лично, от трети емоционално. Не само от тези, които тогава работеха във Външно министерство. По това време Министерството на отбраната беше доста пасивно. Министър на отбраната беше Димитър Павлов, един много свестен човек, който обаче стриктно спазваше политиката на правителството и на БСП. Още повече, че тогава той решаваше проблемите на оцеляването на армията. Това продължи до 1999 г., след като на Иван Костов вече му остана време да се занимава с проблемите на сигурността и отбраната.

- Тогава Иван Костов Ви доведе с правителствения самолет в София и Ви назначи за министър на отбраната. Кога обаче започна да се променя отношението към НАТО – след декларацията на правителството ли?

След официално заявената дипломатическа нота за членство в НАТО.

Тогава в Мадрид се състоя особено важната среща за разширяването на Алианса, на която официално бяха приети първите три бивши соцдържави – Полша, Чехия и Унгария. Бях на срещата като посланик, Надежда Михайлова – като външен министър, а Петър Стоянов – като президент. Гледахме радостта на тези три държави и ни беше много тъжно. Но е факт, че след това комуникациите между България и НАТО станаха различни.

- Как реагираха професионалните военни?

В тогавашния Генерален щаб продължиха да съществуват противници на Пакта. Това беше по-скоро поради незнание, не толкова като активен саботаж срещу геополитическата ориентация. Съществуваше по-скоро страх от неизвестността какво ще се случи с кадрите, когато влезем в НАТО. Тогава нашите офицери не умееха да общуват с другия свят. Когато идвах на срещи в Брюксел, мнозина от нашите професионални военни стояха изолирани заедно с руснаците и беларусите, пушеха някъде по ъглите. Докато представителите на държавите, които проактивно търсеха членството, шетаха навсякъде.

- Това с незнанието на английски език ли си го обяснявате?

Не само с незнанието на език, макар той да е сериозно средство за комуникация. Това беше резултат от цялостното откъсване на България от нормалния свят не само в тази зона. Ако погледнете стопанския живот, остатък от социалистическия период, с който ние се гордеехме тогава, този коптор, в който се бяхме самоизолирали благодарение на съветската „окупация“, условно казано, беше наложил тежък отпечатък върху психиката, менталитета и поведението на хората. Когато паднаха барьерите, те не се чувстваха комфортно в контактите си с другия свят.

А това особено се отнасяше за армията и службите за сигурност. аз съм убеден, че повечето хора са приемали тази преориентация на държавата по един позитивен начин, но много от тях са се страхували да го обявят публично. За мнозина човекът отсреща е бил довчера потенциален противник на бойното поле. Този психологически момент също трябва да се отчита, когато говорим не толкова за членството ни в НАТО, колкото за цялостната преориентация на България – излизането ѝ от съветската сфера на влияние и връщането ѝ към нормалния свят, където принадлежи. През тези години – след 1997 г. и нататък, нещата много се забързаха политически. Като посланик имах директен достъп до министър-председателя, до президента.

Тогава започна това активно сближаване, когато на България започна да се гледа по друг начин. За да стигнем до 1999 г. и срещата на върха на НАТО във Вашингтон. Тогава вече беше започнала Косовската война. Да кажа така – войните в Югославия оказаха също някакво влияние върху практическите стъпки по нашата геополитическа преориентация, в това число во-

енното строителство. Макар че тази война не ни касаеше в чисто военен план, разпадането на бивша Югославия от гледна точка на нашите интереси означаваше, че оттам повече военна заплаха теоретично не може да възникне. Колкото и да се милитаризираше Сърбия, тя беше вече по-малка от България държава и милитаризацията не ѝ носеше нищо.

Така че България изведнъж попадна в една изключително благоприятна среда от гледна точка на сигурността, тъй като отпадна причината да поддържа голяма армия с настъпателна военна доктрина. Защото от Освобождението на България до 1991 г. Военната доктрина на България е била настъпателна. Нашите съседи са гледали на нас като на враг. В първите войни за нас е било оправдавано постигането на национални цели с военни средства с оглед освобождаването на исконни територии след разпада на Османската империя. Но това е било настъпателна военна доктрина. За това не се говори много, но трябва да си го признаем.

- Истина е, изобщо не се говори.

В първите войни целта е била освобождаването на българското население и възстановяването на историческата истина. Но и Германия, и Франция са търсили възстановяване на исторически истини. И Русия, и други страни. Тоест, това са били времена, когато възстановяването на исторически истини или преследването на национални интереси са решавани с военни средства. За България поддържането на голяма армия е било много голямо военно усилие. Така е било при Балканските войни, при Междусъюзническата война, при Първата световна война, в които ние сме търсели реванш за загубите. През Втората световна война пак сме търсели реванш за загубите през Първата световна война и възстановяване на това, което ние тогава сме считали за наши територии. След това попадаме в съветската сфера на влияние, когато изцяло влизаме под доминацията на съветската геополитика и, което е най-пагубно за България – под влиянието на съветската военна мисъл.

- Със смяната на поколенията не приключи ли етапът на тотално преписване от съветските Военни устави и наставления?

Военното строителство на Русия е вековно, но неговите особености са в унисон с особеностите на руската армия, на руския войник. Виждаме го и днес в Украйна. Но това не е армията, която е необходима на България. Това не е печелившият формат. Благодарение на тази руска военна мисъл Русия претърпя огромни човешки и материални загуби по времето на Втората световна война, въпреки че се счита за победител над фашистка Германия. Всичко това е резултат от ниска ефективност, некачествено военно строителство, некачествено образование, некачествена стратегическа и тактическа мисъл. И ако не е била помощта от САЩ по линия на програмата „заем-наем“, едва ли са щели да спечелят войната.

След 1997 г. България попадна в една изключително благоприятна от гледна точка на сигурността среда. Ако днес погледнем назад, имахме една армия, от която нямаше нужда нито като мисъл, нито като планове, нито като военна техника. Тогава обаче нашите вътрешнополитически опоненти защитаваха съществуването на старата армия, стотиците хиляди хора, хилядите танкове и т.н. Защо? Защото, видите ли, Гърция и Турция имат големи армии и нашите военни усилия трябва да съответстват на тези страни, взети заедно. В един момент това мислене премина в общественото съзнание като някаква форма на патриотизъм – каква армия имахме, каква сила! А не се отчиташе фактът, че за да я има тази сила, сме лишили народа си от много блага и други възможности, перчейки се с изпълнените руски планове за региона в едни настъпателни операции и хвърляйки толкова много средства, за да бъдем равни или по-силни от Гърция и Турция, а и Югославия.

Това мислене изведнъж загуби тежест, защото някои читащи глави осъзнаха, че Гърция и Турция никога не са имали планове спрямо България. Аз като министър бях възложил на военното разузнаване да ми даде информация кога в близката история Турция е била враждебна и какви планове е имала по отношение на България. Оказа се, че не е имала никакви такива планове. Нашето военно разузнаване нямаше информация за това Турция да готви някакво агресивно военно усилие спрямо България. Дори по време на Възродителния процес турците не са преместили и един войник демонстративно. Същото се отнася и за Гърция. Спомням си само, че е имало нещо през 1994 г., когато се изостриха отношенията покрай българските планове за язовир в долината на р. Места, което беше против интересите на Гърция. Тогава гърците уж бяха предприели някакво щабно учение на хартия по долината на р. Места. И толкова.

На този фон заварваш един огромен военен потенциал, крайно неефективен и ненужен, хвърлени пари на вятъра. В същото време няма как да оправдаеш пред обществото съществуването му, защото той е бил създаден за постигането на настъпателни цели. И какво излиза? Излиза, че бием по тумбаците чифте пицови, защото сме „много велики“. Ето на този фон течеше геополитическата преориентация към НАТО. Всичко това беше една движеща се маса, която влияеше върху вътрешнополитическия живот, и затова решенията бяха доста трудни.

- Войната в бивша Югославия обаче криеше известни заплахи?

Проблемите на бивша Югославия започнаха с разпадането на държавната структура СФРЮ, едно изкуствено създаване след Първата световна война, добило уродливи форми след Втората световна война по времето на комунистическия диктатор Йосип Броз Тито. Разпадането на Югославия се случи заради вътрешни противоречия и най-вече заради сръбския национализъм тогава, който избуя до такава степен, че не позволяваше на такава държава да съществува повече. При разпадането на двуполусния

модел отпадна необходимостта и от политиката на неутралитет и не-обвързаност, а по това време Югославия беше водач на това движение.

И тогава държави като Хърватия, Словения и други решиха да избегнат свободата и Сърбия започна война срещу тях. Първите изстрели бяха в Словения, когато загинаха двама български шофьори на мир. Така първите жертви на разпада на Югославия бяха невинни българи. След това огънят на войната започна да пълзи към България и сръбският национализъм започна да обхваща и Косово. Със своите действия Милошевич реши да играе твърдо против всякакви морално възприети правила и норми. И започна етническото прочистване в Косово, което пряко засегна интересите на България и нейната сигурност. Това водеше до по-нататъшна дестабилизация. Тук е важно да се каже, че политиката на Милошевич, която доведе до разпадането на Югославия, донесе тежка щета за България в продължение на осем или девет години. Тогава, когато другите държави в централна Европа имаха бързи писти за присъединяване към Европейския съюз и въобще към сърцето на Европа, нашият път беше пресечен от пламъците на войната в Сърбия, които не бяха лумнали по наша вина.

Режимите на ембарго срещу Милошевич доведоха до появата и развитието на организираната престъпност в България, която до ден днешен усещахме в една или друга форма.

Милошевич беше предупреждаван категорично да не прави глупости, бяха предложени мирни варианти, но той ги отказа. Днешният сръбски президент Вучич тогава беше министър на информацията, пропагандният рупор на Милошевич, и това е хубаво да се помни. Тогава след дълги преговори Милошевич каза на демократичния свят: „Да си гледате работата, ще си правя каквото искам“.

В България на този фон какво се случваше? Стотици хиляди албанци бяха прокудени със сила и дестабилизираха Албания и Република Македония. Това за нас се превърна в пряка заплаха за сигурността и България не можеше да седи безпристрастно. Не беше просто хуманитарен въпросът как да помогнем на тези бежанци, което България и направи при правителството на Костов. Изпрати болнични съоръжения, построи лагери, изхранваше бежанците.

- По това време срещу България беше упражнен натиск от някои големи западни държави да приеме бежанци. Как удържахме на натиска?

Тогава правителството на Костов отказа категорично въпреки силния американски натиск. Специалният пратеник на Клинтън беше много сърдит, но България си отстоя интересите. Нейната регионална роля и чисто географското разположение влязоха в употреба, защото НАТО взе решение да започне операция, с която да принуди Милошевич да спре етническото прочистване на Косово. Причината НАТО да прибегне до военна сила, за да принуди Милошевич да спре дестабилизацията на региона чрез създаването на хуманитарни кризи, беше изцяло в интерес на България.

Това пряко защитаваше нашата сигурност и именно това, а не друго, мотивира поведението на България в подкрепа на усилията на НАТО. В наш интерес беше отварянето на коридори за натовската авиация с цел нанасяне на удари по цяла Югославия. Не ни беше наложено от Пакта.

- Войната в бивша Югославия не усложни ли процесите на ориентацията ни към НАТО?

По това време се засили тенденцията да не се бърза с разширяването на НАТО. Тогава някои държави като САЩ, Великобритания, Германия заявиха – ще разширяваме НАТО, но нека не бързаме, да видим първо кои страни. Тогава министерствата на отбраната на някои страни и подопечни организации започнаха да търсят причини, да създават измислени критерии, които целяха забавянето на това разширяване. Те не искаха ние да влизаме в НАТО. Не искаха да се случва по това време, както и да не се гразни Русия и от други подобни геополитически съображения. Ние пък искахме това да се случи и търсихме нашите аргументи да обясним защо това е важно за нас, а и за тях, а те търсеха причини да ни обясняват, че не правим реформи, че имаме твърде много танкове, че не сме сменили калибрите. Тогава започна спорът какво да бъде следващото разширяване – да има *Big Bang* за всички, които са в чакалнята, и да влязат заедно, или да се даде път на трите прибалтийски държави, а другите – „ще видим“.

По това време нашето отношение към съюзническата операция придоби голяма публичност. Тогава не само активизирахме аргументацията си в полза на членството в НАТО. Генералният секретар на НАТО Хавиер Солана искаше да обсъждаме въздушните коридори през българска територия, но отказваше да говорим за членството ни в НАТО. Тогава се откри допълнителна възможност за аргументиране на членството ни и с практически действия показвахме, че можем да имаме принос, а и което беше по-важно – решихме да получим допълнителен бонус. Тъй като исканията за осигуряване на въздушни коридори над България бяха много настойчиви, ние открихме на преден план сигурността. Започнахме преговорите по Член 5. Американците обаче казаха, че не може да се преговаря по Член 5. И накрая се стигна до подписването на едно уникално споразумение за размяна на ноти, което вече беше форма на политическа гаранция. Това беше ползата, която извлякохме от ситуацията.

- Прелитанията на натовски самолети тогава бяха особено драматични.

Това се случи през март 1999 г., когато течеше операцията на НАТО, но Милошевич продължаваше да оказва отпор. Отгоре бомбардирал, но битката се печели на земята. Започна подготовката на сухопътна операция на НАТО, която беше изключително тежка дискуссионна тема. Ние не бяхме въввлечени в тези разговори, защото нямаше да се налага през наша територия да минават войски. Тогава започнаха противоречията между

ген. Уесли Кларк, върховният главнокомандващ на силите на НАТО в Европа, и ръководството на Пентагона и англичаните. Ген. Кларк, който командваше операцията, беше за по-силова операция.

В онзи исторически момент руският президент Борис Елцин имаше проблеми със здравето, а Русия беше много слаба във външнополитическо отношение. Но някакви генерали бяха решили да размътят водата. Милошевич започна да омеква, НАТО прати десантни части за овладяване на летището в Прищина, руснаците решиха да изграт ва-банк на оперативно ниво. Изпратиха бързо, но неподготвено, част от своите мироопазващи сили от Босна и Херцеговина с цел да изпреварят НАТО. Макар и без храна и вода, стигнаха първи до летището в Прищина.

Руснаците, гладни и жадни, бяха в единия край на летището, а силите на НАТО – на другия. На Русия ѝ беше нужно да изпрати самолети с подкрепления и провизии, за да овладее напълно летището. Тогава възникна въпросът с прелитането над България. България, Унгария и Румъния бяха единствените дестинации, през които можеха да прелетят руските самолети. За целта руснаците работеха с всяка една страна поотделно и я лъжеха. Спомням си, че с унгарския и румънския посланик бяхме в непрекъсната координация. Руснаците искаха коридори, нашите ги мотаеха. Накрая измислиха всякакви поводи да забавят нещата, докато течеше дискусията в НАТО. Нашите едва ли не поискаха поименен списък на пасажерите. Накрая Русия не получи исканите разрешения.

Така поради добрата координация между Румъния, България и Унгария руснаците не прелетяха, а техните бойци в Прищина накрая „свалиха защитите“, бяха нахранени, настъпни мир.

Тогава ген. Уесли Кларк беше за силов подход. Командващ сухопътните сили, които влязоха в Прищина, беше английският генерал Джаксън. Той беше подчинен на Кларк, но отказа да изпълни негов заповед, която можеше да доведе до проливане на кръв. Наложиха се англичаните да се оплачат на Клинтън и на Пентагона. Спомням си, че точно в този момент с Надежда Михайлова бяхме на конференция в Унгария. Тя искаше да се види с Кларк по въпроса за прелитанията на руските самолети. Бяхме тримата с ген. Кларк, когато Михайлова попита: „Добре, ние отказваме коридори. А ако започнат да прелитат, какво правим?“ Отговорът на Кларк беше: „Сваляте ги“. Тя обаче продължи да пита: „А вие ще помогнете ли?“ Кларк отговори бодро, че ще помогнат, но Надежда беше изключително притеснена и тези думи далеч не я успокоиха.

– През 2002 г. в Прага страната ни получи покана за членство в НАТО, а през 2004 г. ни приеха. Какво обаче стана през 1999 г. на срещата на НАТО във Вашингтон?

Тогава още покана нямаше. Не беше решен въпросът дали всички да бъдат приети в чакалнята. И този въпрос остана отворен до края на президентството на Клинтън. Когато дойдоха Буш, Чейни, Ръмсфелд и Улфо-

виц, т.е. считаните за „ястреби“ в САЩ, и когато пирамидата на взимане на решения стана много остра, а те приеха твърд курс на конфронтация с Ирак, нещата станаха черно-бели: кой е с нас и кой е против нас. Европа тогава се раздели на Стара и Нова Европа. Нова Европа подкрепи влизането на САЩ в Ирак, което от гледна точка на историята беше грешно решение, защото доведе до много от сегашните проблеми в Близкия изток. Но от гледна точка на финализирането на геополитическата интеграция на България и не само нашата, но и на Румъния, на балтийските републики и прочие, нашата подкрепа за това тогава грешно решение беше много важна.

– И ние платихме за това с кръв?

Военното ни участие в Ирак в такива мащаби в рамките на батальон не беше необходимо. Можехме да отидем там символично, да не дадем толкова жертви и пак да изпълним политическата цел, но тогава някой реши да се изпълчи. По това време в САЩ течеше спорът кои държави да влязат в НАТО: трите прибалтийски, Словения, Словакия, а след това България и Румъния – нас винаги ни държаха заедно. Така успяхме да се закачим за Румъния, защото те бяха по-важни от нас геополитически и никога не са били васали на руснаците. Но тогава надделя това „кои са с нас в Ирак“. Решението за голямото разширяване е било взето еднолично от Буш и то в много тесен кръг. Германия беше против, Великобритания се колебаеше. Но накрая САЩ казаха тежката си дума – всичките.

Поведението на България по отношение на конфликта в Югославия, в съчетание с кампанията в Косово, както и нашата твърда подкрепа за съюзническите позиции и подкрепата на погрешното тогава решение за война в Ирак – всичко това допринесе за поканата за членство на страната в НАТО.

Би могло образно да се каже, че това беше политическата и човешка „кръвнина“, която страната ни плати, за да бъде днес част от демократичното семейство на Европа.

***Разговора води Любомир Денов
септември 2024 г.***

**Соня Янкулова: Отбраната е сферата на държавна дейност,
В която за първи път се приложи програмно бюджетиране.
Раздялата с хора, които са се посветили на военната професия,
беше емоционално трудно решение за много от нас**

Соня Янкулова започва работа в съдебната система през 1982 г. в Софийския градски съд. През 1998 г. става съдия във Върховния административен съд. През 2001 г. е назначена за заместник-министър на отбраната на Р България и изпълнява тази функция до 2008 г.

В периода 2008 г. – 2009 г. Соня Янкулова е заместник-министър на вътрешните работи на Р България. През 2021 г. е избрана за конституционен съдия.

– Г-жо Янкулова, Вие бяхте заместник-министър на отбраната в екипа на министър Николай Свинаров. По това време, през 2004 г., България беше приета за член на НАТО. След това две години бяхте заместник-министър на вътрешните работи в Тройната коалиция. Как обществото тогава възприемаше идеята за членството ни в НАТО? Защото когато дойде на власт правителството на НДСВ, обществото вече беше склонно да мисли, че щом другите държави се присъединяват към НАТО, може и ние. Май така е устроен българският менталитет?

Според мен през 2001 г. в значителна част от обществото ни имаше изградено разбиране относно необходимостта и значимостта на приемането ни в НАТО за демократичното развитие на страната. Бяха изминали 11 години, откакто Соломон Паси постави въпроса за членството ни в НАТО и откакто България отговори на поканата за дипломатически връзки с Алианса. Бяха изминали 7 години, откакто България се включи в програмата на НАТО „Партньорство за мир“. Именно тази програма позволи да започне процесът на изграждане на нови оперативни способности и готовност на българските въоръжени сили, както и да започне процесът на постигане на съвместимостта им със силите на НАТО. Поставиха се основите на демократичния контрол върху въоръжените сили и започна изграждането на способности за отбранително планиране, бюджетиране, обучение, образование. Да не забравяме, че на 8 май 1997 г. Народното събрание прие декларация за национално съгласие, с която заяви пълна подкрепа за членството ни в НАТО. От 1998 г. България имаше приета от Народното събрание, и то с пълен консенсус, концепция за национална сигурност. Тя – освен че дефинира средата за сигурност и заплахите за сигурността на България и освен че определи основните фактори за националната сигурност, един от които беше участието ни в колективни системи за сигурност – определи

и приоритетите за националната сигурност, като на първо място беше приетото ни в НАТО.

Освен това от 1999 г. Народното събрание прие отново с консенсус военна доктрина, която не само определи приоритетите в отбранителната политика и насоките за използване, изграждане и развитие на въоръжените сили, но и постанови, че това ще се реализира в тясно сътрудничество с НАТО в периода до присъединяването ни към Алианса. От 1999 г. България участваше в процеса на планиране и преглед по програмата „Партньорство за мир“, като от 2000 г. изпълняваше 82 цели, половината от които бяха свързани с Плана на действие за членство в НАТО.

- През този период участвахме и в немалко съвместни учения...

Точно така, бяха проведени доста съвместни учения. Към 2001 г. имаше не само значима обществена подкрепа, но и политическа воля и надлежно изразен политически консенсус. И много важно – започнаха конкретни действия в областта на отбраната, в това число нейното управление, които фактически подготвиха членството ни в НАТО.

- Но все пак опозицията продължаваше да упорства. Имаше протести, докато се стигна до онзи конгрес на БСП, когато Стефан Данаилов и Георги Първанов обърнаха настроенията в партията.

Така е, но към 2001 г. имаше политически консенсус, политическа воля и значима обществена подкрепа. И най-важното, вече бяха започнали съществени действия за присъединяването ни към НАТО. Тези действия се осъществяваха от военни и цивилни мъже и жени в Българската армия и в Министерството на отбраната. Те изграждаха в значителна степен необходимата не само лична, но и институционална експертиза за управление на отбраната, която да съответства на присъщия за едно демократично гражданско общество граждански контрол върху въоръжените сили и същевременно да позволява изграждане на необходимите на страната ни отбранителни способности. По мое мнение, характерното за периода след 2001 г. беше интензивността, с която трябваше да се извършат необходимите промени, за да се гарантира както изграждането на българските въоръжени сили, на тяхната структура и оперативните им способности, така и изграждането на институционален капацитет за управление на отбраната.

- Тук е моментът да Ви попитам, имаше ли в отбраната такъв управленски капацитет – не военен, а граждански, защото със сигурност тези кадри бяха недостатъчни? Както се казва – граждански експерти със свещ се издирваха...

В това отношение изграждането на интегрирано управление на отбраната беше предизвикателство и за военните, и за гражданите. Не само

в нормативен аспект поради липсата на нормативна база, но и в практически аспект – по отношение на онези ежедневни взаимоотношения, на които се гради взаимното разбиране и доверие и които са гаранция за ефективното осъществяване на политически дефинираните цели.

Инструментът, който създаде среда за съчетаването на военната и цивилната експертиза и който показва ефективността на интегрирания модел на управление на отбраната, беше проведеният Стратегически преглед на отбраната и създадените в резултат на него политически планирани и нормативни документи. Лично за мен едно от най-трудните в емоционално отношение решения беше освобождаването на военнослужещи с цел постигане на определената във военната доктрина численост на въоръжените ни сили. Дефинирането на националните интереси и цели, на заплахите, предизвикателствата, възможностите, на основните задачи на въоръжените сили и ресурсите за тяхното осъществяване е въпрос на анализ и на политически консенсус. Но резултатът от това рефлектира върху отгелния човек и невинаги по най-добрия за него начин. Раздялата с хора, които са се посветили на военната професия, беше емоционално трудно решение и много труден момент за много от нас.

Другото сериозно предизвикателство беше трансформацията на оперативните способности от способности за териториална отбрана в способности и за развърщане. Това само по себе си изискваше изграждане на нови специфични способности за съвсем различен начин на планиране на подготовка, въоръжение, снабдяване, обучение и образование на въоръжените сили. Именно отбраната е сферата на държавната дейност, в която за пръв път се приложи програмното бюджетиране. И до днес има области в държавната дейност, които формално прилагат програмното бюджетиране.

- Много малко се знае по този въпрос....

Това изискваше усилия и прилагане на нови знания, които колегите от Министерството на отбраната и от Генералния щаб усвояваха и прилагаха при сериозен недостиг на време. Това беше подходът, с който планираше НАТО – същинско програмно бюджетиране.

Едно от най-ярките проявления на придобитите нови оперативни способности беше участието на въоръжените ни сили в мисиите на международните сили за поддържане на сигурността в Афганистан, на многонационалните сили в Ирак и на стабилизиращите сили на НАТО в Босна и Херцеговина. Разбира се, осъществени въз основа на решения на Народното събрание.

- Първо е имало военна експертиза, за да се вземе политическо решение.

И военна експертиза, и нормативна подготовка – защото следва да се обръща внимание и на това. Нормативното осигуряване на всяка една мисия е изключително сериозно нещо, особено в онези първи години. За съжаление, участието ни в мисиите в Ирак беше свързано със загубата на човешки

животи. Атенатът срещу база „Индия“ в Кербала е нещо, което никога не се забравя – първи човешки загуби и първа реална среща с врага. Но същото това участие в многонационалните сили донесе и гордост от героизма на българските войници и от способността на нашите сили да изпълняват ефективно и с чест различни дейности в тези три мисии, получавайки за това заслужено признание от партньорите.

- Нашето участие в Ирак имаше ли отношение към бъдещото ни членство в НАТО?

Участието на нашия контингент в Ирак показва, че ние можем да бъдем надежден партньор, който изпълнява по необходимия и ефективен начин задачите, спомагащи да се защитят общите ни демократични ценности. Удовлетворението от участието на нашите въоръжени сили в изпълнението на задачите дойде независимо от първоначалната ирония на някои медии. Само който не е бил на място може да си позволи да иронизира изпълнението на една или група задача, необходима за постигане на общата цел. Удовлетворението от това, че успяваме да докажем нашите способности, имаше изключително значение и безспорно беше ценено от партньорите. Тези операции не се забравят не само от участващите в тях мъже и жени, но и от всички нас както поради опита, който силите ни придобиха – незаменим за изграждане на оперативните способности, както поради отговорността пред тези, които бяха на мисия, и тези, които ги чакаха у дома, така и поради отговорността да покажем способност за защита на демократичните ценности.

- Какво беше отношението на професионалните Военни към членството в НАТО, особено на завършилите съветски Военни академии? Имаше съмнения, че няма как възпитаниците на съветските Военни академии да работят за членството ни в НАТО.

Пред мен лично не са изказвани такива съмнения.

- Даже имаше завършили западни Военни академии и специализации, пращани в резервни щатове за месеци, дори година. Те се оплакваха, че ако не започнат работа, губят навици, способности. Дори имаше съмнения, че това се прави умишлено, за да се изолират завършилите западни Военни академии.

Възможно е да е имало такива ситуации. Не бих могла да гарантирам, че не са се случвали, защото те не са били предмет на решение на политическото ръководство.

- Явно такива решения са вземани на по-ниски оперативни нива.

През годините е възможно да е имало такова неефективно използване

на капацитета, създаден с помощта на партньорите ни от НАТО. Доколко това е въпрос на лични отношения и доколко е въпрос на неспособността ни да използваме капацитета на тези, които обучаваме, не бих могла да кажа. По-скоро считам, че в повечето случаи това е било въпрос на лични отношения. Това, разбира се, не е факт, с който да се гордеем.

В тази връзка мога да сподея нещо тъжно. Когато бях в *Royal College of Defense Studies*, на една от лекциите професор от *London School of Economics* попита групата кой от коя държава е. И когато казах, че съм от България, той реагира пред всички с думите: „А, вие не можете да работите в колектив.“, което повярвайте, не ми създаде приятни усещания. Но той беше прав. Защото на нас наистина ни е трудно да работим в колектив.

– Преди няколко месеца разбрах, че един от нашите пилоти, които се готвят да управляват новите изтребители Ф-16 Блок 70 в САЩ, е върнат от американците точно с този мотив. Авиаторите го наричат „недостатъчна слетяност“.

Възможно е. Защото умениято да работиш в колектив е важно не само за армията. То се отнася за целия ни живот. За всичко. Поради това и участията на българските въоръжени сили в мисии са толкова важни – те ни учат на работа в колектив. Но тези участия не се забравят и поради трудностите, които поставиха при планирането и организирането им, при усвояването на нови способности, както и, много важно – при нормативното им осигуряване. Защото като нова за България мисия, която се осъществява в международна среда, се изискваше от нас много бързо да усвоим съответните международни актове и, което е още по-важно – да създадем необходимата национална нормативна уредба, която не само да гарантира изпълнението на международните ни задължения, но и правата и задълженията на българските военнослужещи, които участват в тези мисии. А това беше нещо свършено ново за всички нас.

Погледнато от дистанцията на изминалите 20 години, у мен са останали не толкова конкретни спомени от отделни събития, колкото чувството на благодарност за упоритата работа на мъжете и жените от Българската армия и от Министерството на отбраната, осъществявана в непрекъснат дефицит на време. И също така онова усещане за общност на целите и усилията, които всички полагаха, дори тогава когато бяха налице различия относно начините и подхода за изпълнение на отделните задачи.

За съжаление, в мен остана и голямо чувство на неудовлетвореност от неизпълнението на програмата за модернизация на въоръжените сили. Въпреки огромните усилия на политическото и военното ръководство на Министерството на отбраната и на Българската армия, програмата за модернизация на българските въоръжени сили така и не можа да стартира в нужното време и по необходимия начин, включително и по отношение на многоцелевия изтребител. Това не можа да се случи независимо от факта, че самият Министерски съвет прие с постановление План за организацион-

но изграждане за модернизация на въоръжените сили до 2015 г., в който беше изрично заложена финансовата рамка на бюджета на Министерството на отбраната до 2015 г., като тази рамка беше в съответствие с поетия от страната ни ангажимент в периода на присъединяване към НАТО. За съжаление, резултатите от това и до ден днешен са същите.

- Освен това невинаги управлявахме добре кадрите и се отнасяхме с достатъчно уважение към способните кадри. Един пример – през 2002 г. в Кабул капитан Милко Бернер бе командир на българския химически взвод, наричан иронично „баня“. Невероятен офицер с изключителни способности! По-късно стана заместник-министър на вътрешните работи при министър Валентин Радев. След края на мисията вместо да развият потенциала на този млад и кадьрен офицер, го пратиха в „девета глуха“ на Генщаба. Година или две никой не го потърси и той напусна армията. Тогава спечели конкурс за висока международна длъжност в Холандия. Десет години изкара там! Преди 2 години двамата му сина се върнаха в България и преминаха шест месеца доброволна военна служба.

За съжаление това е наша национална черта. Не можем да се научим да работим в колектив и да ценим това, което другият може. Това трудно ще се промени.

**Разговора води Любомир Денов
септември 2024 г.**

**Станимир Илчев: Президентът Путин ни агитираше:
„Защо Ви е НАТО? Ние имаме 5-минутна готовност“**

Станимир Илчев е народен представител в XXXIX и XL Народно събрание (2001 - 2005, 2005 - 2009).

От 2001 до 2005 г. е председател на българската делегация в Парламентарната асамблея на НАТО.

Станимир Илчев е член на Комисията по отбрана (2005 - 2008) и е неин председател (2008 - 2009). Народен представител е в Европейския парламент (2005 - 2007, 2009 - 2014).

- Г-н Илчев, към 2004 г., когато България е приета в НАТО, Вие сте председател на Комисията по външна политика, отбрана и сигурност в Народното събрание. Каква беше ролята на Комисията в този сублимен момент?

В рамките на нашия мандат за мен имаше две фази. През първата бях председател на тази комисия, а през втората бях председател на парламентарната група. И в двете ми качества темите външна политика, НАТО, членство в НАТО бяха теми номер едно. Когато разпределяхме участията си в комисиите, бях насърчен много сериозно от външния министър Соломон Паси. Между другото моделът на Комисията беше измислен от него самия. Той я наричаше „мегакомисията“ на 39-ия парламент, защото обединяваше секторите външна политика, отбрана и сигурност. Така и се наричаше комисията. Това добре се разбра и от всички парламентарно представени партии. Те акредитираха в тази комисия елита на своите парламентарни групи. Няма как да забравя, че мои заместници бяха хора като Ангел Найденов, Юнал Лютфи, Асен Азов. В комисията членуваха Иван Костов, Екатерина Михайлова, Надежда Нейнски, Ирина Бокова, Сергей Станишев, Атанас Мерджанов. Хора, които след това имаха внушително кариерно развитие и в Народното събрание, и в изпълнителната власт. Някои поеха и дипломатически постове.

- Но това все още е 2001 г. Какъв път извървахте до 2004 г.?

Пътят до 2004 г. беше сложен и изпълнен с изненади, за които нямаше как да знаят всички по всяко време. Например в законодателната програма не бяхме фиксирали изработването и приемането в Народното събрание на Закон за алтернативната военна служба (в условията на наборната армия). Оказа се, че от гледна точка на българската традиция във военното строителство тази служба няма корени, няма прецедент. Шо е алтернативна военна служба?! Някои я бъркаха с доброволната служба. Оказа се,

че е нужна законодателна норма за участието в живота на въоръжените сили на хора, които по една или друга причина – най-често религиозна – не може да носят оръжие, не са готови да дадат пряко своя принос в отбраната на страната. Получихме от изпълнителната власт проект на закона, сглобихме го, но помня, че в пленарната зала някои депутати бяха не само изненадани, но изказаха недоумение, учудване.

„Десните“ ни упрекваха, че това е опит да се измъкнем от конкретни и сериозни ангажименти, за да забавим членството в НАТО. „Левите“ пък казваха, че след като влезем в НАТО, ентусиазмът ще охладнее, тъй като ще ходим едва ли не на война и е добре момчетата да имат алтернатива с този закон.

- А не е ли тълкувано като опит за скатаване?

И това се чуваше много често. Затова се премина през сериозни дебати в заседателната зала. Законът стана факт, разбира се. Нещата улегнаха, видях се, че този процент хора в обществото е много нисък и няма никакви сериозни отражения в живота на българските въоръжени сили. Много по-тежък момент беше темата за ракетите, които трябваше да бъдат снети от въоръжение и утилизирани или, казано на прост език – унищожени.

- Какви проблеми срещнахте тогава?

Първите ми важни разговори бяха с председателя на БАН, академик Юхновски, относно това как по-безопасно може да стане утилизацията на бойните глави. Разговарях и с колеги от Министерството на външните работи за това дали трябва предварително да се преговаря с Русия, тъй като ракетите са доставени по съветско време и може да възникнат лицензионно-юридически проблеми.

Академик Юхновски много ни помогна в това отношение. Изключително много ни помогнаха и полк. Валентин Рагев, който по-късно стана депутат от ГЕРБ, както и един офицер от Химическите войски. В медиите и обществото възникна напрежение. Не упреквам този, който е смятал, че така се обезоръжаваме, нито медиите, които отразяваха тези настроения. Но когато в обществото се зародиха сериозни критични вълнения, в някои медии започна да се преизгражда до степен да четем текстове във в-к „Дума“ и в някои регионални издания, че там където ракетите се унищожават, ще изчезне подпочвената вода, кокошките ще спрат да снасят яйца, а децата ще се нагълтат с пушеци и частици, причинени от унищожаването на ракетите. Говорим за ракетите СС-23, „Скъб“ и Р-65 „Фрог“.

- И днес има реплики, че не е трябвало да съкращаваме ракетите СС-23, защото това не е било по настояване на НАТО, а на Турция. Тъй като турците тогава не са имали ракети с такъв обхват, които достигат Истанбул. Сега те имат такива ракети, а ние вече нямаме.

Според мен може да се направи аналогия с първите стъпки след 1989 г. за затопляне на климата между България и нейните натовски съседи. Не е имало реакции защо се демилитаризира широка ивица от двете страни на границата между България и южните ни съседи. Всички, които знаеха, че е станало така, не бяха недоволни. Имаше декларация на правителствата през първите години на прехода у нас, в Гърция и в Турция, които следваха доброжелателен тон към съседа на север. Логиката на снемане на ракетите от въоръжение следваше зародилата се инерция на подобряване на климата на Балканите и особено между две натовски съседки и България.

Инструментализирането на идеята дойде по-късно, когато е много вероятно Турция да е запитала за съдбата на тези ракети и каква е перспективата на военното строителство в България. Ако решението да се лишим от тези ракети е продиктувано от такива съображения, това е правилно според мен. Ние над 20 години живеем в условия на мир, сътрудничество, партньорство, ефективно съюзничество с Гърция и Турция.

- Съществува и въпросът срещу кого бихме използвали ракетите, ако ги задържим, след като те ни стават съюзници.

Тези ракети имаха обхват до и около Проливите. Ние в момента сме точно толкова заинтересовани Проливите да са мирни и да функционират в рамките на предписанията на Конвенцията от Монтрьо, колкото и Турция и Гърция. Така че ракетите тогава изглеждаха като отстъпление от някаква позиция, която за България е полезна и важна. Днес са просто един емоционален спомен, за който не бива да се съжاليا. Подобни бяха и споровете колко да останат българските танкове.

- И самолетите също. Бяха ликвидирани цял клас самолети – МиГ-23 с променлива геометрия на крилата, които бяха базирани на летище „Доброславци“ край София.

По този повод ето един интересен щрих: група разтревожени офицери от авиобаза „Доброславци“, начело с капитан (тогава) Николай Русев, ме посетиха в качеството ми на председател на парламентарната комисия по външна политика и отбрана. Тогава заемах кабинета, в който е работил навремето Тодор Живков в т.нар. Партиен дом, така добре описан в една книга на Костадин Чакъров. Младите военни летци бяха притеснени от вероятността авиобазата да се закрие. Аз обещах помощ – поне да бъде забавено това действие, но по-късно разбрах, че техният опит по защитата на авиобазата не бе добре организиран. Както те самите признаха, не бяха ходили при всички хора, които вземат важните решения в държавата, а някои ги бяха и подвели. За съжаление това летище не успяхме да го съхраним достатъчно дълго време.

От гледна точка на изминалите години има много основания за разочарования. На една конференция в Централния военен клуб казах, че сме

живели с огромна доза илюзии. Аз си представях, че през 2015-2017 г., тоест десетина години след приемането ни в НАТО, България ще има две ескадрили модерни бойни самолети, че ще се е пристрашила да придобие поне една малка дизелова подводница, на която да се обучават момчетата от Созопол и Бургас, че ще има поне 80-100 съвременни модерни танка, и то дислоцирани не само в един гарнизон, че въоръжените сили няма да са в един перманентен кадрови дефицит.

Имам едно изказване в Комисията по външна политика точно когато ставаше въпрос за превъоръжаване на авиацията и флота. Още бяхме в навечерието на проекти, свързани с „Ф-16“, „Грипен“ и доставката на двете белгийски фрегати на ниска политическа цена. Всичко вървеше предимно към съкращаване и свиване. Още бяхме в навечерието дори само на разговори с фирми като „Тетра“, „Патриа“, „Финмеханика“, „Люрсен“, „Пилатус“.

Като слушах тягостните разсъждения на кадровите офицери и генерали – колко бавно и колко скъпо е това и колко много документация и подготовка трябва да се извърши – в един момент им казах: „Защо не изпратите три екипажа да се учат – едните да летят на „Грипен“, другите на „Ф-16“, третите в Израел да летят на „Кфир?“. И тогава ген. Михо Михов трепна. „Или защо не вземете една танкова рота „Меркава“ назаем от израелците и една рота „Ейбрамс“ от американците, за бога?! Ние сега правим усилия „Ново село“ да се превърне в голям учебен център, полигон, база. С какво ще я насищаме – с малки формирования, от година за година, а нашите хора с какво ще тренират – на БТР-ите, на старите танкове Т-72 и на старите камиони, които имаме от едно време!“

Никога никой не подкрепи – казвам го със съжаление – това не толкова новаторско, колкото радикално и експериментално мислене. Вече можеше да имаме „Ф-16“, вече можеше да имаме „ЗРК Пейтриът“.

- Отчитате ли обаче финансовия въпрос?

През 2003 г. заковахме – дано не бъркам – 2,5% от БВП и аз мисля, че иммахме 800 милиона лева бюджет на Военното ведомство. До 2005 г. поддържахме упорито този показател. След 2005 г. той стана... 1,3%! Веднъж правих сметка наум: ако бяхме поддържали 2,2% от БВП на фона на растящия БВП от 100-120 милиарда годишно до 200-220 милиарда сега и не ги бяхме харчили – разликата между 1,3% и 2,5%, умножена по изминалите 20 години, според мен представлява горе-долу сегашният планиран и вече направен разход за „Ф-16“, плюс планираният за „Страйкър“, а може би и за част от бъдещите „Пейтриът“. Можехме да имаме такива пари. Не се прие идеята за подобен фонд, отделно от перо „капиталови разходи“, в който след всяка сделка, търз или утилизация да се събират средства за модернизацията на армията.

- Това е ключов проблем, който стои и до ден днешен.

С един от заместниците на ген. Никола Колев като началник на Ге-

нералния щаб имавме спор относно смисъла да използваме военна полиция за охрана на оръжейни складове и погребни за боеприпаси. Каква е логиката да се докладва на всяко тримесечие колко боеприпаси са с вече изтекла годност? Защо обектите с вече невоенно предназначение да не се поемат от МВР? Защо не се продава бързо и утилизира евтино? Бюрократизмът, който още е огромен в нашата страна, и особено в държавния сектор, в тогавашния военен сектор беше много силно изразен.

Питал съм и един министър на вътрешните работи: „Имате ли информация от служещите под пагон полицаи колко души имат загинал близък – брат, баща, братовчед, племенник в полицията?“. Отговорът беше: „Не, защо е важно това?“. Как да не е важно? Във всеки евтин американски филм полицаят, когато се прибере и си отвори една бира, обикновено спира поглед върху снимка на брат си, загинал в полицията или в бреговата охрана, или в мисия някъде. Най-ценният капитал в едни въоръжени сили са първо хората, които имат семейна традиция, и тези, които са загубили член на семейството си в служба на родината. Те са примерът, те са еталонът. Те не са се побояли да сложат униформата на летец, ако бащата е загинал като летец. В моето семейство чичо ми загина като летец и единият ми братовчед стана летец. Освен това тогава попитах дали има регистър на всички, минали през мисии – от Камбоджа до ден днешен. Попитах дали има точен списък на тези, които са се проявили по време на учение, по време на дежурства, по специфична форма на храброст, на самоотверженост на границата на риска. Аз мисля, че и днес няма такъв списък.

- По Ваше време избухна бомбата в Кербала.

Тази българска форма на участие в коалицията на желаещите в Ирак беше силно оспорвана. Ако я съизмерим с ракетния казус, ситуацията беше и остава още по-тежка. Няма да забравя едно мое участие в предаването „Всяка неделя“, по покана на легендата Кеворк Кеворкян, когато до мен седеше друга легенда – проф. Андрей Пантев. Той, възпитан и високообразован, в прав текст каза: „Призовете вашия Цар да върне момчетата от Ирак, да вдигне от пясъците българския трибагреник и да го прибере в България“. Реакцията срещу нашето участие там беше невероятно остра и критична, на точката на кипене, след жертвите в Кербала.

Тук не става дума да се оправдаваме или извиняваме, както и да се позоваваме на доказаните по-късно манипулативни способности, използвани в самите САЩ, за да се създаде претекст за тази мащабна операция в Ирак. Но за България, за нейното тогавашно ръководство, за парламентарното мнозинство и за правителството беше много важно – така коментирахме помежду си – дали сме готови да покажем годност за партньорство в реални условия.

- И какво беше значението за бъдещото ни членство в НАТО?

След като Турция излезе с решение за неотклонна подкрепа за пътя на България към НАТО, нямаше как България да се отдели от своите братя по оръжие под покрива на НАТО, да се отдели от едни поляци, например.

Аз твърдях честно, макар и да е трудно да се приеме от всички, че България преминава през един сериозен тест – мисията в Ирак беше преквалифицирана от мироопазваща на мироналагаща. Не е вече мироопазваща, както ако само присъстваш и те виждат местните хора. Става мироналагаща – когато патрулираш, ескортираш, наблюдаваш и в някои случаи противодействаш. Тежък беше целият процес на разисквания след този трагичен инцидент със загиналите български войници при атаката в Кербала. В Комисията аз и неколцина колеги поставихме много остро въпроса как така няма защитен ров около базата. Отговорът беше, че не трябвало да гразим местното население, а базата всъщност беше извън населеното място. Имаше къщи, но те не бяха така близо.

Как така се отклонява от шосето камион, пристига до базата, нищо не го спира – поне да имаше някаква канадка или препятствие, в което да се забие камионът! Питаме един генерал дали бойците са имали гранатомети. Имали, но в сандъците. Можеше ли стрелец с РПГ да удари камиона и да го спре, така както автоматчиците са успели да обстрелят кабината на камиона? Можеше.

- Наш снайперист е ликвидирал хората в кабината, но машината е продължила да се движи по инерция.

Тежък случай. В своята мемоарна книга Цар Симеон II, тогава като министър-председател Саксбургготски, пише нещо много интересно. В нощта преди началото на войната в Ирак му се обадил Дик Чейни, вицепрезидентът на САЩ, и му предал: „Имам задължението да информирам всички правителствени ръководители на всички съюзнически държави, че нашата операция ще започне тази нощ или утре“. Царя отвърнал: „Надявам се, за бога, добре да сте обмислили всичко това, господин вицепрезидент“. Спомням си, че по-късно Царя сподели: „Тази война предизвика ужасни чувства у мен. Аз никога дълбоко в душата си не я приех“. Пише го и в книгата му. Такива чувства тази война е предизвикала и в президента Георги Първанов. Но той го заяви публично, повтори го в Народното събрание и до края на събитията твърдеше, че това не е неговата война. Това е тънката линия.

Ето заради това Ирак беше особен тест за страната ни. Царя е приел душата му да се бунтува и да се гърчи, но страната да мине през този тест, за да продължи напред. Докато президентът Първанов предпочете по-удобното. Царя не каза нищо, стисна зъби, макар да ни заклеиха като войнолюбци. Проф. Пантев пък ни каза да посъветваме Царя да върне момчетата, бог да ги прости. Жертвата на бойците ни влезе в тази фундаментална политическа линия, която не можеше и не биваше да се прекъсва, трябваше да се продължи. И бидейки продължена, доведе до пълноправното членство в НАТО. Сега на фона на други съби-

тия няма как да не сме наясно, че пасуването би било погрешният ход за страната. Така гнес щяхме да сме като Молдова с едно Приднестровие или като Кипър с една окупирана северна част – приет в ЕС, но с една трета от него сепарирана.

- Сега е по-лесно да се говори. Но имаше ли България друг полезен ход след Варшавския договор? Били сме сами с малка и безпомощна армия.

Едни от най-прогресивните умове на Русия казваха – никой не ни е виновен, дълги години Русия не направи никаква оферта на никого около себе си. Лично Владимир Путин при наша среща по време на неговата визита в София директно ни предупреди да не си и помисляме за НАТО.

- Разкажете, моля, тази история.

Това се случи по време на срещата на президента Путин с депутати от различните парламентарни групи. Когато Путин се здрависа с мен, буквално на ухо прошепна: „Защо ви е НАТО? Ние имаме 5-минутна готовност“. Тази недовършеност на фразата дава възможност за минимум две интерпретации: едната – ако станете враг на Русия, ще ви заличим за пет минути, и другата – ако останете в нашата орбита, ще ви браним с капацитет, който се разгръща за пет минути. Може да има и трета версия – да се провери реакцията на председателя на комисията. Аз не реагирах, защото бях супер изненадан. Дали каза същото на Владимир Дончев, на Ахмед Доган, на Димитър Абаджиев, не знам. На всеки каза нещо, навеждайки се да се ръкува. По онова време самият той беше все още с абсолютно неразкрити карти и в двата си ръкава. Това беше през 2003 г., а чак през 2007 г. в Мюнхен по-прозорливите усетиха един опасен нюанс в думите му, че светът не е подреден справедливо и че голяма част от света не е подредена изобщо, тоест, на великите сили им предстои да го подредят.

Според мен тук също може да има различни тълкувания. Едното е, че Путин е намекнал, че САЩ, Китай и Русия, със сигурното участие на Великобритания и Франция, на държавите – постоянни членки на Съвета за сигурност, трябва да се съберат на една нова „Ялта“ и да направят ново разпределение на сферите на влияние. Върнете ми Беларус и Украйна – е искал да каже той – просто не се занимавайте с тях, аз знам как да постъпя. Не нахлувайте, китайци, в Казахстан и Киргизстан. Не напирайте да мачкате Армения, защото имам там военна база.

Между другото, това е голямото издевателство на съвременната руска политика над многострадалния арменски народ. Азерите ги прегазиха, взеха си Нагорни Карабах, принудиха ги през арменска територия да направят коридор. Сега Азербайджан с 10 милиона население и още 18 милиона азери в Иран и 85 милиона турци възстановяват Туранския свят в неговия блясък и великолепие. Военната база на руснаците стои в Армения, а арменците гризнаха теслата. Такова съюзничество с „5-минутна готовност“ не

върши работа, ако не си в компанията на източно- и западноевропейските народи и ако не си в НАТО.

Никой не отрича диспропорциите вътре в НАТО – виждаме какво прави Виктор Орбан. Но усилията и жертвите от 2001 до 2004 г. имат своя дълбок смисъл. Във вътрешнополитически план успокоихме синята опозиция, като не само им казвахме, че няма да бъде докоснато наследството им. Иван Костов гледаше напрегнато от първия ред на сбирките на Атлантическия клуб в хотел „Шератон“, а до него Асен Азов нервно се усмихваше. Но с изключение на един-единствен път не е имало противоречия между синята опозиция в парламента и управляващата коалиция НДСВ – ДПС по темата НАТО.

А този единствен път беше броени дни преди официалното ни приемане в Алианса, когато ОДС излезе с проект пред Народното събрание за „Декларация за достойно членство в НАТО“. Това го помнят много малко хора. Проектът за декларацията бе внесен от Асен Азов и даже мисля, че беше малко на крак писан. И почти нямаше разисквания в пленарната зала. Казах му тогава, че достойно и недостойно са категории на етиката. Нямаме нужда от такава декларация, излишно е. Ако продължим реформите във въоръжените сили, ако капацитетът на страната се повиши, ако не сме в дисонанс с директиви и основни документи на НАТО, за какво ни е декларация за достойно членство, ако от тази декларация не зависи дали това членство ще бъде наистина пълноценно или непълноценно? Ако то е пълноценно, ще е и достойно.

Искам да кажа, че БСП не пречеше много, а ОДС помагаше, доколкото можеше. НДСВ и ДПС продължихме една линия, започнала от правителства преди нас, неоспорвана от генералитета на Българската армия и очаквана от мнозинството в българското общество. Това е обективният прочит на тези събития.

- Въпреки че обществената подкрепа за членството ни в Пакта е била доста висока, и днес някои политици продължават да изказват критични мнения защо трябваше да съкращаваме годно въоръжение, защо трябваше да ликвидираме Строителни и Транспортни войски.

Тук става дума за два процеса. И въпросът би звучал формално логично, ако имаше синхрон между двата процеса. Съкращавайки, уволнявайки, трябваше да се отключи и същинското реформиране. Аз си спомням грамите на полковници по времето на Димитър Луджев като министър на отбраната. Спомням си, когато една колежка, съпруга на офицер, сподели: „Не бях виждала полковник на 60 години да плаче като дете“. Ако успоредно се развиваше реструктурирането, модернизирването и превъоръжаването с новите параметри и, нещо повече – ако пилотно, изпреварващо по места, в този гарнизон, в това поделение, в онази бригада се правеха стъпките по модернизацията, а едва след това с известна амплитуда идваха съкращенията, полковнически сълзи едва ли щеше да има.

Пак си спомням една моя импровизация – следствие на недостига на войници и сержанти в армейска част. Припомних на колегите историческия факт, че при барон Врангел в руската армия е имало цели офицерски полкове и батальони. Не са достигали войници и тогава офицерът се е нареждал с винтовка-трилинейка и щик. Иначе си е поручик и дори щабскапитан, но е в строя като пехотинец и го командва генерал, въпреки че са само трис-та човека. Тоест, можеше да се предложи и изработи нещо алтернативно, да се съхрани възнаграждението на тези хора и да бъдат преназначени на по-ниски длъжности. Или обратното – да бъде издигнат в длъжност лейтенантът, нека командва батальон, ако притежава качества! Тази аномалия с кадрите би трябвало да търпи временно, гъвкаво третиране. Не се възприе идеята системата заместител да се гарантира с по-творчески подход, когато снемате старата система.

- Разкажете, моля, за срещата на делегацията, в която сте участвали, с президента Джордж Буш.

Драматичен беше моментът, в който в кабинета на президента Джордж Буш влязохме Царя, Елена Поптодорова, Антон Станков, аз и Рагу Найденов. Присъедини се ген. Никола Колев, който беше на специализация в Шатите.

- Каква беше целта на тази среща?

Това беше четириднешно, опознавателно работно посещение на българска делегация в Белия дом. Първата среща на Царя с Буш като президент на САЩ. Бяхме се разбрали, че ако е подходящо, Елена Поптодорова ще засегне българо-американските взаимоотношения в най-общ план и леко ще наблегне на въпроса за визите. Антон Станков ще докладва за новите промени в законодателната сфера – как ще работи инспекторат към Висшия съдебен съвет, как ще има едно звено, което ще следи за качеството на законите в самото Министерство на правосъдието, как ще се въведе конкурсното начало при издигане на ръководни длъжности в юридическия сектор. А Царя да води най-общ политически разговор с Буш. А аз и ген. Колев да сме готови, ако изникне въпрос във военната област, да се включим.

Въпросът, който Буш зададе, беше дали е достатъчен военният бюджет. Генералът отговори коректно, като каза, че бихме се радвали на по-висок военен бюджет, и то не за да назначаваме хора. Ние знаем, че армията ни ще бъде с намалена численост в бъдеще, но затова пък по-модерна и по-добре въоръжена. А аз като невоенен, но председател на Комисията по отбрана, леко наивно запитах – не може ли да се сдобием на мястото на ракетите, които снемем от въоръжение, с паритетна еквивалентна система, например „Пейтриът“? Не се стигна до обсъждане на този въпрос. Но и ген. Колев, и аз, и Царя промърморихме нещо от рода на: „Освобождавайки се от някои архаични военни системи, е добре да ни помогнете да се сдобим

ем с нови, модерни, съвместими отбранителни системи“. Буш или не разбра, или се направи на не разбрал, защото каза „You are welcome“ (бел.рег. – от англ. „моля, пак заповядайте“). Welcome за какво? Пак да кандидатстваме?

Още нещо каза – че в езиковите центрове на САЩ ще удвоят броя на българските офицери, които ще изучават английски език. Това е чудесно, но да имаш само едни ЗРК С-300, а да нямаш и до ден днешен поне един ЗРК „Пейтриът“, не е добре, естествено. Ето още един аргумент за това, че двата процеса трябваше да са в синхрон.

Спомням си, че тогава ген. Михо Михов каза: „Няма да командвам армия под 45 хиляди щика“. Но защо говорехме за щикове, а не за командване на армия от 35 хиляди, но елитни професионални бойци, минали десетки обучения в рамките на година? Какво означава „няма ресурс“? Ако нямаш едно ротно учение на шест месеца, едно бригадно на годината – ама мащабно, с изкарване на цялата бригада, с извършване на мобилизация, ти всъщност намаляваш армията, но не в никакъв случай не повдигаш капацитета.

- А ген. Ангел Марин беше казал: „Командата „бегот към НАТО“ е нездравословна за българската армия“.

И още нещо беше казал той: „Не ме интересува какъв е самолетът, ако влезе в българското въздушно пространство и е чужд, аз ще го сваля“. Той беше ракетчик, да му простим увлеченията. Няма да коментирам и друг факт – че той беше водач на листата на ДПС в Ямбол през 2001 г. Мнозина от генералите имаха своите политически изкушения и затова аз не вярвам в демагогските опити да се правят строги разграничения между политици, кадрови военни и експерти с уж неутрален профил.

- Не изяснихме момента със Строителните и Транспортните Войски.

Става дума за случай от първите седмици на функциониране на комисията, която оглавявах. Получи се писмо от нашия посланик в НАТО – тогава Константин Димитров, в което той пишеше, че партньорите питат защо България заобикаля въпроса за съществуването на голямо военно формиране. Аз се стреснах. Звъннах на министър Свинаров, на министър Паси, на кого ли не още... Кое ще да е това – не е рота, по-голямо е. Кой ти брои рота от 120-125 души? Оказа се, че Войските на далекосъобщенията са се пререгистрирали и са станали държавни фирми. Същото са направили своевременно и Строителните Войски и вече държавната ГУСВ се управляваше от ген. Радослав Пешлеевски, но вече цивилен. А Транспортните Войски, цели 4200 души, си ходят на работа с униформите, макар и опърпани, а в пирамидите държат оръжие. И всичко е „Здраве желаем!“, „Свободно!“, „Мирно!“ – да, това е военно формиране. Но не сме информирали партньорите, че то вече е девоенизирано и дори частично демобилизирано. Веднага свикахме извънредно заседание на Комисията по външна политика, отбрана и сигурност, тъй като за писмото се разчу. Тогава г-н Юнал Лютфи изригна: „Да не би

да задържате пререгистрацията им, защото е изгодно младите турчета да носят на голо рамо траверси по цял ден за 2,50 лв, които не им стигат дори за кутия цигари!“. Успокоихме го, че не е така. Командващият тези войски и сътрудниците му дадоха някакви полуприемливи обяснения за забавянето на пререгистрацията. Остана обаче съмнението, че умишлено е предизвикано забавянето, за да се вземат по-високи пенсии и обезщетения. Разбрахме се всички партии да не поставяме никакъв акцент в полза на деструктивни обществени настроения. Нито в Народното събрание, нито извън него имаше нужда да се разобличават отделни хора, при това без да е лесно да докажеш, че са имали лоши намерения. Всеки от тях казваше, че са закъснели, защото самите юристи са им казвали, че има още нещо да се довърши. Разбързаха се, изпратиха в съда писмо и пакета с документи и малката криза беше преодоляна.

- Много е интересно какво е мислел за НАТО един Войник в бившата Трета армия, служещ на руски танк и изпратен да воюва срещу Турция, която тогава е била член на НАТО.

Визирате мен. Да, аз съм възпитаник на НШЗО „Христо Ботев“, в поделението в Грудово пристигнах като старшина-школник, командир на взвод в 16-и танков полк.

- А „Грудово“ тогава бе един от черните полкове, част от Триъгълника на смъртта, в който влизаха още „Звездец“ и „Елхово“.

Да, но полкът беше кадриран, тоест ние с една рота или три взвода имитирахме цял полк, а с десет танка имитирахме 42, при това с четири пъти по-малък личен състав. Натоварването не беше чак толкова голямо.

- А на какви танкове сте служили?

T-54 бяха танковете, когато пристигнах. Но не след дълго сдахме тези танкове и разбрахме, че са ги натоварили и изпратили към Египет. Тогава разконсервирахме старите танкове T-34. Аз се деквалифицирах от T-54, на който бях обучаван в Школата, на T-34 в Грудово. Казаха, че много скоро пак ще дойдат T-54, и то полската модификация T-54M. Обслужването на машините не ме е затруднявало, нито огневата подготовка на екипажите.

Но да се върна на въпроса. Без никакво съмнение, ние живеехме с мисълта, че Турция е противник, враг и че евентуалният сблъсък с Турция ще бъде много жесток. Според мен не е имало сянка на колебание нито сред редиците, нито сред сержантите, нито сред офицерите, че това ще е целта на подготовката ни. Аз преживях кипърската криза през 1974 г., която предшествахше моето уволнение с два месеца. Докато мислехме, че в един момент дежурният ще получи заповед за преждевременно уволнение на приетите да учат висше образование, какъвто бе и моят случай, изведнъж

се получи друга заповед. Вдигнаха ни посред нощ. Аз бях помощник-гежурен по район и участвах в разгръщането на полка, пристигането на запасняците и т.н.

- Преживели сте мобилизация?

Да, мобилизацията на полка и на бургаската дивизия. Пред очите ми са още товаренето на снарядите, на двойния боекомплект гранати и патрони за автоматите. Допълнителни варели на танковете за гориво. Раздаването на картни листове, които никога не сме използвали по време на занятия, тъй като са секретни. Изучаването на маршрута, ако се наложи да минем гържавната граница. Наименованията на турски местности. Товароподемността на един мост, през който се смяташе, че може да се мине – с танкове един по един, а не в плътна колона. Престояхме една седмица в горите южно от Грудово, между селата Факия, Пънчево, Кирово, Голямо Буково. Авангардът на полка излезе долу на линията на Звездец, почти на границата. Когато се върнаха, казаха, че са общували с граничари, както и с артилерийски полк от Марица.

Спомням си също, че тогава вървеше слух, че ако Гърция и Турция влязат във война, Тодор Живков бил обещал 3-4 български дивизии на страната на гърците. Това, разбира се, е пожелателно мислене вдъхновено от тогавашни нагласи, които търсеха някакъв благоприятен за нас нюанс, че ние – бидейки православни християни – по-скоро ще симпатизираме на Гърция. Или Гърция ще има някакви преимущества, от които и ние ще се възползваме, ако сме на тяхна страна. Неясната обстановка се обясняваше от ЗКПЧ-тата с думите „Тази криза не е предизвикана от Варшавския договор, но НАТО може и да не се справи с нея и затова ние трябва да сме нащрек.“

***Разговора води Любомир Денов
юли 2024 г.***

Николай Свинаров: Сега е моментът България да вземе целиви кредит за превъоръжаване

Николай Свинаров е народен представител в XXXIX Народно събрание, член е на Комисията по вътрешна сигурност и обществен ред, както и на Комисията по правни въпроси.

От 2001 г. до 2005 г. е министър на отбраната на Р България. По време на неговия мандат България получава поканата си за членство в НАТО и се присъединява към Алианса.

– Г-н Свинаров, когато Вие бяхте министър на отбраната България, станала член на НАТО. Изкарахте пълен мандат, един наистина рядък случай.

Да, и поканата, и приемането ни като пълноправен член се случиха през този период.

– За да сме коректни, и Красимир Каракачанов изкара пълен министерски мандат. Вашият обаче беше белязан особено. Но нека уточним – като поехте министерството в екипа на Симеон Сакскобургготски, колко далеч беше НАТО от България?

За мен НАТО беше нещо ново, за което първо трябваше да бъде подготвен теоретически – по-скоро като начин да станем член на Алианса, а не като идея, мечта и политически убеждения. Това има значение, защото, както стана ясно през годините, имаше периоди, през които можеше да направим повече за членството, но не го направихме. Имаше изпуснати години от нашето развитие в началото на прехода. Ако не беше правителството на Иван Костов, нямаше как това да се случи, независимо кой подава молба за членство. Членството в Пакта се оказа сериозна работа, която трябва да се свърши – и политическа, и дипломатическа, и военно-техническа. За мен беше изключителна чест да бъда министър на отбраната и да се заема с нещо, което беше в духа, в сърцето, в рода ми, с което обаче не се бях занимавал.

Странното в цялата история беше, че тази задача беше възложена на мен, и резултатите сочат, че малко или много беше изпълнена успешно. За мен това е признание за действително огромния положен труд. Важно е паралелно с денонощната работа да има и сериозни резултати, а тях ги имаше. Първата особена стъпка, която трябваше да предприемем, беше да се опитаме не да проведем и завършим, а да започнем адекватно т.нар. ментална реформа в армията.

– В какъв смисъл ментална?

В ума на военнослужещите да стане ясно, че не влизат в нов Варшавски договор, а в съвършено различен военно-политически съюз. Това се бъркаше като понятие дълго време, в това число и по официални срещи. За мен беше важно да се разбере. Една част от военнослужещите адекватно и бързо, предимно младите, а не толкова обременените от миналото, успяха много по-лесно да разберат единствената възможност и предимство за пълноправно членство в Алианса като част от най-големия, най-великия колектив за отбрана и сигурност в света. Тази реформа беше особено тежка и сложна задача, която и до ден днешен не е завършена. Макар навсякъде да твърдахме, че е завършена. В мои изказвания съвсем патетично съм казвал, че армията ни е влязла в Алианса преди държавата. Не знам дали се помни, но аз го помня, защото адвокатите обикновено помним и коректните, а и некоректните си изказвания.

Тази реформа беше важна, защото като начало трябваше да се направят редица структурни промени не само с оглед изпълнението на целите на силите, но и с оглед цялото преустройство – имахме една армия, изградена изцяло на базата на наборната военна служба. Тя не беше прекратена по мое време, но бяха направени всички начини да се стигне до една малобройна професионална армия през 2008 г. Това обаче не стана в достатъчна степен, тъй като бяхме поели ангажимент пред Алианса от поканата до пълноправното членство и до 2015 г. да отделяме 2,6% от БВП за отбрана. Обаче още през 2005 г., когато се смени управлението и дойде Тройната коалиция, този процент падна до 2%. Няма как да завършиш реформата, когато няма превъоръжаване на армията.

– Правителството на ГЕРБ малко по-късно съкрати първия си военен бюджет с цели 40%.

Точно така. Очевидно отбраната не беше първостепенна цел на българската държава през този период. Точно по български – като постигнем целта, обещаваме, но после не можем да отделяме толкова много. Оправданието е, че трябва да увеличим заплати, пенсии. Не че не трябва, но не за сметка на ангажименти, поети не само за да бъдат изпълнени, а за да допринесат и за промяната, заради която се правят. Това ни забави. Спомням си, че по Плана за организационно изграждане и модернизация на армията до 2015 г. имахме разчети как само с бюджета за отбрана ще можем да реализираме приоритетните, да речем, 8-10%.

– Вашият бюджет беше доста добър.

Да. За да е добър бюджетът, са важни целите, които трябва да бъдат постигнати. Но има и нещо друго – не го казвам като самокритика, напротив. Важно е в подобен сектор, който има нужда от допълнителни ресурси, да има силна политическа фигура, която например като мен да е била поне заместник-председател на управляващата партия. Това сякаш не

се случваше във времето. Случи се само веднъж партиен ръководител от коалицията – Красимир Каракачанов, да бъде с такива възможности. Това е изключително важно, защото е много добре министърът на отбраната да каже на министъра на финансите какво му трябва, а не обратното, както става във всички останали случаи. Това е в допълнение към добрия екип, защото министърът е публична личност и не може да бъде специалист по всичко. Мен и сега ме питат за въоръжение и техника, които ще предоставяме на Украйна, а аз не съм станал специалист по въоръжение и техника. Има си хора, които да се произнесат.

От две години се опитвам да издигна идеята, че сега е моментът България да вземе целеви кредит за въоръжение. Едно е да се въоръжиш след пет години, друго е след петнадесет, когато вече въоръжението и техниката ще са безвъзвратно остарели и когато ще има нужда от допълнителни ресурси. Нека забравим приказките как децата ни ще ни плащат кредитите. На среща с бивши министри на отбраната, която проведе министър Тагарев, заявих, че въпросът не е само да имаме средствата, а да имаме разчетите и приоритетите, подредени във времето. Очевидно и това го нямаме до ден днешен или има неразрешени спорове по тази тема.

– Да се върнем към периода, когато Вие бяхте министър. Както си спомням, между Министерството на отбраната и Генералния щаб имаше една огромна желязна решетка.

През която не пускаха дори министъра. Лесно се отвори тази врата за министъра, но не това е проблемът – говорим за т.нар. интегриран модел на ръководство на армията. Затворените системи, каквато е военната, нямат интерес всичко да се знае, защото винаги има и негативи, които не бива да стават явни публично, в това число и пред политическото ръководство на ведомството. Работихме много за интегрирания модел, който и до днес не е постигнат в пълнота. По този начин се решават кадровите въпроси, без пряко участие, макар че министърът подписва заповедите и съответно президентът – за генералските длъжности и звания. Но няма ясен механизъм, по който това да се случва. Става дума не само за липсата на интегриран модел, а и за обърнатата пирамида. Сега вероятно на управленско ниво се изказва голямо съжаление колко много лейтенанти и капитани съкратихме с моя подпис. Около 15 000 души, за които аз трябваше да подписвам всяка заповед в по два екземпляра.

– 15 000?!

Да. С моя заповед освободихме около 15 000 кадрови служещи. Така беше направен разчетът тогава, одобрен от Съвета по отбрана и от Министерския съвет.

– Как работихте с тогавашния началник на Генералния щаб, ген. Никола Колев?

Първо работих с ген. Михо Михов, после с ген. Колев. Тогава генералите-тът разсъждаваше така – 2-н министър, вие дайте парите, ние ще се оправим с другото. Аз категорично им вярвах, докато не разбрах, че всъщност генералите, освен че трябва да харчат парите, което е тяхна работа, защото аз не мога да определям нито необходимото въоръжение и техника, нито тяхното разпределение – но те, генералите трябва да изпълняват стриктно политиката, която им се налага от политическия кабинет. Затова твърдя, че политическият кабинет не може да е съставен от бивши военни.

Ето защо питам: генералите, които биват назначени за посланици, гали са от професионалната, или от политическата квота? А те явно не са нито от едната, нито от другата. Ако искат да станат посланици, трябва да кажат, че искат да са политици, защото е очевидно, че дипломати не са, и това не става за месец-два обучение. Това е професия като много други професии, но е много важна за международните отношения на всякакво ниво и трябва да се изучи, особено след като нещата увисват покрай съответните разпри между правителство и президент. В едно интервю се намесих с въпроса от колко време нямаме посланик в Украйна – близо 2 години, от началото на войната, защото не могат да се разберат правителство и президент. Странно защо в Русия имаме посланик, а в Украйна нямаме, но това са фактите.

Тази вметка я направих, защото военнослужещите, достигнали до най-високи длъжности и звания в армията, очевидно си мислят, че са готови за всичко – както например за адвоката се казва, че е дялан камък, от него всичко става. Е, не става. То е като в живота – от някои става, от други не става. Някои се научават за три месеца, а други за три години.

– Може би въпросът опира до личностите?

Тези критерии няма как да се реализират, но трябва да се спазват някакви правила. Затова и аз поставих въпроса дали посланиците генерали са от политическата или дипломатическата квота.

Освен менталната реформа и интегрирания модел на ръководство на армията, изключително важна беше социалната адаптация на освободените военнослужещи. Президентът Георги Първанов много гържеше като социалист на социалната адаптация и затова веднъж го попитах: „Добре, промените настъпиха еднакво за всички ни. Вас, господин президент, кой ви адаптира?“

Аз разбирам, че е изключително тежко, особено за офицери с повече звезди на пагона, да станат охранители на строеж или в някой магазин, но това е част от общите промени, трябва да се намери начин. Ако си инженер с придобита специалност, стани инженер. Колкото и да ликвидирахме производствата, и до днес има глад за инженери.

Наред с всичко останало е много важна военната дипломация. По международните срещи, разбира се, винаги разчитаме на помощта на Външно министерство със съответните опорки. За мен беше полезно, че аз, като външен човек – защото като такъв влязох в системата – бях изключител-

но адекватно подпомаган от екипа на министър Соломон Паси, от Велизар Шаламанов, Бойко Ноев и други колеги, които са работили в системата. Ноев беше и посланик в Брюксел, а след това и военен министър. Хора с придобит опит.

– Вие много бързо навлязохте и това мога да го кажа от личен опит.

Това е благодарение на добрия екип и на доброто прикриване на неувереност и незнание. В първото си интервю за в-к „Труд“ ме попитаха не ми ли е било неудобно да стана министър на отбраната, като съм само адвокат, като нищо не разбирам. Аз отговорих: „В първите пет минути ми беше много неудобно, но после, като видях кои са били министри, ми мина“.

Шегама настрана – не мога да не отбележа, че въпреки противоречията между политическото и военното ръководство, ние работихме в изключителен медиен комфорт. Медиите също имаха нашия комфорт. Помня последната среща на раздялата с голяма любов.

– В днешно Време Министерството на отбраната не е така отворено към медиите, както беше по Ваше Време.

Първо, имахме взаимен интерес от това. Второ, въпрос на екип е. Аз винаги при всякакви отговорни срещи съм имал до мен човек, на когото съм разчитал да се включи при нужда, например заместник-министрите Соня Янкулова или Ради Найденов, в зависимост от поставената тема. Нека не забравяме и изключителния принос на Царя заради огромния му авторитет. Аз не съм имал среща в и извън България с министри на други държави на моето ниво, които като първи въпрос да не питат как е Царя. Три пъти съм бил с него при президента Буш и три пъти той казваше: „Your majesty! Oh sorry, Prime Minister!“. Неговият авторитет беше от изключително значение.

Как трябва да се отнасяме към журналистите ми показва Соломон Паси в качеството си на външен министър. Бях по работа в Гърция, но пътувах с граждански полет. Наложих се обаче спешно да се връщам в София. И тъй като Паси бе в Атина с правителствения „Фалкон“, го попитах дали ще ме вземе на борда. И знаете ли какво ми отговори – „Ако ми кажеш кой журналист да сваля, ще те взема“. И тогава разбрах, че е прав.

– По Ваше Време като министър трябваше да унищожим ракетите СС-23. Ние, журналистите, наблюдавахме унищожаването им на полигона „Змейово“ край Стара Загора. Как преживяхте това и беше ли някакво препятствие?

Във всеки смисъл беше доста тежко. Но свършихме работата, защото аз бях убеден, че това трябва да се извърши. Да, знаех, че трябва да се направи, но не знаех как. В Министерството на отбраната и в Генералния щаб обаче имаше хора, които знаеха как.

– Добре, но днес някои хора пак казват: „Това ли е цената за влизането ни в НАТО – съкратени офицери, нарязани танкове и ракети?“

Тогава въпросът беше накъде са насочени тия ракети и докъде могат да стигнат. Това трудно се обяснява. За времето си СС-23 бяха модерно оръжие с много възможности, имаха голям ударен ефект, дальнобойност и т.н. Ликвидирането на тази система обаче беше едно от изискванията на държави – членки на НАТО. Успоредно с това възникна и необходимостта да се включим в мисии. Първо бе участието с т.нар. „Баня“ в Афганистан. Вие, журналистите, помните много добре момчетата на кап. Милко Бернер, защото пътувахте с мен в Кабул. Продължихме тази мисия въпреки подигравките и започнахме да градим нови възможности за участие. Много лесно минаваха разговорите, когато вече имахме решение за участие в мисия на желаещите в Ирак. Помня, че Никълъс Бърнс за пореден път дойде да сондира нашата готовност с известно недоверие. И когато двамата със Соломон Паси в един глас потвърдихме готовността си, той реагира доста емоционално: „Ама и вие ли ще участвате? Сега се успокоих!“ И разговорът приключи.

– Но Все пак имахте лошия късмет по Ваше време да загинат български офицери и войници?

Нека наистина го определим като лош късмет. Аз не мога да направя военно-техническата преценка, но очевидно като първа подобна мисия ние бяхме неподготвени, неправилно оборудвани и изградили базата си неправилно. Кой да ми каже тогава? И сега не разбирам, и тогава не съм разбирал, но се оказа, че и нашите военнослужещи не са разбирали.

– Определено времето за подготовка на нашия батальон не бе достатъчно.

Не знам дали по-дълга подготовка би била по-полезна, но наистина нямаше време. Отговорихме на едни изисквания и това със сигурност изигра някаква роля за поканата за членство, която получихме в Прага през ноември 2002 г. Беше действително невероятна радост, защото дълго я очаквахме. Друго е когато усилията, които си положил, се увенчаят с успех.

Аз на гърба си изпитах разликата между 2001 г. и 2004 г. При първото ми посещение в САЩ на третия ден за десет минути ме прие Пол Улфовиц, заместник-държавният секретар. През 2004 г. вече ме посрещна държавният секретар по отбраната Доналд Ръмсфелд. Спомням си през 2004 г. в Гърция какъв ефект предизвика репликата на нашия посланик там Стефан Стоянов, че Ръмсфелд ме търси по телефона. На мен това не ми направи особено впечатление, защото очаквах, че ще ме потърси, но всички присъстващи на сцената бяха стресирани.

– За четири години – от 2001 до 2004 г., колкото бе Вашият мандат, какво толкова генерално се случи?

Мнозина повярваха, че целта си струва усилията. Разбира се, някои нямаха основание да вярват на всеки министър на външните работи и на отбраната. Но повечето бяха повярвали на Соломон Паси, на Надежда Михайлова. За Царя да не говорим.

– Може ли да се каже, че пролятата кръв на тези пет момчета в Кербала изигра важна роля по пътя ни към НАТО? Понякога историята налага и кръв да се пролее.

Понякога се налага. Макар да не правя пряка връзка между пролятата кръв и развитието на отношенията ни в Алианса. Тази мисия обаче като цяло и пролятата кръв имат изключително значение за провеждане на следващи подготовки. След този контингент имаше пострадали от приятелски огън, но нямаше гафове от чисто охранителна гледна точка. В Афганистан бяхме поели много сериозни функции – в държава, в която май никой не знаеше къде отива оръжието, което даряваме.

– Имах шанса като репортер да пътувам през 2002 г. с Вас до Кабул.

Но си видял само позлатения пистолет, който подарих на тогавашния афганистански президент. Няма как да забравя разговора в президентския кабинет. На въпроса как е положението в страната, Хамид Карзай ми отговори: „А, как да е?! Американците ми казаха да направя от това държава, но от това държава не става“. Аз онемях. Какво да го питам след това?

– По-късно обаче в Ирак, няколко месеца след атентата в Кербала, българската армия показва високи морални и професионални качества в защитата на кметството на града. Във Военната академия и до днес се изучава този епизод. А ген. Никола Колев казваше: „Това е първата българска военна победа след Втората световна война“.

Да, обаче тази победа се дължи на подготовка, проведена правилно и адекватно. Разбира се, че се допускат грешки. Излишно е да го казвам. В битието ми на министър през тези четири години по-трагичен инцидент от случая в Кербала няма.

– Засегнахте общественото мнение. Много е интересно, че и до днес обществото ни не е единно по въпроса трябва ли да сме в НАТО или не.

Много по-лошо – почти поравно е разделено обществото, защото то никога не е било единно.

– Защо?

Първо, защото едните си мислят, че членството ни в Пакта изобщо не подлежи на съмнение. Как ще излизаме от НАТО, когато традиционно неутрални страни като Финландия и Швеция влязоха? А другите са вечно съмняващите се и колебаещите се. Те освен черен пиар друго не правят.

– Тук е големият въпрос. Какво правим ние, като няма Варшавски договор? Сами да се защитаваме отвсякъде ли?

Това е абсурдно за всеки здравомислещ човек.

– Но има хора, които казват, че трябва да сме необвързани и независими.

Тези хора са потомствени русофили или икономическите им интереси така са свързани с Русия, че НАТО им пречи. Ние винаги сме били така. Със 150-хилядната армия трябваше 24 часа да пазим на юг, докато дойде Трети украински фронт. Да не би да сме забравили? Да ни спасява от турците. На мен ми беше интересно, защото съм служил като войник през 1976-1978 г., след което изкарах курсове в школата във Враца и станах офицер, младши лейтенант с ВОЗ съдия на военно-полеви съд. Макар да предпочитам ПУАЗО – прибор за управление на артилерийски зенитен огън, с който стреляхме на Шабла по огледален способ. Самолетите летят над сушата, а ние гърмим към морето.

– Значи Вие имате богат военен опит!

Аз бях отличник в стрелбите. Но знаете ли как ме избрах за Номер 1 на ПУАЗО? Имал съм най-голямо разстояние между зениците, което се нарича стереоскопия. Аз изчислявах разстоянието до самолета. Сега е различно и няма нужда от очи.

– Г-н Свинаров, как виждате България и НАТО оттук нататък?

Светът много се обърка. Виждаме как гържави, които са сред първите членки на Алианса, променят позициите си по някои въпроси. Целият свят се чуди кой президент ще изберат в САЩ и каква ще е позицията му за НАТО. Толкова нелогични и дори смешни ходове се правят. Сега отговорността за въоръжението на Украйна ще мине към НАТО – да не би президентът Тръмп да откаже да участва. Ами ако САЩ решат да излязат от НАТО? Не е ли елементарно това?

– Прекалено елементарно е.

Тогава отговорността отива към НАТО, за да се изолира Тръмп. Този човек, ако можехме да го изолираме, досега да сме го направили. Давам го като пример за това, че е дошло времето на изкуствения интелект, защото много започна да отсъства естественият.

– Оттук нататък В каква посока да поемем? Да заделяме повече пари за въоръжение ли, да мислим повече за хората в армията ли? Защото каква полза, че има нови оръжия, ако няма хора?

Няма подготвени хора. Все едно дали ги наричаш запасни или резервисти, ако не дай боже стане нещо, не знам дали ще излязат и пет хиляди души. Твърдим, че заради глобализацията забравяме националните си интереси, а не е така. Ние забравяме и двете поради това, че обичаме само себе си. Нас не ни интересува съседът ни, какво остава да говорим за държава и нация. Това са процеси, които трябва да се преодолеят. Трябва да има ново устройство на света, нов тип международни организации. Какво е направила ООН за последните 15 години – нищо съществено.

– По Ваше време бяхте облагодетелстван от факта, че имаше достатъчно хора в армията. В днешно време армията обаче страда от недостиг на хора, т.нар. некомплект. Няма желаещи да стават войници. Как може да се излезе от тази криза?

Трудно е, разбира се. Не е въпрос само на финансов ресурс, а и на първоначално възпитание. Както говорим за подготовката на военнослужещите, така трябва да говорим и за подготовката на хората въобще. На една среща в Брюксел Царя направи забележка за облеклото на колега с репликата: „А баща му – толкова възпитан човек!“ Аз доста грубо се намесих: „Ваше Величество, сигурно му липсват първите седем години“. А Царя произнесе крилатата реплика, отговаряща на предишния Ви въпрос: „О, колко много преди това!“. Това е истината – ние просто поизоставихме нещата и сега си мислим, че родолюбие е да пееш националния химн.

– Някои българи и химна не знаят.

Да. Според мен е въпрос на промяна и тя не е промяна на света, защото развалата в света не тръгва от България. Аз бях оптимист до времето, когато Европа се развиваше горе-долу нормално, и си мислех, че в някакъв момент и при нас ще дойдат тези неща, които искаме. А те и до този момент не са дошли.

**Разговора води Любомир Денов
юли 2024 г.**

Георги Първанов: *Дипломатите иницираха подкрепата в БСП за членството ни в НАТО*

Георги Първанов е народен представител в XXXVII, XXXVIII и XXXIX Народно събрание и председател на Българската социалистическа партия (1996 – 2001).

Президент е на Р България в рамките на два последователни мандата от 2002 г. до 2012 г.

По време на първия мандат на Георги Първанов България се присъединява към НАТО.

- Господин президент, вие бяхте лидер на БСП в едно много сложно време. През този период се случиха януарските събития от 1997 г., когато БСП определено беше настроена антинатовски. Каква беше Вашата лична позиция тогава?

В началото на този период БСП наистина беше настроена негативно към НАТО и в някаква степен върху това отношение повлияха събитията в Югославия. Но така или иначе в партията имаше едно ядро, което разбираше необходимостта от еволюция, от промяна в отношението към Алианса, и първоначално малко по-бавно, но след това по-радикално, включително на най-високия форум, на конгрес на БСП, ние поставихме въпроса. И в крайна сметка го решихме. Това стана в резултат на един тежък дебат по време на конгреса. Освен моето лично участие в този дебат и участието на редица колеги от Изпълнителното бюро, трябва да подчертая ролята на Стефан Данаилов.

- За кой конгрес на БСП става въпрос?

Конгресът от 2000 г. Тогава Стефан Данаилов скочи с пламенно слово в характерния си стил и сложи точка на дебата. Оттам нататък позицията на БСП вече бе в полза на членството ни в НАТО. Това решение, така да се каже, затвори кръга и повлия съществено на общественото мнение, което вече беше категорично в подкрепа на Алианса.

- Едва ли категорично е точната дума. Все пак бяха доста смутни времена.

Оказа се, че не е много трудно да се убедят социалистите, доскоро противници на Алианса, след като ръководството като цяло беше в полза на това членство.

- Важни са лидерите.

Точно така. Лидерите бяхме категорични и хората възприеха идеята.

- Във връзка с този период не мога да не отбележа събитията от началото на 1997 г., когато вие с покойния Николай Добрев върнахте мандата за съставяне на правителство и по всеобщо мнение спасихте гражданския мир. Какви мотиви са ви водили тогава?

Вие сам го казахте – да, става дума за спасяване на гражданския мир в момент, в който на улицата имаше барикади. Ние не можехме да се покажем навън, без да рискуваме не просто да има освиркване, но и физически посегателства. Но не това беше проблемът – ние добре съзнавахме, че властта не може да бъде самоцел, че е по-добре да отстъпим крачка назад, за да може, когато се наложи и както и стана, да се върнем по-убедително във властта с доверието на хората, които разбираха, че не бихме злоупотребили с власт.

- Как реагирахте като историк на новината, че правителството на Стефан Софийански е подало молба за членство в НАТО?

Тогава реагирахме по-скоро негативно, защото все пак това беше решение на служебно правителство, което не беше съгласувано с нас. Като цяло реагирахме по-скоро сътржано, бих казал. Но искам да припомня, че когато дойде на власт редовното правителство, Народното събрание прие декларация за национално съгласие. В тази декларация имаше специална точка за членството на България в НАТО. Тогава моята парламентарна група като цяло беше против, но аз гласувах „въздържал се“. Това ми стовари гнева на моите съпартийци, но беше знак, че предстои промяна.

- Преди седмица разговаряхме с президента Петър Стоянов. Когато става дума, че именно вие сте подписал документа за присъединяването на България към НАТО, той каза: „Аз не ревнувам – доволен съм, че именно Първанов го подписа“.

Знам тази теза на президента Стоянов. Разбира се, всякакви обяснения могат да се дават на събитията.

- Вие как го тълкувате?

От самото начало бях във водовъртежа на събитията, свързани с преговорите за НАТО. В тази връзка си спомням, че медиите публикуваха една снимка от форума в Прага, на която сме заедно с тогавашния премиер Симеон Сакскобургготски. Отбелязвам я, защото по това време беше много трудно да видиш президент и премиер заедно на международен форум. Тогава нашите колеги, бъдещи съюзници, се удивляваха, че един социалист и един монарх могат да бъдат заедно в една делегация. Това единство веро-

ятно повлия в морален аспект на нашите усилия за членство в НАТО. Оттам нататък, разбира се, имаше много подобни форуми, в които аз самият съм участвал, вземал съм отношение по време на дискусии.

- Спомням си и една Ваша реч пред Парламентарната асамблея на НАТО в София, която бе направо удивителна.

Да, това беше една от изявите ми. Искам да отбележа, че в Прага, а и на други форуми, ние с Царя си разделяхме словата – половината от българското слово произнасям аз, давам му щафетата и той довършва или обратното. Това, което може би помня най-осезателно, е подписването на указа, с който ратифицирахме съгласието на Народното събрание за членство в НАТО. То е свързано с един забавен момент, когато аз излязох на специално подготвено място на трибуната, подписах указа за членство и тогава Соломон Паси влезе с новия брой на Държавен вестник, в който вече беше публикуван този документ. Това предизвика госта смущения.

- Защо?

Защото не беше правно издържано. Няма как практически да се случи от момента на подписването до момента на отпечатването.

- Във връзка с войната в Югославия намирам едно Ваше изказване, че не сте били против НАТО, а против военната интервенция на НАТО в бивша Югославия. Не се ли разминават нещата?

Пояснявам отново. Тогава имаше госта антивоенни протести. Последният най-голям антивоенен митинг беше на площад „Демокрация“ или „Александър Батенберг“. На него с г-р Петър Дертлиев и Виктор Пасков говорихме срещу войната. Във всички слова аз съм говорил против войната. Не съм говорил против НАТО, а против войната. Това държах да подчертая с ясното съзнание, че рано или късно ние ще членуваме в тази организация. Това обяснява моята позиция и аз и досега не се отмятам – твърдя, че тази война беше грешна, Милошевич можеше да си отиде, както и стана, по мирен начин с избори. В крайна сметка добре, че стана така. Аз съм бил винаги против войните, независимо дали са на Балканите, или по-далеч от нашите граници.

- Ще цитирам още едно Ваше изказване: „С приемането ни в НАТО свободата и демокрацията ще възтържествуват“. Но то вече е от 2002 г. – две години, преди да ни приемат в НАТО, на сесия на Парламентарната асамблея на НАТО в София. Тук вече личи много по-голяма категоричност. Имаште ли тогава информация каква е била обществената подкрепа за евентуално членство на България в НАТО – по-специално в социалистическата партия?

Като цяло имах, защото тогава се провеждаха непрекъснати социологически проучвания, които отразяваха не само предизборните нагласи, но и вземаха отношение по този въпрос. Във всеки случай подкрепата беше над 50%.

– А в периода 1996-1997 г., когато бяхте лидер на БСП, каква беше подкрепата за НАТО?

В ония смутни времена обществената подкрепа беше 50 на 50.

– Умерена.

По-скоро предпазлива.

– След това, особено през 2004 г., когато ни приеха в НАТО, подкрепата се увеличи до към 60% дори.

Специално искам да отбележа ролята на Съвета „НАТО-Русия“, който на този етап все още съществуваше. Даже си спомням колко радушни бяха отношенията между американския и руския президент. Често го казвам с носталгия, защото виждаме, че, уви, тези отношения не се развиват никак добре.

– Като стана въпрос за подкрепата, се сещам за Вашия вицепрезидент ген. Ангел Марин, чийто политически старт беше обвързан с уволнение заради едни негови думи, че не трябва да се бърза към НАТО. След това обаче покрай Войната в Ирак той каза: „Подкрепям нашето участие в Ирак, където действахме като съюзници на НАТО“.

Аз също добре помня думите на ген. Марин пред президента Стоянов – да не изпълняваме командата „бегот към НАТО“.

– „Командата „бегот към НАТО“ не е здравословна за Българската армия“.

Това е по-прецизният цитат, да. След това ген. Марин си остана на една здравословна позиция в полза на членството, без да се преизграват нещата.

– Мнозина политици виняха НАТО за съкращаването на личен състав и въоръжение. Каква беше Вашата позиция в онзи период, в който наистина и офицери, и сержанти бяха уволнени и буквално отиваха на улицата. Годна техника и въоръжение може да не е съкращавана, но отиваше в задния двор. Можем ли да избегнем това?

По това време БСП беше против радикалното съкращаване в армия-

та. Публично сме заявявали тази своя позиция неведнъж. Мисля, че отидохме прекалено далеч в тази тенденция.

- Обяснението беше, че с толкова пари може да се поддържа такава армия.

Да припомня, като стана дума за парите, че по мое време процентът от БВП за армията не бе никак малък – ако не се лъжа стигна до 2,46%.

- За кои години става въпрос?

Не просто за първите една-две години, а за първия ми президентски мандат.

- Сега само можем да мечтаем за 2,46% от БВП!

Средства за отбрана се отпускаха. Същевременно армията трябваше да бъде трансформирана в професионална и аз бях един от движещите фактори за това. Често ми се налага да полемизирам с някои от онези, които предлагат връщането на наборната служба. Не само защото не можем да си го позволим, тъй като нямаме този ресурс. Между другото, уви, трябва да признаем, че голяма част от базата, която беше използвана от армията ни в предишния период, вече е в окаяно състояние. Аз често се събирам с моите колеги от казармата. И през една от последните години ходихме на Ломски форт, където съм служил в системата на ПВО.

- Там няма нищо Вече!

Там е джунгла. Там е недостъпно. Много е тъжно, да ви кажа честно. Нямаме, уви, и достатъчно млади хора.

- Няма и с какво да ги привлечем.

Не само това. Погледнете колко деца завършват образование всяка година – около 50 хиляди. От тях половината да са момчета, пак не стигат за наборна армия. Да се стягаме, да си развиваме професионалната армия, защото тя ще ни върши работа, надявам се.

- Спомням си думите на един западен генерал по повод репликата на ген. Михо Михов, че няма да командва армия под 45 000 щика. Добре, каза американецът, но с този бюджет може само да плащате сметката за тока в казармите.

Пресилено казано, но за съжаление, реформата беше необратима.

- Според Вас недостигът на кадри за армията свързан ли е с бавната модернизация? Когато се провеждаше инициативата „Бъди Войник“, в различни градове се изкарваше бойна техника, идваха млади хора и някои от тях ставаха войници. Веднъж обаче един младеж реагира остро: „С този стар БТР ли ще ме привлечете в армията? Та той е отпреди 50-60 години“. Младите хора днес боравят с модерни компютри и телефони, а ние с тази техника ги връщаме едва ли не в 19 век.

Сигурно има логика и в тази теза, но по-скоро си мисля, че бихме ги привлекли, ако ги мотивираме много по-сериозно, социално, професионално. Спомням си, че имахме няколко консултативни съвета по национална сигурност, свързани с тази мотивация. Защото офицерите и сержантите имат нужда от жилища, от това децата им да се образуват и т.н. В крайна сметка нещата тръгнаха, но очевидно недостатъчно. Така че комплексен е въпросът. Може би е свързан и с бойната техника, но не е само това.

- Как оценявате Войната в Украйна като политик и историк?

Още на втория ден от началото на войната в Украйна заявих, че сме за незабавно примирие и за мирни преговори. Досега поддържам тази теза, въпреки че нещата отидоха много далеч. Много тежко се развиха отношенията между НАТО и Русия, между Русия и Запада в най-широкия смисъл на думата, дори и цивилизационно.

Съжалявам, че толкова много се разминаваме, без да виждаме ясна перспектива. Някои го свързват с кадрови промени в приятелските страни. Аз не смея да разсъждавам в тази посока. Във всеки случай колкото по-бързо приключи този конфликт, взаимно приемливо, толкова по-добре за нас, защото ние сме близо и една от косвено потърпевшите страни – надявам се да останем само косвено потърпевши.

- Според Вас има ли шанс да се възстанови Съветът „НАТО - Русия“?

Дай боже, да се възстанови. Това е възможно най-добрият формат за отношенията между Алианса и Русия, където понякога се поставяха и остри въпроси, спореше се. В крайна сметка се излизаше с позитивни решения, които успокояваха като цяло отношенията, и се постигаха договorenости, които бяха в основата на един по-спокоен климат, за една мирна атмосфера, за която днес само можем да мечтаем.

- Наблегнахме повече на Военната сфера, но пропускаме голямата роля на българските дипломати за този процес на ориентация към НАТО. Наблюдавали сте отблизо и сте участвали в редица дипломатически форуми. Каква е Вашата оценка за ролята на българските дипломати?

Много висока. Връщайки се към тази революционна промяна в отно-

шението на БСП към Алианса, ще призная, че тя беше иницирана именно от български дипломати. По-скоро колеги, които не бяха по това време на дипломатическа служба, но и досега са в дипломатическото гужество. Те дойдоха при мен с конкретни предложения, с готов документ. Благодарение на тях иницирахме една полемика в партийния орган в-к „Дума“. След това, поглеждайки няколко години напред, това бяха дипломатите, без да ги деля по никакъв начин, които изнесоха на гърба си преговорите за членство, защото това бяха нелепи преговори. Ние, образно казано, обирахме славата, но шерпите бяха хората от дипломатическите среди.

- Тези дни имате по-чести медийни изяви, свързани с лявото обединение в БСП. Как стои там въпросът – Всички ли, и Мая Манолова, и Румен Петков ли подкрепят НАТО?

Няма възражения срещу членството в НАТО, но друг е въпросът, че лявото единение не е в БСП, а е с БСП и редица други по-малки формации, които настояват за мир.

- Говорим за членството на България в НАТО.

То не се поставя под съмнение.

**Разговора води Любомир Денов
юли 2024 г.**

Елена Поптодорова: Членството в НАТО бе Входният билет на България към цивилизования свят

Елена Поптодорова работи в системата на Министерството на външните работи на Р България от 1980 г. до 1990 г. Народен представител в VII Велико народно събрание, в XXXVI, XXXVII и XXXVIII Народно събрание. От 1992 г. е член на борда на директорите на Атлантическият клуб в България.

През 2001 г. е назначена за говорител на Министерството на външните работи. Посланик е на Р България в САЩ два мандата (2002 - 2008, 2010 - 2016).

- Г-жо Поптодорова, как като дипломат оценявате вътрешнополитическата обстановка през ноември 2002 г., когато България получи покана за членство в НАТО?

Уникална обстановка! Тогава като че ли беше налице най-добрата констелация на звездите в политическия небосклон. Имаше мобилизация на нацията. Става дума не само за политическия процес, който вече беше довел до поканата за членство, но и за настроенията в обществото, изразени в подкрепа за членството в Алианса. Ето такава енергия, която обикновено води нациите напред, имахме тогава. Мечтая си да се върне това настроение и тази обстановка от 2002 г.

- В какъв смисъл? Имало е своеобразен патос, подем?

Имаше, разбира се. Имаше, защото това беше сериозен праг – знаехме, че без членство в НАТО България няма да има лесен път към Европейския съюз. Знаеше се, че това е входният билет за държавата към развития западен свят. С всички очаквания, с всички илюзии. Но това бяха хубави, стимулиращи илюзии, не абстрактни, не празни. От тези, които те надхват да работиш. Така че много неща събираше в себе си това членство. Като ангажимент на цялото общество, като очаквания, като дейности. Нещо, което се опитвам винаги да повтарям – истината е, че преговорите за членство в НАТО, без да бъдат толкова подробни, толкова структурирани, каквито са тези за ЕС, покриваха целия публичен спектър, в това число и военния, икономическия, и финансовия живот на страната. Държа да се напомни, че за първи път се заговори за върховенство на правото, за отчетност, именно по времето на тези преговори. Помня, в един от кръговете на преговорите, в които участвах, беше поставен въпросът за реформа на съдебната система.

- Кога е било това?

През 2002 г., когато бях още в Министерството на външните работи, преди да замина за САЩ. През 2002 г. много активно работихме с Антон Станков като правосъден министър. Тогава имаше специален кръг преговори за реформа на правосъдната система. Няма да забравя тежката въздишка на Антон Станков, който, виждайки показателите, на които трябва да отговаря тази реформа, въздъхна и каза на ръководителя на делегацията: „Вие разбирате ли какво искате от нас? Да преместим гробище с помощ отвътре!“

- Много силна фраза!

Искам да обърна внимание на факта от кога темата за правосъдната реформа стои на дневен ред. И смея да твърдя, че особено задълбочено тази тема беше поставена по време на подготовката за членството ни в НАТО.

- Какви бяха Вашите наблюдения тогава – ставаше ли по-отворен напредъкът към идеята за членство в НАТО?

Да, определено. Като един от участниците в процеса искам да кажа нещо самокритично. Самите ние бяхме толкова убедени в ползата от това членство, че смятахме, че то е очевидно за всички останали. Затова мисля, че вътрешният разговор изостана. С нацията, с избирателите, с тези, които гласуват. За разлика от професионалните кръгове, от политическите среди, в които се придвижваше процесът напред, този разговор не се водеше достатъчно добре с хората по места. Казвам го в двойно качество – и като дипломат, и като народен представител до 2001 г. Изостанахме, защото за някои това беше нежелана тема, която е по-добре да не се повдига, а за други, в това число и аз, беше толкова очевидна, толкова естествена, че според нас нямаше какво да обясняваме. Бяхме щастливи да вървим напред! Сега, години по-късно, виждаме тези празноти, тези пропуски във воденето на онзи разговор през 90-те. Същото важи и за ЕС, макар там да не бяха толкова обострени нещата поради други възприемания и представи за ЕС.

- В друг разговор с Вас очертахте две вътрешнополитически събития, които са оказали решаваща роля върху ускоряването на българския път към НАТО. Едното е Косово, а другото – атентатът в база „Индия“ в Кербала срещу нашите момчета. Как и защо избрахте тези две събития?

Защото това бяха моменти, в които имаше нужда от действия. Винаги е лесно да направиш правилна декларация, правилно изказване. Това може да се получи относително лесно. Истинският тест е, когато трябва да действаш съобразно декларацията си. Първият такъв тест беше Косово.

- Говорим за решението на правителството да не пусне руските самолети на път за Косово?

Точно така. За пръв път трябваше да се взема такова решение по отношение на Русия. Искам да кажа, че друг такъв разговор, който винаги е липсвал в българската политика, в българския парламент, са отношенията ни с Русия. Имаше само една декларация, която направихме през 1997 г. Тогава по времето на Иван Костов беше първото и последно обсъждане на отношенията България – Русия. От декларацията през 1997 г. досега не е имало нищо. Никой не смее да пипне темата. Помня, казвам го с гребна лична суета, че първа въведох термина „еманципиране от Русия“. Това стана в изказването ми пред Народното събрание през 1997 г. по повод тази декларация. Острата русофобия не помага на България дори и да имаш най-силните антируски чувства. Те публично не помагат. Не събираш поддръжници. Затова смятам, че терминът трябва да бъде освобождаване с достойнство – еманципация е думата, която трябва да определи поведението на България към Русия. След този парламентарен дебат изведнъж се появи казусът с руските самолети към Косово.

Тогава вече бяхме формирали „Евролевицата“ в българския парламент. Една група от БСП се отделихме и формирахме нова партия изцяло на база „за“ и „срещу“ НАТО, „за“ и „срещу“ Европа. Моята лична мотивация беше откъсът на БСП не само да приеме социалдемократията, но и да върви по пътя на социалдемократизирането. Това и до ден днешен остава вярно. Аз силно бях ангажирана в такъв процес на подкрепа на членството на България в ЕС и НАТО. Тази партия, която влезе тогава в парламента и имаше парламентарно представителство, добави гласове към гласовете на демократичната десница, за да се получи едно доста солидно мнозинство в полза на решението да не бъдат пуснати руските самолети към Косово. Това имаше много важно значение дотолкова, доколкото стана ясно, че Балканите ще станат една зона на постоянно напрежение поради амбициите на Русия да контролира района. Исторически и до ден днешен.

- Представете ли си какво щеше да стане, ако бяхме пуснали самолетите?

О, това щеше да е война. Конфликтът нямаше да е вътрешноюгославско развитие или да остане само в рамките на Косово.

- А членството в НАТО щеше да се отдалечи?

Да, напълно възможно е да ни бяха оставили сами да се справяме с такава местна война. Макар че според мен тогава – през 1999 г., НАТО предотврати не една местна война, а една европейска война. Защото това си беше *par excellence* европейски конфликт. Нашето решение беше фундаментално. Оттам нататък ние можехме да заявяваме спокойно – нещо, което стана един вид лозунг в кампанията за членството – България, преди да е

станала формален член на НАТО, се държи де факто като фактически член. Това са знаменитите думи на Симеон Сакскобургготски.

- А атентатът в Кербала?

При Кербала можем да търсим много пропуски, няма съмнение в това. Не искам да съм нелюбезна към въоръжените ни сили, защото винаги съм изпитвала огромен респект към тях – това е най-дисциплинираният, най-стегнатиият сегмент от всички институции в България. Аз съм работила много години с военните, включително и при работата ми извън страната. Правя това уточнение, защото ще кажа нещо не най-ласкаво. Истината е, че в годините на Варшавския договор армията ни беше казармена – тя нямаше развити бойни умения и инстинкти. Затова беше толкова важно българската армия да се съюзи с армиите от НАТО и на САЩ, разбира се, за да могат нашите военнослужещи да придобият, ако щете, този инстинкт, този дух да са готови за действия в реални бойни условия. Кербала беше първият пряк военен сблъсък, в който трябваше да се реагира.

- И то кървав сблъсък.

И то кървав сблъсък. Много тъжна, много тежка загуба, но тя е от тези загуби, които с кръв подпечатват едно бойно съюзническо другарство.

- През декември 2003 г. Вече сте били посланик в САЩ. И неведнъж сте заявявали, че българското членство в НАТО е изпечено именно във Вашингтон. Как са се развивали настроенията там?

Повсеместен трог беше. Без да е имало тук заготовка, както се казва в индустрията, нямаше какво да предложим. Истината е, че трябва да има какво да предложиш, за да продадеш добрата кандидатура. Много ценно беше нашето общо действие в комбинация с Румъния. Винаги двете държави се явяваха заедно. Паралелно с това вървеше и самостоятелната агитация, самостоятелното лобиране. Докато администрацията участваше в тези преговори, тя получаваше пълна информация какво се случва, как се готви България за членство. На първо място – Министерството на отбраната, Въоръжените сили. Трябва да кажа, че всичко беше разчетено – брой оръжия, брой камиони. Видях това в редица справки. Беше като рентгенова снимка, като скенер на цялостното състояние на въоръжените ни сили.

- Винаги ли сме били в пакет с Румъния? Имало ли е шанс да ни разделят?

Не, не беше като при ЕС. Там е друга история. Там ние имяхме принос, защото решихме, че сме много по-напред, но това е друг сюжет и друга динамика най-вече. Не, по отношение на НАТО всичко вървеше заедно, в пакет.

Но всяка страна трябваше да си извърви своя път. Те ни разглеждаха заедно, за да минем наведнъж в органите на гласуване, но трябваше да убедиш някого да гласува и за теб, защото гласуванията бяха поотделно. В Сената и в Комисията за външна политика – гласува се за България, гласува се за Румъния. Докладът за България бе отделен от доклада за Румъния. Но по време вървахме заедно – и по програми, и по кампании.

Тогава бяхме превърнали посолството ни във Вашингтон в нещо като паравоенна структура, като военен щаб. На огромни картони бяхме изписали имената на всички конгресмени – 435 на брой, сенаторите, слава богу, бяха само 100. Спомням си, че бях казала на колегите, че не искам никой да стои в посолството. Всеки тича и хваща някого да го убеждава. Макар да не можехме, разбира се, да обхванем всичките. Но въпреки това беше златно време.

Много ни помогна фактът, че тогава бяха увеличили състава на посолството. Цели девет дипломати получихме в подкрепа. И всеки имаше задачата да стигне до нечий кабинет. Ясно е, че не е необходимо всички конгресмени да бъдат „атакувани“ в мирния смисъл на думата. Най-напред вървах Комисията по външните работи, Комисията по въоръжените сили, Комисията по доставките, защото има финансова част, когато гласуват в Комисията по финансови въпроси. Беше абсолютно полева дейност.

Конгресмените по принцип са много натоварени и ти дават буквално една минута, като излязат от заседание. Затова седиш в коридора, чакаш, може би час, може би два. Докато в един момент конгресменът се появява и ти трябва да направиш своето съобщение наистина в минута-две най-много. Няма да забравя как конгресменът Мери Лангрю дори предложи да се возя с нея в подземното влакче, което ще я отведе от една сграда на Капитолия до друга сграда. Аз отивам, тичам, намирам влакчето. Чакам. Бяхме се подготвили с кратки, плътни призови. Дори не може да се каже изложения. В тях се съдържаха кратка, сбита информация какво върши България по различни показатели. Както и политически позиции, за да се види, че България е готова да бъде член на Алианса.

Беше забележително време. Най-сериозният ми разговор беше със седмия съпруг на Елизабет Тейлър – Джон Уорнър. Той беше сенатор и казваше: „Какво НАТО, каква България в НАТО, ама защо? Няма никаква логика в това!“. Беше категорично против нашето членство в Пакта. Затова му следяхме програмата, гледахме да го издебнем, ако има публични събития. Аз лично да го хвана за ръкава, да му обясня за кой ли път, че България заслужава. Това беше много наситено, много енергично лобирание. Най-голямата победа беше, когато Джон Уорнър най-накрая се съгласи. Като че ли го изтощихме и накрая той прие да подкрепи нашата кандидатура.

Лобирането в Конгреса беше много важно. Вашингтон буквално кипеше от тази подготовка, защото първите пет държави кандидатки вече бяха оповестени, битката беше да се добавят България и Румъния. След като ни добавиха, се кръстихме „Великолепната седморка“. Пазя си още първа страница на *Washington Post*, където сме седмината и сме се обявили за

„Великолепната седморка“. Имаше много публични събития и действително голям медиен интерес. Използвали сме максимално всички възможности, които дават такива публични срещи. Например, аз се стремях да бъда на всички пресконференции на генералния секретар на НАТО, лорд Робъртсът, който отначало не беше голям привърженик на нашата кандидатура.

- Имате ли обяснение защо лорд Робъртсът е бил такъв песимист по отношение на България?

Защото чуваше това, което му казват американците. Вероятно става дума за едно споделено англосаксонско мнение за нас, българите. По-скоро англо-, без саксонското. Също така всички големи тинктанкове се напреварваха да правят публични дискусии за следващото разширяване на Алианса. Това беше друга публична платформа, където можеше да се участва.

- Какво се промени от 1999 г., когато настроенията все още не бяха толкова оптимистични за членството на България в НАТО, само за три години, до 2002 г., когато дойде и поканата за членство в Пакта?

Първо, администрацията на САЩ промени мнението си. Затова бяха много важни посещенията във Вашингтон, по време на които се провеждат преговори, разговори, за да се подготви положителна, благосклонна информация в Конгреса. По принцип Конгресът черпи информацията си главно от Държавния департамент и от Пентагона. По двете линии – Пентагон и Държавен департамент, работехме много интензивно. Другото направление, по което работеха България и Румъния, бяха Балканите, защото САЩ винаги са имали силен интерес към Балканите. Това беше особено очевидно след югославските войни. За нас беше силен сигнал, че НАТО ще иска да има своя фланг там.

- Но защо членството ни в НАТО беше „изпечено“ именно във Вашингтон?

Защото именно САЩ са моторът на НАТО. Така влизаме в другия разговор – за Европа и за нейната, как да кажа, дискретна роля в рамките на отбраната и сигурността. Във всички случаи САЩ винаги са давали поне 25% от целия бюджет на НАТО. Основният военен капацитет на НАТО са американските сили в Европа. Има си очевидни причини, поради които САЩ контролират решенията.

- Неслучайно силите на НАТО в Европа се контролират от американци. Главнокомандващият силите на Пакта в Европа винаги е американец.

Точно така. Там решението е заковано. Големите бази в Германия са си чисто американски бази. Американското мнение, американската позиция беше определящата.

– Какво си спомняте за снимката от 29 март 2004 г., когато премиерът Сакскобургготски връчи на държавния секретар на САЩ решението на Народното събрание за присъединяване към Пакта?

Снимката сама говори за себе си, особено за емоцията, за възлението. Бяхме в т.нар. Розова градина на Белия дом, но вече не като публика, както бе при предишното разширяване на Алианса. Това сравнение носи известна тъга. Когато ти си публиката, а не си на сцената. Но този път бяхме на сцената. Това беше забележително!

– Като че ли през онези години, при приемането ни в НАТО, обществото ни беше по-единно. А днес, когато вече сме член на НАТО, в някои отношения се дълбаят разделителни линии. Как си обяснявате това?

Изпуснахме момента на единение на нацията от 2000 г. насам.

– Защото покрай приемането ни в ЕС имаше единение.

Да! Имаше, разбира се. Мисля, че процесът е по-стар. Той започна още от 90-те, когато започна да се вижда, чужд се как по-мекко да го кажа – тази явна корупция, свързана с политическата власт, с политическата възможност. При малка държава нещата обикновено винаги са наяве. Знаем се по-малко. Това настрои обществото поначало срещу политиците като група, като класа. Недоверие към това защо са там, където са. Дали са за народното благо, за общонародни цели или да се облагодетелстват.

– Това надделява ли над големия въпрос за сигурността? Защото Варшавският договор го няма. Кой ще ни защитава в случай на криза?

Процентите в подкрепа на НАТО все още са достатъчно добри. Освен всичко друго, тези непроведени докрай разговори се смесиха в съзнанието на средния българин: НАТО, ЕС – всичко това е Западът. Някак си има настроения срещу Запада, които се експлоатират чисто себично от политически партии, от отделни политици. Експлоатира се от това вечно разделение „Изток – Запад“. Две са разделенията в нашето общество: едното е по темата „Изток – Запад“, а другото е по въпроса за корупцията. Това са двете големи проблема. Не се намери достатъчно политическо единение на хора единомишленици, които може и да се различават в някакви програмни детайли, но които знаят къде е пътят на България. Хора, които да контролират и политическия дебат, и политическите решения. Вместо това за съжаление се появи двусмислието в поведението на политици и партии. Говоря за т.нар. двоен език – навън говорим това, което трябва, а в България се редактира, съкращава или се спестяват факти, политически цели, решения. Всичко това създава двусмисленост и недоверие, което се използва от заинтересовани.

- Войната в Украйна не изчисти ли тези нюанси?

По-скоро обособи ясно групите. До войната в Украйна играехме двойна игра. Какво да се лъжем – имаше поредица от ситуации, когато се търси удовлетворение и за едната, и за другата страна. Това никога не е водило до добър резултат. Сравнявайки с Румъния, ще кажа: Румъния знае коя е и къде е. Това се отразява на начина, по който се развива цялата държава, в частност по отношение на въоръжените сили, военните способности и престижа. Колко международни организации избраха да се разположат не в България, а в Румъния или в Гърция?! Тази двойственост винаги е действала обратно на целите на България. Това представя България като спящ кон.

- Но все пак основните политически сили са твърдо за НАТО.

Аз говоря с дълго продължение. Може ли ние през 2023-2024 г. все още тепърва да решаваме въпросите на придобиване на ново въоръжение, толкова години по-късно?!

- Модернизацията на армията не може да е еднократен процес.

Не е еднократен процес, но ние готовява нищо не бяхме свършили. Аз започнах разговорите първо с авиокомпанията „Боинг“, защото амбицията на ВВС беше първо по отношение на изтребителите Ф-18, но след това бързо изчезна.

- Това беше една от заръките на тогавашния началник на Генералния щаб, ген. Никола Колев.

Точно така. Но аз говоря за 15 години и повече. Предлагаха ни ескадрила Ф-16 – втора ръка, от Португалия. В последния момент обаче лидерът на ВМРО Красимир Каракачанов излезе с позицията, че да ни предлагат самолети втора ръка е унижително за българската армия. Това стана, защото от ГЕРБ бяха възложили сигурността на ВМРО съвсем съзнателно. И какво стана – ние отказахме изтребителите, а на следващия ден румънците ги взеха. Затова те вече работят за Ф-35 и те самите си обучават пилоти за Ф-16. Само им дишаме прахта. Това се случи преди 15 години. Заради постоянното притеснение – какво ще каже сега Москва. Нали имахме и опити да купим шведски изтребители „Грипен“, както направиха чехите и унгарците.

Казвам това, защото личната ми кауза бе да работя за Ф-16. Била съм в завода, който произвежда тези изтребители. Освен това бях първият чужд посланик, който влезе в завода за Ф-35. Тогава щеше да излиза първата машина. Но преди да говоря с американците, ген. Колев ми позволи да си говоря с шефа на ВВС. Тогава командир на ВВС беше сегашният ни президент Румен Радев. Неслучайно го споменавам. Държах от устата му да чия е

най-добрата машина за нас. Тогава генерал-майор Радев каза: Ф-16 е най-добрата машина.

- Това го е казал той?

Два пъти ми го е казал. Аз съм живият свидетел. И след като зае креслото на „Дондуков“ 2, изневиделица дойде вариантът с „Грипен“. Затова смятам, че големият български проблем е тази наша разкряченост между Изтока и Запада. И този тежък бич с корупцията, който ни разяжда. Това спъва държавата и то е толкова видно, че даже не можеш да го маскираш пред съюзниците.

- Да се върнем в съвременето. Какви са най-сериозните предизвикателства пред НАТО сега на фона на последната среща на върха във Вашингтон, които засягат България?

Това беше една сложна среща. Както се казва, сладко-горчива. Не беше триумфална, каквато всички се надявахме да бъде. Да, отбеляза се подобаване годишнината на Пакта. Имаше екзистенциални, непосредствени конюнктурни и стратегически задачи. Екзистенциалните бяха да покажат, че Алиансът е единен, устойчив и силен – това беше голямата цел. Непосредствената задача надделя и това е Украйна, видях го с очите си. Там нещата се докараха донякъде и пак спряха преди по-категоричното решение.

Две неща трябваше да се решат по отношение на Украйна, които не се случиха. Едното е да се разрешат удари със западно въоръжение по руски обекти предимно със западно-американско въоръжение. Това не се случи. Отделни държави дадоха такова разрешение, но много важно публично щеше да отекне американското решение.

Второто – на Украйна да се сложи покана без време, ясно е, че няма как да се сложи срок. Но все пак да се спомене, че НАТО отправя покана. Преди това още във Вилнюс беше ясно, че и във Вашингтон няма да се случи, въпреки някакви тайни надежди. А сегашната обстановка в САЩ и Европа съвсем охлади тези намерения. Въпреки че много голяма група държави в НАТО до последно настояваха да има поне принципна покана към Украйна. И тук се сблъскват двете тези – ако Украйна бъде вкарана, макар и в широк смисъл, в НАТО, това във всички случаи ще възпре Русия. Срещу нея е другата теза – при евентуална покана към Украйна Русия ще смята, че НАТО е във война с нея.

- Как да се разбира идеята за мост на Украйна към НАТО, прокарана на срещата във Вашингтон?

Това значи, че има път, но беше хубаво да се каже колко е дълъг този мост и кога ще свърши, което не стана. Да, от положителна гледна точка тези 40 млрд. евро помощ за Украйна, за които говореше Столтенберг,

означава, че подкрепяме Украйна дългосрочно, политически, финансово и военно. Думите ги има. Въпросът е за конкретните мерки. Добре е, че се създава този специален комитет в рамките на НАТО, който да координира помощта за Украйна. Добре е и това, че ще има представител на НАТО в Киев. Има всеобщо усещане, че е налице целенасочена забързаност да се вземат решения, които да изпреварят евентуалното влизане на Доналд Тръмп в Белия дом. Каквото може, да се закове сега – това, което е свързано с парите, с военните доставки. Някакъв кратък период от време напред е гарантиран от тези решения. Но е очевидно, че нямаме яснота как ще премине следващата среща на високо равнище на НАТО.

***Разговора води Любомир Денов
юли 2024 г.***

Константин Попов: *НАТО отдалечава злото, наречено война*

Ген. Константин Попов има дълга военна кариера – от младши пилот (1984 - 1985) до началник на отбраната (2016 - 2017). Командир е на Трета изстребителна авиационна база (ИАБ) „Граф Игнатиево“ от 2002 г. до 2005 г.

През 2005 г. е назначен на ротационната длъжност началник на щаба на Центъра на НАТО за съвместна подготовка на силите към Съюзното командване по трансформацията в Бигшош, Полша.

През 2017 г. е избран за народен представител в XLIV Народно събрание, в което е председател на Комисията по отбрана.

– Господин генерал, като човек, дълбоко свързан с армията, и като бивш началник на отбраната, и като човек, който отблизо е наблюдавал процесите на установяване на оперативна съвместимост на армията с НАТО, как оценявате този факт – приемането на България в НАТО, в глобален план?

Когато говорим за приемането ни в този клуб, трябва да помислим какво означава НАТО. НАТО – това е сигурност, както и да звучи това клише. Само ще дам един пример от днешни дни. Има една линия на войната и тя се вижда на всяка карта. Тази линия на войната започва от Египет и завършва в Беларус. Тя обаче не е цяла, прекъсната е от три държави – Турция, България и Румъния. Точно тези три държави са членките на НАТО, което в прав текст означава: НАТО дава мир.

Когато говорим за сигурност, НАТО отдалечава най-голямото зло, наречено война. Това дава друго усещане за света. Гради други мирозгледи. Гради повече човечност, по-висок стандарт на живот, защото само в мирно време ти си ползотворен, деен, творещ и създаващ. Така че НАТО има своя дълбок смисъл в емоционален и ценностен план.

– Това означава ли, че ако Украйна беше член на НАТО, нямаше да се стигне до война?

Много е вероятно, да не кажа сигурно. Тук наистина трябва да отгледим значение на нашия политически елит, който в годините постави това като наша цел с ясното съзнание какво ще бъде постигнато с членството ни в НАТО.

Защото, първо, трябваше да се убедят много други държави, че ние можем да принадлежим към този клуб на сигурността. И второ, и още по-важно, да убедиш българското общество, че това е правилно, че това е в негов интерес. Разбира се, тези хора, които тогава имаха смелостта

да движат страната напред в тази посока на интеграция към западната ценностна система, към създаване на стабилност и сигурност в региона и страната, не бяха кой знае колко много. Но имаше много хора и в администрацията, и в армията, които работеха денонощно, за да може това да се случи. Техните имена не са толкова популярни, но трябва да е ясен принципът на работа, който е като принципа на работа на часовниковия механизъм – когато голямото колело се завърти веднъж, малките колела отдолу увеличават оборотите десетки пъти. Затова аз искам да изразя моята благодарност и моето уважение към всички, които работиха неуморно за приемането ни в НАТО преди 20 години.

- Като човек, дълбоко свързан с армията от курсантските години до началник на отбраната – най-високият пост в армията, сигурно имате преки наблюдения върху това как се движи общественото одобрение на членството в НАТО в армията.

До приемането ни в НАТО имаше по-скоро емоция – вярно положителна, вярно мотивирана, но всъщност без да можем да влезем в детайли какво означава това като ежедневна работа. След влизането в НАТО видяхме, че членството не е толкова лесно, че не е само емоция, а изисква много усилия, много разбиране, нужна е активност, за да можеш не само да си получател и пощенска кутия на сигурност, а за да може наистина ти с твоите усилия да допринасяш за тази сигурност.

- Но може би имаше известно успокояване след приемането ни в НАТО?

Така е. Тогава политическият елит в Европа и в България живееше в един безметежен сън, че опасност вече няма. Че войната е далеч от Европа, че никога повече няма да има война, че не трябва да се инвестира в сферата на отбраната. Когато през 2009 г. започнах да говоря, че България има нужда от нов тип боен самолет, много политици в НАТО казваха: „На България не ѝ е нужен“.

- С какви аргументи?

С аргумента, че НАТО има достатъчно бойни самолети, които ще ни защитават. Това беше официална позиция, когато се дискутираха целите на силите, целите на способностите – там изобщо не ставаше въпрос за нов тип боен самолет. А когато ние говорихме, ни убеждаваха, че ние трябва да вложим усилията си в други съпътстващи дейности, да речем – в развитието на въоръжените сили.

- Така военният бюджет на първото правителство на Бойко Борисов беше намален с 40%.

Точно така и това е една от другите причини – тогава в Европа и в света имаше дълбока финансова криза, която прерасна в икономическа. Това са обективните причини, от които няма как да избягаш. Но трябва да подчертая, че ние не сме спирали да работим и във ВВС, и в Министерството на отбраната, да правим всичко по възможностите си – абсолютно всичко, че и малко повече. Защото много неща се случиха през тези години – не само еърполисинга за авиацията, но и общото разбиране за това как се планират, как се провеждат операции, разработването на различни сценарии, процедури, тактики и техники. Хората, макар и в една не особено благоприятна среда, продължаваха да вярват, че правят нещо добро.

- За Вас като човек дълбоко свързан с Военната авиация, сигурно еърполисингът е едно от първите съвместни мероприятия с НАТО. Спомняте ли си първия еърполисинг?

На ниво президент, министър-председател, министри, началник на Генералния щаб – тогава ген. Никола Колев, се работеше много усилено, за да докажем, че ние можем да бъдем член на НАТО, че изпълняваме съответните изисквания.

- И искахме новият боен самолет да е Ф-18.

Това беше малко след като станяхме член на НАТО. Но аз си спомням как през 2003 г. в Трета авиобаза „Граф Игнатиево“ пристигнаха офицери от Военновъздушното командване „Юг“ на НАТО и ми казаха, че трябва да се готвим, ако влезем в НАТО, да сме готови да изпълняваме мисията по еърполисинг. Тогава дори не знаехме какво означава това, но се събрахме, прочетохме куп документи.

- В този момент на каква длъжност бяхте?

Бях командир на Трета авиобаза. Създадохме работна група, която разработи изискванията – към оборудването в базовия оперативен център, към оборудването на дежурните машини, където са летците, как се взаимодейства с други структури, например с Военната полиция, с МВР, команди за управление, подготовка на летателния състав по определен ред и т.н. И започнахме всичко това да го тренираме. Тренирахме в продължение на месеци...

- Преди да сме станали член на НАТО?

Да, по наша инициатива. Дори щяхме да отнесем наказание за това. Пристигна на проверка полковник от нашия Генерален щаб и обяви, че нарушаваме бойните устава, защото според тях бойните команди се подават само на български език, а ние летим и разговорите между командните

пунктове и във въздуха се водеха на английски език, по специална терминология на НАТО. Но в края на краищата на 29 март 2004 г. в авиобазата гойдоха началникът на Генералния щаб ген. Никола Колев, командирът на ВВС ген. Димитър Георгиев, командирът на корпус ПВО ген. Динчо Карамунчев и наредиха да се изготви заповед да започнем да носим дежурства по еърполисинг.

- И това се случва на 29 март 2004 г., денят, в който официално станаме член на НАТО?

Да, макар да нямаше никакви официалности. Имаше кратка церемония в 16:00 ч. и ние започнахме да изпълняваме дежурствата по еърполисинг.

- Добре, а кога започнаха първите съвместни дежурства със самолети на съюзници?

Такова съвместно носене на дежурства имаше неведнъж – с колеги от Шатите, от Италия, от Испания. Преди това обаче сключихме договори – тогава вече бях командир на ВВС – с Румъния и Гърция за т.нар. трансгранични операции. Това, че имаше такова съвместно носене на бойно дежурство, означава нещо много важно. Означава, че когато ти имаш нужда, можеш да разчиташ на приятел и на съюзник. Това не са чужди самолети, базирани на наши летища. Това са наши съюзници, които работят в наш интерес, управлявани от български офицери в командните пунктове. Това е смисълът на нашето членство в НАТО. Един за всички, всички за един. Само да добавя нещо важно, за да не се подвеждаме, че нас НАТО ни пази. Не. И ние допринасяме и когато се налага, ще помагаме на нашите съюзници. Това трябва да е ясно.

- Как? Ние сме по-малки, по-скромни са ни възможностите.

Независимо че сме по-малки, имаме бойни способности и ако е необходимо, ще помагаме.

- В по-ранен период имаше такова явление – руски самолети доближаваха нашето въздушно пространство, но без да навлизат, а ние задължително трябваше да вдигнем дежурни самолети, което според някои специалисти изтощаваше нашите възможности като ресурси. Как реагирахме?

Реагирахме абсолютно адекватно. Тогава на година имаше по 30-40-50 вдигания, това се случваше през 2012 - 2013 г. Преди това почти не сме вдигали нашите самолети срещу руски бойни самолети от тяхната далечна авиация, прикривани понякога с изтребители.

- Говорим за полети над Черно море?

Да, те не нарушаваха нашето въздушно пространство над териториалните ни води. Тогава се запитах защо го правят? Поставих въпроса на една среща с командващия на ВВС на Шатите в Европа ген. Брийдлав, който след това стана командващ на НАТО в Европа. Казах: „Има много сериозна активност, ние трябва да оценим какво означава това за нас и за съюза“. Той каза: „Да, ще обсъдим това на конференция на командващите ВВС“. Отговорът дойде през 2014 г., когато Русия анексира Крим, една изконна и законна украинска територия.

- Значи са ни проверявали как ще реагираме, така ли?

Това означаваше демонстрация на сила, това означаваше – не се месете в нашите работи, ние имаме нашите цели в Черно море. Сиреч Черно море е руско море. Може би това трябваше да бъде посланието. Разбира се, аз съм далеч от мисълта, че Черно море е единствено и само руско море.

- Спомням си, че като тръгнат от север руските самолети, първо се вдигат дежурните румънски изтребители, после българските и накрая турските.

Или обратното.

- Но не беше ли по-добре да не се вдигат всички, а един от трите съюзници да свърши тази работа?

По принцип ние си отговаряхме и ние си дежуряхме в нашето въздушно пространство. Това правеха и турците, това правеха и румънците. И си предаваха самолетите един на друг.

- Вие имате опит от работа в щабове на НАТО, първо в Полша – в Биг-гошч, след това в Турция – в Измир. Като висш офицер с голям опит, а и като пилот, какво донесе за Вас работата в съвместните щабове?

Определено ми даде възможността да прогледна малко по-надалеч. Защото наистина попадаш в съвсем различен свят. Това е един свят, в който твоите началници са от други държави, твоите подчинени са от други държави. И в този свят ти трябва да намериш общата цел, общия език. Да гадеш и да получиш доверие. Защото най-страшното в една такава международна среда, която използва различен език – ние сме различни хора, с различни култури – е да загубиш доверие. Там не могат да те накажат с мъмрене или с нещо друго. Когато загубиш доверие, тогава всички се обръщат и ти ставаш излишен. А това един български офицер никога не може да си го позволи – да изложиш държавата си, да изложиш себе си, да поставиш под риск мисията на държавата и своето собствено име. Така че в тези щабове се работи изключително интензивно. Има много сериозни препятствия, които ти като личност трябва да преодолееш, да се пренастроиш.

Всичко това, което си научил, след това да го пренесеш в България. Защото този опит от толкова много държави, на толкова много хора, придобит за кратко време, е безценен и той не трябва да се губи.

- Като говорим за доверие, знаем, че навремето в Българската армия е имало съветници от Съветската армия, прикрепени на различни нива от министър на отбраната надолу. Имаше ли нещо такова в тези щабове, в които работехте? Някакъв невидим контрол, или просто видим, от страна на по-големия брат?

Не, напротив. Като началник-щаб на *Joint Force Training Centre* началник ми беше датчанин. Имах подчинени германски, холандски, датски офицери... И по-скоро аз като висш офицер имам контролни функции.

- А не върху вас?

Да, не те върху мен. Няма как с гуми да пресъздам този дух на колегалност – всички да бъдат максимално полезни, за да може да се свърши работата. Няма лични интриги, няма лични амбиции. Или да искаш да изпъкнеш ти за сметка на някой друг. Така че това усещане за взаимна необходимост и потребност е контрапеза на всичко това, което се говори, че трябва да има някакви съветници, някой с пръст да те назидва и да те насочва нанякъде.

- Големият въпрос за доверието. Ако няма доверие, за какви съвместни операции и действия можем да говорим? Вие като пилот сте летели на различни самолети, освен Миг-ове. Кои бяха те? Ф-16 задължително.

Летял съм на „Ягуар“, на Ф-15, на Ф-16, на „Грипен“, на „Юрофайтер“. Доколкото е възможно от втора кабина да придобиеш някакво усещане за възможностите на отделния тип самолет. В този смисъл аз се чувствам голям късметлия, защото не много хора имат този шанс да усетят друг тип самолети, достатъчно модерни, съвременни.

Защо е важно това? Защото бяхме в процес на избор какъв трябва да бъде нашия нов тип боен самолет и личното усещане е особено важно. Защото едно е да има презентации – разбира се, много важни са детайлните оценки за бойните способности, за поддръжката, за финансовите разходи, но е много важно и ти да се докоснеш до този тип самолет, да го почувстваш.

- От висотата на този опит как оценявате способностите на новия Ф-16 Блок 70, за който някои пишман политици иронично казват, че е още на чертеж?

Ф-16 Блок 70 е един изключителен самолет със страхотни бойни въз-

можности. Всъщност през 2025 г., когато получим първите самолети, това ще бъде най-модерният самолет с най-големите бойни възможности в нашия регион.... Само да добавя, че Турция отдавна имаше желание да придобие такива самолети, но получи разрешение едва тази година. А Гърция започна процедура за модернизация на част от оборудването на техните Ф-16, за да могат да достигнат до част от бойните способности, такива, каквито ние ще имаме с новия тип боен самолет Ф-16 Блок 70. Изключително сериозен самолет! Но има и нещо друго, което малцина отчитат. Придобиването на Ф-16 Блок 70 означава, че ние ще имаме български ВВС. Защото, ако не бяхме придобили нов боен самолет, така или иначе щяхме да стигнем до времето да закрием ВВС. Това е изключително голям успех, който България постигна – съхрани си българската авиация. Защото има държави в Европа, които нямат бойна авиация. Това са прибалтийските републики, Словения, Албания, Република Северна Македония. С придобиването на Ф-16 Блок 70, ние купихме нещо изключително ново, което няма да има нужда от модернизация в скоро време – така както правят нашите съседи в други държави.

- Ще успеем ли обаче да подготвим достатъчно летателен състав? Защото все пак това е сложен процес. Пилотите се командироваха в САЩ, някои се справят, но други просто не се вписват или не успяват да издържат на изискванията.

Аз по природа съм оптимист и вярвам, че българският офицер, българският сержант, българският войник може да се справи с всякакви предизвикателства. А що се отнася до авиацията, която обичаме – тя има своето прекрасно бъдеще и смятам, че това е един достатъчно мотивиращ фактор за постигане на успех.

- Става дума за смяната на поколения в изтребителната авиация. Защото се получава така, че поне едно поколение няма да доживее, в грубия смисъл на думата, до новия самолет.

Всичко с времето си. И аз лях на МиГ-21, който е моят основен самолет. И аз не дочаках нов западен самолет, но това не ме разочарова. Аз дори смятам, че старите асове, които сега носят службата с достойнство и с гордо вдигнато чело, имат своето място и в бъдеще. Защото авиацията е начин на мислене, култура, отношение. И затова асовете, които в момента летят на МиГ-29 и на Су-25, имат своето място да възпитават, да предават своите знания и опит през годините.

- Освен да получим тези самолети, веднага след това изниква въпросът за тяхната поддръжка. Като погледнем картата на Балканите, освен нас Ф-16 имат Румъния, Гърция, Турция. Словакия вече е получила новия вариант Ф-16 Блок 70. Географски погледнато, ние сме в центъра на този кръг от притежа-

тели на Версията Блок 70. Не е ли логично именно в България да бъде изграден един регионален център за поддръжка и ремонт на тези самолети?

Ние наистина трябва сериозно да се замислим за поддръжката. Важното не е само да придобиеш тези машини, а да бъдат оперативно готови да могат да летят, да дават сигурност. На нас самолети на земята не ни трябва. Положиха се усилия при сключването на първия договор да има и раздел за т.нар. индустриално сътрудничество. И вече има конкретни резултати от това индустриално сътрудничество. В Долна Митрополия бяха получени тренажори за интерактивно обучение. С „Авионамс“ беше сключен договор за поддръжка на определени системи на самолета. Такива договори има и Словакия, има и Полша за Ф-16. Наистина трябва да се създаде една цялостна система и да се види до колко по-ефективно ще е тези самолети да бъдат поддържани тук на място. Защото, пак да почертая, аз като човек, преминал през много звена на управление и на служба във въоръжените сили, знам, че една армия, една система, за да бъде устойчива, трябва да се поддържа. Не говоря само за самата поддръжка, а за създаването на условия за производство на отделни елементи. Смятам, че в България имаме страхотни компании с много сериозен потенциал, които могат много активно да участват в такова сътрудничество.

- Не е ли основният въпрос ремонтът на двигателите? Защото знам, че при МиГ-29 това беше основното.

Двигателите на МиГ-29 имат съвсем различен начин на експлоатация, на ремонт и на поддръжка в сравнение със западните системи, какъвто е Ф-16 Блок 70. Трябва да се види какъв отбранителен индустриален потенциал имаме ние и да работим със западните фирми производители, за да може да се намери ефективно и икономически изгодно решение и за двете страни, което да има ефект върху нашата бойна авиация – тя да бъде по-сигурна, по-добре обезпечена и по-лесно поддържана в бъдеще.

- Някои опоненти твърдят, че едва ли не поддръжката на Ф-16 Блок 70 е изключително скъпа и нашият бюджет едва ли ще издържа. Тоест, предричат, че самолетите ще стоят в хангарите и няма да летят редовно, което ще се отрази и на наляота на пилотите.

Винаги има рискове. Това са решения, които трябва да се вземат от тези, които управляват системите. Дали е целесъобразно да изразходваш огромен финансов ресурс, след което да го захвърлиш на земята, или трябва да бъдат осигурени финансови средства, за да бъде ефективно използван? Създаването на някаква черна и мрачна картина за бъдещето не ни върши работа. Напротив, към нашите ВВС трябва да се отнасяме с любов, отговорност и да полагаме необходимите усилия да бъдат добре експлоатирани и защитени.

- Но тук решаваща е думата на политиците да отговорят на призива на Министерството на отбраната и на Шаба на отбраната за това военният бюджет, макар и само за няколко години, да се вдигне от 2 на 2,5% от БВП. Защото истина е, че имаме сериозно закъснение в модернизацията на армията и само това е начинът то да се навакса.

Аз съм абсолютно съгласен, че има закъснение, и то сериозно закъснение, в модернизацията на Българската армия. Но все пак не трябва да сме безкрайно негативни, защото през 2016 г. Народното събрание прие първите два проекта за инвестиционни разходи за придобиването на нова техника за ВВС. За новите кораби имаме вече сключени договори, работи се и за модернизацията на Сухопътните войски и Силите за специални операции. Естествено, че трябва да се търси необходимият баланс, но пак с напomenянето – вижте войната къде е, вижте какви са разходите тогава, какви са жертвите, какво огромно страдание носи една война. Така че не трябва да си затваряме очите пред реалността, пред опасностите, а да си представим света, в който искаме да живеем, и да полагаме усилия. Този свят трябва да е сигурен, трябва да гарантира сигурността, здравето, живота и благополучието на българите. В това отношение не трябва да имаме компромиси.

- Но тъй като бяхте депутат, председател на Комисията по отбрана, видяхте отблизо как се градят някои, както казват, популистки въздушни кули само и само да се харесат на електората. В този дух възникна една много интересна идея държавата да се опита да вземе целеви кредит, който да бъде насочен само за превъоръжаване и модернизация на армията?!

Има друга идея – да се отдели фонд за финансиране на приоритетни иновационни проекти в България като един от тези проекти да бъде отбраната. Има много нови инструменти. Трябва да се помисли и за тези много тежки процедури на обществените поръчки за придобиване на техника в интерес на Министерството на отбраната. Да се види доколко е възможно тези процеси да бъдат съкратени, да се вземе по-бързо решение, защото времето не чака. Нещата са изключително динамични. Самото придобиване на техника съвсем не решава въпроса, защото, както знаем и както виждаме сега, за да се усвои тази техника, трябва много години.

Периодът от намерение за придобиване до производство, усвояване и създаване на реални бойни способности е много дълъг, така че трябва енергично да се работи и сроковете да бъдат максимално съкратени, да се избяга от безкрайната бюрокрация, без да се намалява стойността на експертизата. Това е нелеко решение, но смятам, че имаме потенциала да го направим.

- В това отношение как НАТО конкретно може да помогне? Наскоро стана дума, че НАТО може да окаже помощ в изграждането на инфраструктурата в район Кабиле, където ще се приема дивизионен щаб.

НАТО оказва помощ и досега. Аз си спомням много добре как дойдоха колеги от НАТО и как започнахме модернизацията на Трета авиобаза „Граф Игнатиево“. И как по наше предложение беше включено и летището в Безмер. Основно те бяха изградени със средства, осигурени от НАТО по една програма, която се казваше NSIP. НАТО не е само някакво задължение, както някои хора го приемат. НАТО има своята огромна стойност и като помощник.

Ние трябва с необходимото уважение и самочувствие да се чувстваме членки на един мощен съюз, който осигурява сигурността, здравето и живота на хората.

***Разговора води Любомир Денов
октомври 2024 г.***

**Любомир Иванов: НАТО е съюз, който стъпва на свободната
Воля и обществената подкрепа на страните членки**

Любомир Иванов е карьерен дипломат, който работи в системата на Министерството на външните работи на Р България от 1983 г.

Назначен е за заместник-министър на външните работи на Р България (2002 - 2004), като в същото време е и главен преговарящ по присъединяването на България към Алианса.

От 2004 г. до 2009 г. Любомир Иванов е постоянен представител на Р България в НАТО в Брюксел.

- Г-н Иванов, какви бяха Вашите репери като дипломат по пътя към НАТО?

На доста ранен етап разбрах, че нашият път е към НАТО, защото беше ясно, че колективната отбрана и сигурност няма да отпадна с приключването на Студената война. Няма нищо по-логично от това да поискаш и да бъдеш приет в най-ефективната организация, която безспорно е НАТО. Тя беше противовесът на Варшавския договор и структурата, която запази мира по време на Студената война. Имаше такива теории, че двата блока трябва едновременно да се разпуснат, но те бяха лишени от логика.

Проблемите с отбраната и сигурността остават и се задълбочават, както много добре се вижда сега. Не твърдя, че тогава беше ясно накъде ще тръгне глобалната тенденция. НАТО – и ние с него, препоредихме приоритетните задачи, но в крайна сметка нямаше нито един етап, в който да кажем, че историята е приключила, ако си спомним за сентенцията на Франсис Фукуяма.

За мен беше важно да приключим с лутането, защото имаше такъв период, и слава богу, макар и с известно закъснение, го преодоляхме през 1997 г. Оттам нататък пътят ни беше ясен, макар че имаше много предразсъдъци спрямо нас и от нас към други, които трябваше да се преодоляват. Това беше една много важна фаза – от ясното обявяване на приоритета за членство в НАТО през 1997 г. до приемането ни в Пакта. Някои политици смятаха, че е достатъчно и важно да го заявим и едва ли не на следващата среща на върха ще получим покана. Това не беше така. Имаше много работа за вършене и това беше, да кажем, може би ключовият репер.

Оттам нататък следващият беше как да стартираме адекватно след присъединяването. Нямаше как като нов член, независимо от партньорството или подготовката преди това, през 2004 г. да имаме абсолютно подготвен екип наравно със старите страни членки, защото темите и проблемите бяха много разнообразни и непознати за нас в голямата си част. Затова беше важно екипът, който осъществи първоначалното уси-

лие през 2004 г., да не се превърне в задно колело в НАТО, а да се включи в работата сравнително бързо.

- Кои събития в този период изиграха решаваща роля за приемането ни в НАТО – събития, които засягат и България, например Косовската криза?

Косовската криза беше тест за нашата готовност, най-вече политическа, да бъдем в рамките и по правилата на солидарността.

- Какво би станало, ако бяхме пуснали руските самолети към Косово?

Не бих драматизирал прекалено евентуалното пропускане на руските самолети. Ако руснаците бяха стоварили десант в Прищина, едва ли това щеше да обърне хода на кризата.

- Има обаче и обратни оценки.

Съмнявам се, защото руснаците нямаха адекватна логистика, за да удържат с такъв ограничен контингент летището на Прищина. Но така или иначе това щеше да усложни нещата и да създаде сериозен проблем. Нашата роля беше безспорно важна. Разбира се, никой не може точно да предвиди какво щеше да стане, ако беше стоварен десант, но той не можеше да бъде от типа на дивизия, армия и т.н. Това обаче действително беше ключов момент и така най-вече показвахме, че имаме политическата воля и че трябва да бъдем в НАТО. Показвахме го ясно и конкретно, а не просто за политическа употреба.

- Какво е значението на пролятата от нашите войници кръв в Кербала през 2003 г.? Има ли това отношение към членството ни в НАТО?

Ние тогава все пак бяхме участници в коалиция на желаещите. И това не беше операция на НАТО. Но това не означава, че нашето включване в Ирак не изигра роля. Тази роля бе сходна с това, което постигнахме с политиката си и действията си по време на Косовската криза. Отново показвахме решителност и способност, макар и с проблеми, да дадем и военен принос. Проблемите в интерес на истината можеха да бъдат по-малко. Вярно е, че нямахме кой знае какъв опит, като изключим донякъде Камбоджа. Освен това нямаше как не само ние, но и САЩ да предвидим накъде ще тръгнат процесите вътре в Ирак. Например скоростта, с която възникна тежкото противодействие от страна на бившите кадри на Републиканската гвардия в Ирак, движението на Муктада ал-Садр и т.н. Ситуацията се влоши и усложни много по-бързо, отколкото предполагаха водещите ни съюзници и ние също. Дали можехме да реагираме по-бързо от гледна точка на фортификации, готовност на противодействие и други такива – можеше определено. С поглед назад е лесно да се правят такива оценки, а тогава не беше никак лесно.

– Вие в този момент сте били в кухнята на българската дипломация. Как вървеше подготовката ни за НАТО? Защото имаме наблюдения, че първите години в западните среди даже не са и давали дума да се отваря за членство на България. Отговорът обикновено е бил: „Рано ви е още“.

Ако някой си мисли, че е имало една позиция, която е била твърдо определена и неизменна години наред, не беше така. Мисленето в НАТО, във Вашингтон и другите столици, се променяше. Даже не без основание имаше оценки, че планът на действие за членство в НАТО, по който ние тръгнахме, беше измислен и въведен, за да се блокира или забави приемането на нашия транш от разширяването, когато бяха приети най-голям брой страни.

– Сегем.

Да. Бяхме десет, от които влязохме сегем. След Полша, Унгария и Чехия това беше най-голямото разширяване. Имаше такова мислене, включително сред военните на запад, че не им е нужно и не виждат никакъв смисъл да се разширява НАТО още на изток. Политиците сякаш схванаха по-бързо невъзможността това да се спре по простата причина, че не можеш едновременно да декларираш свободен избор и суверенитет в оценката и амбициите на една страна да се присъедини към един или друг съюз и същевременно да кажеш: „Да, ама този свободен избор не важи за вас“.

Оттам нататък вече следваха и други неща. Бих казал, че дълго време за нашия регион, включително за България, т.нар. планиране за всякакви варианти на практика отсъстваше. Причините бяха две. Първо, смяташе се, че НАТО има достатъчно способности да овладява евентуални кризи в този регион, и второ, тогава другояче се гледеше на заплахата от изток и от страна на Русия най-вече. Тогава съществуваше и политиката на трите „не“-та спрямо Руската федерация (бел. рег. – от англ., „the three no’s“).

– Кои бяха те?

Те гласяха – нямаме причини, нямаме намерения и нямаме планове да изграждаме по-близо до Русия военна инфраструктура. Това беше преди 2004 г., преди 2007 г., а и преди 2008 г. в Грузия. Във връзка с 2007 г. имам предвид известната реч на Путин на конференцията по сигурността в Мюнхен. Ако щете преди това и замразяването на участието на Русия в Договора за обикновените въоръжени сили в Европа, невъзможността да се споразумеем за въвеждането на Адаптирания договор за обикновените въоръжени сили в Европа. Постепенно стана ясно, че оттам намеренията и фобиите, може би и параноята, са силни и трябва да се направи нещо по-осезаемо. Сега виждаме колко по-различна е стратегията на НАТО не защото така ни е хрумнало, а защото се налага. Имаше еволюция и спрямо нас, и в нашето собствено мислене.

- Вие ще останете в историята като главен преговарящ за присъединяването към НАТО. Тогава сте били заместник-министър на външните работи. Какво включваше длъжността на главен преговарящ?

Бяха съчетани няколко функции. Освен това ми беше възложено да водя междуведомствените екипи за срещите със Северноатлантическия съвет. На тези срещи регулярно ни проверяваха докъде сме стигнали по различните раздели от Плана за действие. Те бяха пет – политически, отбрана, ресурси, сигурност на информацията и публична дипломация.

В екипа трябваше да участват хора от МВнР, от Министерството на отбраната, от Министерството на правосъдието, защото ставаше дума и за правната база, от Министерството на финансите, защото трябваше да се поемат ясни ангажименти какъв разход за отбрана предвиждаме и за какво. Защитата на информацията също беше много важна, защото не е тайна, че на нас се гледаше с предразсъдъци. Така че в екипа имаше хора от службите за сигурност и трябваше да изградим Държавната комисия за сигурност на информацията.

Моята работа беше да координирам и организирам работата, да я представяме успешно пред органите на НАТО. Разбира се, това не изключваше, а предполагаше системна работа директно със страните членки, защото ти може да се представиш добре на срещата със Северноатлантическия съвет, но ако някъде не ти ратифицират договора, пропадеш. Лобирането имаше сериозно значение, особено с най-важните съюзници. То не беше само лобирание, но и работа по същество и сътрудничество. Същевременно бях и изпълнителен секретар на Междуведомствения съвет за интеграция в НАТО – МСИН, който впоследствие стана Междуведомствен съвет по участието в НАТО. Там вече в по-широк формат трябваше да се гарантира единодействието по подготовката за членство и след приемането ни – по участието в НАТО.

- В този период имало ли е моменти, когато сте губили вяра, че ще успеете?

Не бих казал, че е имало такъв момент.

- Или обратното – кога разбрахте, че пътят към Пакта е отворен?

Намирах се на пулса на събитията и много добре усещах моментите, когато рисковете да не успеем в поставените от нас срокове бяха големи. Имаше такива моменти, за съжаление. В този дух си спомням една сделка за износ на трансмисии за Судан (дестинация с наложени рестрикции), които уж бяха за трактори, но всъщност май не бяха. Тук изграеше „Терем“ – фирма на Министерството на отбраната.. Това беше през 2002 г. – точно преди срещата в Прага, на която се очакваше да получим покана за НАТО. В този момент поканата висеше на косъм. Най-скандалното беше, че се допускате,

че е възможно фигури от управляващата партия да са си затворили очите пред тази сделка.

В тази връзка отбелязвам, че имахме много сериозна работа за вършене по експортния контрол като цяло. Там също, къде с основание и къде без, ни подозираха за какво ли не. Разбира се, регулациите в тази сфера не винаги са съвсем ясни и стриктни, но си има инструментариум, например по линия на ООН, ОССЕ, на ЕС по-късно, донякъде и на НАТО. Тези въпроси се следят внимателно.

Имаше и други моменти, като например едно почти успяло назначение начело на Службите за сигурност, което предизвика доста сътресения, така че се наложи да обясняваме или по-точно да дадем заден ход в директен контакт с генералния секретар на НАТО – лорд Робъртсън. Имаше и един момент, който беше свързан със защитата и сигурността на информацията. Поради някои неадекватни действия на наши представители от службите за сигурност, подозренията в нашата надеждност се изостриха, но това беше вече след получаването на поканата за присъединяване в Прага.

- След като получихме поканата?

Да. Тогава на един формат, където бяхме всички седем поканени страни, специално по Раздел 4 от ПДЧ – Плана за действие за членство, беше заявено, че България не действа адекватно и ако продължава така, поканата може да бъде замразена. Наложи се да правим отделен план по този раздел. Слава богу, успяхме да преодолеем това забавяне, но ситуацията беше доста неприятна.

Преодоляхме и други пречки, свързани с нашите планове за модернизация на армията. Те не бяха толкова по конкретни действия, ако изключим историята с унищожаването на ракетите СС-23, но когато се окаже, че твоите планове не отговарят на основния приоритет в тази сфера, а именно създаването на способности, възникват редица въпроси.

Спомням си, че заместник-командващият силите на НАТО в Европа, ген. Маккензи, положи много усилия за добър диалог с тогавашния началник на Генералния щаб, ген. Михо Михов. Много образно се изразяваше ген. Маккензи, като казваше: „Да, вие може да си сложите санитарен минимум от 80 хиляди души личен състав на армията, но при вашите ресурси нашите анализи показват, че това ще ви позволи максимум да държите крушките светнати и нищо повече“.

Знам, че на военните им беше трудно за много неща. Не е лесно да съкращаваш една огромна армия. Това касае и човешки съдби, и какво ли не. Същото се отнасяше и за военния флот, за танковите войски и куп други. Все пак това беше 120-хилядна армия с огромни мобилизационни запаси и т.н. Беше болезнено да се съкращава всичко това, но беше ясно, че ситуацията е вече друга, а и парите бяха много по-малко. Аз знам, че и досега няма съвсем ясни оценки какъв процент от БВП преди 1989 г. е отивал за отбрана, но има сериозни изчисления за над 8%, а в определени периоди и много повече.

А ние влязохме в НАТО със свръхамбициозната цел и ангажимента да останем на 2,6% от БВП. Това беше декларирано съвсем официално от президента Георги Първанов. Доста време бяхме близо до това ниво – 2,48-2,5%. После решихме, че мирният дивидент е и за нас. Въпросът беше какво си успял да направиш: дали си организирал, модернизирал и направил ефективна армия, дали си изпълнил донякъде целите по партньорството и после целите на силите като съюзник. Мисля, че има някои цели по „Партньорство за мир“, които и досега не сме изпълнили. Имаше конкретни случаи на ангажименти, декларирани, но съществуващи само на хартия. Например, за изборите в Афганистан беше нужна транспортна рота за превоз на бюлетини. Бяхме я декларирали, но на практика нямаше такава по стандартите на НАТО.

Въпросът обаче не беше само в бюджета. Бюджетът може да беше сравнително добър по нашите национални критерии, но той съвсем не беше достатъчен. Аз съм си говорил с много от нашите западни съюзници – Дания, Нидерландия, Норвегия, които казваха: „Е, вие имате 2,6%“ от БВП, а ние сме зле – имаме едва 1,1%“. Тогава им казвах: „Хайде да ги разменим – вашите 1,1% в реална стойност срещу нашите 2,6%“. Защото цените на въоръжение, оборудване и т.н. са еднакви за всички! Искам да поясня, че на фона на БВП нашите 2,5% бяха много по-малко, отколкото по-ниските проценти в абсолютна стойност на по-богатите страни. Никой не ти продава оборудване за процент от БВП, а за определена сума. Ти трябва да се фокусираш върху нещо и като създаваш способност, да я завършиш, а не да я докараш до някъде и да я оставиш така.

- Какви способности можехме тогава да гарантираме?

Никой не ни е спускал отгоре цели без наше съгласие. Да, съгласуваше се и имаше специални формати за това, но понякога е имало и случаи, когато си измисляхме нещо, което дори не сме сметнали. Искам да кажа, че реализмът ни беше в дефицит и, дай боже, вече да сме го преодолели този проблем.

Добро попадение беше сделката с белгийците за фрегатите и минния ловец, които купихме буквално за жълти стотинки, защото се заменяха с по-нови кораби. Въпросът е, че по-нататък не продължихме да поддържаме тези способности както трябва. В същото време се бяхме засилили да купим или да произвеждаме модел корвети, който и досега го няма в ничий флот.

Адекватният подход се вижда сега например с Ф-16 Блок 70. Тъй като американците винаги гледат на способността в нейната цялост и с целия жизнен цикъл и отдалече е ясно какво ще ни струва това и какви хора трябва да се обучат – пилоти, технически персонал, поддръжка, писти, хангари и т.н. Това ни поставя в ситуацията да имаме реалната картина не защото ние сме толкова навътре в темата, а защото те имат огромен опит и ни го казват. Военното и отбранителното планиране, създаването на способности, поддържане, развитие, преприоритизиране – всичко това е много сложно и доста грешки бяха допуснати, и то не само от нас.

Например, когато основен приоритет в НАТО бяха експедиционните операции, в Дания беше направен национален план. Първо се прави финансова рамка, която, веднъж определена каква ще е, никоя политическа сила не пипа. В тази рамка си поставят като приоритетна цел експедиционни сили от поне 1000-1200 души, които да могат да разположат, ротира, поддържат и плащат. Зависи какви са, защото едно е да разположиш самолети, друго е пехота. След това се подреждат и планират елементите на отбраната на собствената територия с ясно подреждане по приоритетност, докъдето стигат ресурсите.

Това беше в началото на века, когато изглеждаше, че НАТО ще се занимава главно с операции по поддържане на мира и не толкова със съдържане и отбрана. Тогава някои държави членки бяха решили да махнат и подводниците. Бяха изчислили докъде им стига ресурсът и каквото е под това, го съкращават. Впоследствие обаче стратегическата среда се промени радикално и някои от тези виждания и действия трябваше да се ревизират.

- Ние никога нищо не искаме да махаме, а искаме да получим и развием нови способности?

Така е, но когато имаш многоцелеви самолети, не би трябвало да ги използваш само за патрулиране на въздушното пространство. Просто се реагира според това какво се очертава в обозримо бъдеще. Тази гъвкавост според мен при нас доста време куцаше, но сега вървим към по-далекобойна стратегия.

- Говореше ли се тогава за натовски бази на наша територия?

За нас тази тема беше предизвикателство по различни причини. Първо, в България никога не е имало много категорично убеждение, че трябва да имаме на наша територия чужди военни способности. Така са се стекли историческите събития. Когато обаче имаш разделение на труда и единни системи, както е системата за противовъздушна отбрана, ти трябва да имаш добро интегриране и сработване с останалите съюзници. Беше ясно, че рано или късно ще се стигне до разполагане на наша територия на определени сили на съюзниците. Наложи се аз да водя преговорите за споразумение за отбранително сътрудничество със САЩ, въз основа на което през 2006 г. беше регламентирано разполагането на американски сили и средства на наша територия. Това е двустранно споразумение, а не с НАТО като съюз, но е ясно, че НАТО без способностите на САЩ е като компютър без дънна платка. На тях стъпва интегритетът и силата на Пакта.

- Говорим за т.нар. съвместни съоръжения в Ново село, Безмер, Айтос и Граф Игнатиево?

Да, но преди това, още когато основното усилие беше да получим

поканата за членство в НАТО, един от централните въпроси беше дали има обществено одобрение за това членство. Защото НАТО е съюз, който стъпва на свободната воля и общественото мнение на страните членки.

- Насила никой не влиза.

Естествено, когато съществува изграден в миналото образ на агресивен военен пакт, не е толкова лесно да убедиш хората, че присъединяването има смисъл. Тогава сякаш не беше толкова ясно дали има някаква сериозна заплаха за нашата сигурност. Това, което стана във връзка с Косово и в Босна преди това, показва, че се налага намеса на НАТО, след като усилията на ООН в Босна се провалиха. Някак си в България все още доминираше усещането, че там ще се оправят, че нас това не ни засяга и че е по-добре да си седим настрана.

Не беше толкова лесно да обърнеш общественото мнение. Успяхме, но дълго време подкрепата за присъединяването към НАТО не надвишаваше 30%. Чак към 2002-2003 г. наближи 50% – поне това показваха проучванията. Този аспект е много важен и трябва да се разбере, че независимо от неточните представи, НАТО е на първо място политическа организация и след това е военна. Органът, който взема решенията, е Северноатлантическият съвет, независимо на какво ниво – държавни глави и премиери, министри, посланици. Еднакво валидни са решенията, независимо от това на какво ниво са постигнати консенсусът по даден въпрос и решението. Това и досега много хора не го разбират. Масово си мислят, че политическото ръководство на НАТО – това е генералният секретар. Ами не! Той организира работата, ръководи Секретариата, предлага дневния ред, води дискусиите, но той дори няма право на глас в Съвета. Ролята на генералния секретар е важна, но решаваме и ръководим ние – страните членки. Най-малката страна членка, Исландия, може да блокира решенията. А генералният секретар не може. Политическите решения са най-важният елемент в НАТО.

Дори когато става въпрос за конкретна мисия или военна операция, механизмът е такъв, че стратегическите командвания дават становища, предлагат варианти. Това става в рамките на Военния комитет, където заседават военните представители на страните членки. След мнението на този комитет на ход е Северноатлантическият съвет, който решава в крайна сметка на политическо ниво. С това трябваше да свикнем и да разберем – че без политическа воля и без ясни и бързи механизми за взимане на решения нищо не можем да направим там. Тази друга култура на осигуряване на отбраната и сигурността беше нещо различно от това, на което бяхме свикнали в Организацията на Варшавския договор преди 1989 г. Това също беше известно предизвикателство, включително и да се разбере от хората на важни позиции, представляващи България в НАТО.

- Интересно е да се знае с какви екипи сте работили?

Когато през 2004 г. започнах работа като посланик и първи постоянен представител в НАТО, българската постоянна делегация беше най-голямото ни загранично представителство. Политическата служба включваше основно хора от Министерството на външните работи, Службата по въпросите на отбраната – от Министерството на отбраната, Службата на военния представител – от Генералния щаб или, както е днес, Щаба на отбраната. Разбира се, имаше и хора, които бяха от други институции, например от Държавната комисия по сигурността на информацията, Министерството на бедствията и аварииите и други. Това беше едно от сериозните ми предизвикателства вече като първи постоянен представител в НАТО, защото не беше лесно да обясня, че сме единна постоянна делегация, а не сбор от отделни павилиончета за политика на едно или друго министерство. Това не е проблем само в НАТО, а и в други международни организации. Понякога страдаме от недостатъчната институционална култура в тази сфера.

И още нещо много важно. Когато влязохме в Алианса през 2004 г., партньорските формати бяха по-различни по понятни причини. Сега горещият картоф е Русия, агресията в Украйна и т.н. Но тогава много се разчиташе на Съвета „НАТО – Русия“, който беше създаден в нов формат на срещата в Пратика ди Маре в Италия през 2002 г., преди ние да станем член. В него участваха всички страни членки и Русия в национално качество – без предварителна координация на натовските страни и в натовски формат, за да има свободна дискусия и да се обсъждат въпросите от взаимен интерес съвсем обективно. Включително, ако има противоречия, да се види какво може да се направи, за да ги изгладим. Обсъждаха се много неща. Дискутирали сме ситуацията в Афганистан, доста сложни дискусии имахме за противоракетната отбрана и т.н. За съжаление, с промяната в подхода на Русия, особено с нейната война срещу Грузия, този формат просто загуби посока и не можаха да се преодолеят разногласията, така че да не се развалят отношенията в такава степен. От страна на НАТО съществуваше доброто желание да има сътрудничество и даже си спомням една сесия на Съвета „НАТО – Русия“ през 2009 г. в Корфу. За нея дойде външният министър Сергей Лавров. Неочаквано се появи Силвио Берлускони, който се чувстваше съавтор на създаването на този формат. Той положи много усилия да се аргументира, че не трябва да позволяваме да се проваля диалогът и усилията за намиране на общо разбиране помежду ни. За съжаление без особен успех. Така този формат, който беше замислен много конструктивно, постепенно отиде на боклука.

– На боклука на историята. Но Вие, г-н Иванов, сте жива история.

Бих казал, че аз вече не се занимавам пряко с тази проблематика, но винаги съм готов да съдействам, ако е необходимо.

– Сега с какво се занимавате?

Сега работя в дирекция „Права на човека“ на МВНР. Имаме даже в НАТОвския формат комитет, който се занимава с правата на жените във въоръжените сили. Тази тема не може да се подценява, а да не говорим, че когато аз бях в Брюксел, така се случи, че имахме по една жена в Съвета. Първо беше латвийската посланичка, след това постоянен представител на САЩ беше Виктория Нюлънд, а по-късно и Франция изпрати жена като постоянен представител. Сега жените в Северноатлантическия съвет, а и сред министрите на отбраната, са много повече.

***Разговора води Любомир Денов
юли 2024 г.***

**Атанас Запрянов: НАТО е гарант за нашата сигурност.
Не армията, а репресивният апарат на ДС, съдът и прокуратурата
бяха стожер на комунистическия режим**

Атанас Запрянов завършва курс за офицери, работещи в НАТО, в Колежа на НАТО в Рим. Заема длъжностите командир на взвод, рота, заместник-командир на батальон и заместник-командир на 25-и свързочен полк. До 2002 г. заема длъжностите началник-щаб, заместник-началник и началник в ГШ.

През 2002 г. оглавява Военната академия „Г.С. Раковски“. През 2003 г. е назначен за заместник-началник на Генералния щаб по ресурсите. От 2006 г. е военен представител на Българската армия в Делегацията на България към НАТО. В периода от 2007 г. до 2009 г. е представител на началника на Генералния щаб на Българската армия във Военния комитет на НАТО и във Военния комитет на ЕС. От 2009 г. до 2010 г. е представител на началника на отбраната във Военния комитет на НАТО.

Заместник-министър на отбраната на Р България в различни периоди от 2016 г. до 2024 г. (2016 - 2017, 2017 - 2021, 2023 - 2024). През 2024 г. е назначен за служебен министър на отбраната на Р България, а през 2025 г. – за министър на отбраната на Р България.

– Г-н генерал, вие сте пряк участник в процесите, през които е минала страната ни по пътя към НАТО първо като висш офицер, а след това като политическо лице. През 2004 г., когато ни приемат в Пакта, сте заместник-началник на Генералния щаб по ресурсите. Днес сте министър на отбраната. В армията обаче сте още от 1974 г. Как през този период са се развивали нагласите в командния състав по отношение на членството ни в Пакта?

Всъщност, моето приобщаване към идеите на евроатлантизма започна през далечното лято на 1991 г. Тогава като майор в управление „Свързочни войски“ на Генералния щаб, заедно с още 8 български офицери, бяхме поканени на семинар в САЩ. Темата на този семинар бе демократичният контрол над Въоръжените сили. Бях номиниран за участие лично от министъра на отбраната. Преди да заминем, ни прие президентът Желю Желев, а като се върнахме, отново имяхме среща с него. Тогава все още въпросът за деполитизацията на Българската армия не стоеше на дневен ред. Ние все още бяхме член на Варшавския договор, в армията още съществуваха партийни организации. Макар че де факто малко след едномесечното ни посещение в САЩ Варшавският договор се разпадна.

– Какво ви направи впечатление като офицер от Варшавския договор при срещите ви в САЩ?

Първото ми впечатление бе, че американските офицери са същите хора като нас. Особено интересно беше, че във Форт Браз имаше честта да се срещна с колеги от 91-а въздушно-десантна дивизия, които споделиха, че в случай на война трябвало да десантират в България и да овладеят старопланинските проходи. Тогава бях много изненадан от политологичния анализ на Държавния департамент и Пентагона, на Конгреса и „Ранд корпорейшън“, според който пътят на Източна Европа е към демокрация, към НАТО и ЕС. За мен това звучеше доста екзотично предвид болезнените реформи, които ни предстояха. Като се върнах, разказах впечатленията си на една партийна конференция във Втора дивизия с командир ген. Гиньо Тонев и споделих виждането си за НАТО, както и че рано или късно ще станем член на Алианса. Тогава това прозвуча толкова екзотично, както бе посрещната и идеята на Соломон Паси във Великото Народно събрание да кандидатстваме за членство в Пакта.

- Малко по-късно се появи инициативата на американския президент „Партньорство за мир“ и процесите на приближаване към НАТО се развиха с добра скорост.

Уверено мога да кажа, че тази инициатива е едно от великите политически прозрения, дело на американската администрация като подготвителен етап за членство в НАТО. И до ден днешен пътят на страните, които кандидатстват за членство в Алианса, минава през тази инициатива. При това посещение зад океана аз разбрах още нещо: че една от най-погрешните оценки на западните служби и разузнавания е, че въоръжените сили на източния блок са стожерите на комунизма и те държат режима и че трябва да се разработи механизъм за приобщаване на офицерите от Варшавския договор към ценностите на демокрацията. Един от елементите на този механизъм беше „Партньорство за мир“. Хем да се намали напрежението, характерно за Студената война, хем да се приобщи източните армии. И сега вече всички знаем, че у нас не въоръжените сили бяха стожерът на комунистическия режим, а по-скоро службите, репресивният апарат на ДС, съдът и прокуратурата. Но благодарение на това погрешно схващане въоръжените сили бяха поставени в центъра на реформите и подготовката за членство в НАТО. Разбира се, не искам да подценявам чисто политическите промени, които трябваше да бъдат извършени в обществените отношения.

- Една от първите стъпки в този процес е постигането на оперативна съвместимост. Как командният състав се справи с тази задача?

Така се случи, че и заради владеенето на английски език през 1993 г. оглавих участието на Свързочни войски в инициативата „Партньорство за мир“, като първата стъпка бяха ученията за оперативна съвместимост. Каква беше идеята? Шом един ден ще работим заедно, системите ни за

управление трябва да бъдат съвместими. Тогава американското и европейското командване на НАТО създадоха това свързочно учение „Комбайн индигър“ под чадъра на „Партньорство за мир“, в което ние започнахме да участваме с конкретни екипажи, възводи, роти. Това продължи, макар и нашата държава все още да не беше взела политическо решение за членство в НАТО – което се случи през 1997 г.

- И подготовката на Въоръжените сили за членство в Пакта преобладаваше пред политическите приготовления. Това го видях с очите си през същата година, когато един курсантски взвод на Висшия Военен университет „Васил Левски“ участва в учението „Голдън нъгет“ във Форт Полк в щата Луизиана.

Моята кариера се разви така, че към 1997 г. вече бях на по-висока длъжност в Генералния щаб. След политическото решение за членство в Пакта трябваше да преминем към военно планиране, което да подготви България за членството. До този момент реално имахме много военни мероприятия, но те бяха предимно контакти, изучаване, подготовка, а нямахме военен план. И затова решението на правителството и на президента Петър Стоянов за курс към НАТО изискваше незабавно Въоръжените сили да изготвят план за трансформация за членство в Алианса. От 1997 г. участвах в изработването на План 2004, който изискваше Въоръжените сили да бъдат драматично съкратени и от 90 000 да станат 45 000. Тези решения бяха изключително трудни за ръководството на Генералния щаб и на неговия началник ген. Михо Михов. По-късно пък на мен, като заместник-началник на Генералния щаб, се падна трудната задача за реализирането на този план.

- Със задачата да се промени Военното образование сте се сблъскали и като началник на Военната академия „Г. С. Раковски“.

Абсолютно. Тогава обучаващите се офицери не знаеха английски, следяха новостите във военното дело от „Зарубежное военное обозрение“, не познаваха документите на НАТО. След това като заместник-началник на Генералния щаб бях пряко ангажиран в ръководството на План 2004. Това е периодът, когато трябваше да съкратим наполовина армията.

- През този период прозвучаха гласове, че болезнените съкращения са по нареждане на НАТО? Така ли бе наистина?

Проблемът не беше в НАТО, а във финансовото осигуряване на отбраната. Какво имам предвид? В условията на демократично функциониране на държавата Въоръжените сили и способности трябва да съответстват не само на заплахите, но и на ресурсите и възможностите на държавата. По време на Варшавския договор България е изграждала Въоръжени сили, изцяло изхождайки от заплахите от НАТО, без да държи сметка на ресурсите, които ще изразходва. Това е водело до годишни разходи над 8% от БВП на държавата.

- Има данни и за 10%.

Стигало се е и до 13%. Особено през първата петилетка, 1956-1961 г., държавата е харчила 5-5,5 млрд. лв. само за превъоръжаване и още толкова за инфраструктура. Затова трябваше да се намери баланс между разходите за отбрана и разходите за икономика. Тогава съветът от страна на НАТО беше много честен и справедлив: редуцирайте си числеността и насочете освободения финансов ресурс за превъоръжаване. В онзи момент държавното ръководство послуша съвета наполовина и даде приоритет на деструктивните задачи – на съкращенията в числен състав, но не и на реинвестиции в превъоръжаването. Така през 2004 г. Българската армия влезе в НАТО с нищо натовско. Всичко бе наследено от Съветската армия, а за мен, като свързочник и по-късно заместник-началник на Генералния щаб, беше напълно ясно, че комуникационно-информационната ни система, както и средствата за свързка на самолетите, корабите, бойните машини не позволяват надеждна комуникация. Тогава прибягнахме до интерфейси, за да може нашата руска аналогова система да работи със западната за постигане на взаимодействие. Към 2004 г., когато станяхме член на НАТО, въпросът за оперативната съвместимост с Алианса все още не беше напълно решен. Но тогава възникна още един важен въпрос – до 2009 г. нашите Въоръжени сили трябваше да са напълно интегрирани в НАТО. За тази цел ние разработихме следващия План 2010, който трябваше да реши тази задача. Тогава подписахме първите договори за доставка на западна техника – за модерни транспортни средства от „Мерцедес“, за транспортните самолети и хеликоптери.

- Реално това е началото на модернизацията в Българската армия. Каква е логиката да се започне с джипове и камиони?

Де факто ние започнахме модернизацията на Българската армия с логистичните способности. Това бе една голяма грешка на НАТО, не наша грешка. Защото това беше периодът на прекрасните отношения на Русия с НАТО. Тогава в натовските стратегически документи доминираше схващането за експедиционните операции, където особено важни са транспортните средства. Това забави още веднъж превъоръжаването на Българската армия с бойни платформи, което едва днес правим – със самолети, бойни машини, кораби. Ето защо аз твърдя, че най-голямата цена за приемането на България в НАТО плати Българската армия. Нито една друга държавна структура или секторна политика – полиция, органи за сигурност, образование или здравеопазване, не е претърпяла такива кардинални съкращения, редукиции и дори човешки жертви, които дадохме в Ирак. Затова аз винаги съм твърдял, че най-тежко ми е било в два случая: когато съм ръководил комисии за уволнение на генерали и офицери и когато съм погребвал загинали военнослужещи. За мен саможертвата на офицерите, които приеха да бъдат уволнени и пенсионирани, но България да бъде демократична страна

и член на НАТО, заслужава исторически да бъде потвърдена. Българското офицерство с достойнство понесе тази кадрова жертва.

Това беше още един момент, когато в НАТО разбраха, че Въоръжените сили не са инструмент на тоталитарната система, че са националнопатриотични, свързани с народа, и че не те са проблемът на трансформацията от тоталитарна система към демокрация. Този генерален извод бе потвърден и в книгата на американския учен д-р Том Янг, който изследва някои забавяния в демократичните процеси в бившия източен блок. И твърди, че не армейските офицери са реакционната част на обществото, а че политическите сили и службите за сигурност са много по-здравосвързани с тоталитарното минало. И че НАТО, вземайки военната част на борда, фактически гарантира прехода към демокрация. Защото никаква регресивна политика не можеше да бъде приложена без подкрепата на Въоръжените сили. И това ние го преживяхме с репликата на един наш президент: „Време е танковете да дойдат“. Е, танковете не дойдоха. Чест прави на офицерите от Генералния щаб – от ген. Семерджиев насам, които са следвали националните приоритети и не са се изкушавали, особено след деполитизацията на армията.

Това също искам да го отбележа като огромен успех. Навремето бях смяян, когато разбрах, че в американската армия няма партийни организации. Че Въоръжените сили не са подчинени на интересите на една партия или президент, а се подчиняват на конституцията. За армията са важни конституцията и законите, а не коя партия е на власт. Защото партиите идват и си отиват, но тяхното задължение да гарантират териториалната цялост и независимостта на държавата си остава неизменно. Затова смятам решението за департизация и деполитизация на армията за един много навременен и полезен ход, който и до ден днешен държи Българската армия на челно място по доверие сред обществото. Сменят се правителствата, но военното командване продължава да управлява войските. Генералите не се назначават от партиите. По примера на американците – какво ще стане, ако във военните формирования започнат да се бият републиканци с демократи и други. Армията ще се срути без единоначалие. Така и ние стигнахме до днешния ден – 20 години след присъединяването ни към НАТО, когато армията ни е единна, монолитна, подчинена на конституцията и законите.

За съжаление, пак казвам, в годините до 2010 г., когато икономиката ни се движеше много добре, ние не инвестирахме в модернизацията на армията. Този процес продължи и до 2015 г. Чак тогава, след окупацията на Крим от страна на Русия, НАТО се преориентира към нарастване на военните бюджети и към 2018 г. целта беше 2% от БВП за отбрана. Аз имам късмета да съм част от пътя на България към НАТО от 1991 г. до сега. А днес може да съм щастлив от факта, че през 2025 г. нашата армия ще започне да изглежда коренно различно – ще дойдат първите супермодерни самолети, новите бойни машини за пехотата, новите кораби за флота. Това са онези натовски оръжейни системи, които трябваше да имаме още от 2004-2006 г.

- Спомням си, че именно по това време тогавашният началник на Генералния щаб, ген. Никола Колев, направи опит армията ни да получи съвременни изстребители Ф-18.

Да, точно така. Но не получихме политическа подкрепа. Тогава ген. Колев ми каза: „Ако ние до 2010 г. не купим нов западен самолет, то към 2020 г. ще изпаднем в криза на ВВС за бойни самолети“. Пророческите думи на ген. Колев се сбъднаха и в момента ние сме в ситуация едва да крепим пет-шест самолета МиГ-29. Все отлагахме... И стигнахме до днешния ден, когато апелирам за заделяне на 2,5% от БВП за отбрана.

- Според Вас това изпълнимо ли е, държавното ръководство ще удържи ли поне две-три години да заделя 2,5% от БВП, за да се навакса тоталното изоставане?

Това е изпълнимо и необходимо, защото ако можеше да отлагаме сключването на един или друг договор за покупка на техника, не можем да отлагаме празните казарми и дефицита на хора. В случая армията изпадна в положението на здравната система – без лекари, или на образователната – без учители. Когато няма офицери, когато няма личен състав, няма рота, няма батальон, няма и болница, няма и училище в региона. Ние сме в такава ситуация, че ако не инвестираме в хора – а това ще стане само ако увеличим бюджета до 2,5% от БВП – ще буксуваме на едно място. Недопустимо е да вземем от парите за модернизация и да ги дадем за личен състав. Това ще ни върне в 2004 г.

- Какво прави служебното правителство в тази посока?

Ние предлагаме бюджет за 2025 г., в който капиталовите разходи за модернизацията са осигурени и ще бъдат добавени още 622 млн. лева за заплати. Тоест, няма да правим саможертва за сметка на парите за модернизация на армията. Това го разбраха и всички страни от НАТО. Влизането ни в НАТО има и един негатив – това е самоуспокоението, че НАТО ще ни пази и че държавите не трябва да инвестират във въоръжение, защото има и други нужди. Това схващане не засегна само нас, но и западни държави, които редуцираха военните си бюджети. За да дойде войната в Украйна и политиците да разберат, че всъщност военните разходи и военната готовност не бива да бъдат жертвани за сметка на други разходи, които също са важни, но не може без отбрана, не може без сигурност. И второто нещо – че парите, инвестирани в отбраната, водят до икономическо развитие, до иновации, до стимули за икономиката, а не обратното. И ако европейската отбранителна индустрия все още е в огромна стагнация, това се дължи на онзи период, когато не се инвестираше в модернизация на въоръжените сили, а те се съкращаваха. Като резултат военните индустрии в западните държави не се натоварваха с поръчки и те логично свиха про-

изводството си. Сега виждаме как не могат да произведат 1 млн. снаряда за една година.

- Обяснете това с примера на новия район „Кабиле“, който Министерството на отбраната смята да построи край Ямбол.

Ще бъде изградена модерна инфраструктура не само за настаняване на съюзни войски, но и на наши. Защото това ще е българска казарма, в наша българска територия, която ще бъде изградена с пари от НАТО, като, разбира се, ще инвестираме и ние. Това ще създаде бизнес за много фирми още по време на строителството, след това те ще поемат и всички услуги по поддръжка и снабдяване. Германия е най-красноречивият пример: закриването на някои американски бази там доведе до икономически срив в регионите.

- Да се върнем към Военното планиране в периода около, преди и след приемането ни в НАТО? Кои са причините за ниския процент от БВП, заделян за отбрана?

Вярно е, че ние се самоуспокоявахме първо заради разведряването в отношенията НАТО-Русия, а след това и заради факта, че НАТО ни пази. Никой никога не е искал милитаризация на държавата в размерите от социално-периода. Но не би трябвало да се допуска и подценяване на разходите за отбрана, както те например паднаха до 1,2-1,3% от БВП. Това бе истинска стагнация за отбраната. Тогава парите стигаха само за издръжка на личния състав и нищо друго. Нямаше достатъчно средства за горива, за бойна подготовка. Тази поука трябва да ни е като обича на ухото.

Като офицер аз имах историческия шанс един ден да се събудя и да го няма Варшавският договор. Всичките планове за колективна отбрана изчезнаха. Държавата премина през един период от 1991 г. до 2004 г. без да е член на никакъв алианс, нямаше никаква колективна защита.

- Би било логично в такъв момент държавата да ускори военните си разходи. Така се прави, когато няма кой да помага при криза, когато нямаш съюзници. Вместо това се появиха призови за неутралитет по примера на Швейцария...

През 1997 г. се говореха подобни шуротии само и само да не отиваме към НАТО. Затова аз съм горд, че България, и най-вече Въоръжените сили, извървяха този път на трансформация през кандидат-членството за „Партньорство за мир“ до пълноправното членство и до пълната интеграция в структурите на Пакта през 2009 г. като един достоен член. Това го подчертавам дебело, защото откакто сме член на Пакта, няма случай България да е участвала в която и да е операция на НАТО и хората ни да не са справили чудесно. Само преди броени дни оценките за нашия контингент,

който се върна от Косово, бяха много високи. Българинът е добър войник и ние трябва да проявим грижа към него. Той винаги исторически е бил лоялен родолюбец, готов да служи на народа и държавата.

- Вие имате солиден стаж от 4 години като Военен представител в НАТО и ЕС. Какво промени в стила ви на работа този натовски период?

Във върховната главна квартира на Алианса няма откъде да препишеш. Там се прави реалната военна политика – такава, каквато е. Прави се реално военно планиране – такава, каквато е. Там се учиш на отговорност. Приятно ме изненада абсолютно колегиялното отношение между офицерите от различните държави, пълното доверие между работещите. Във Варшавския договор, когато аз бях майор в Министерството на отбраната, дори началникът на Свързочните войски имаше съветник – руският генерал-майор Борис Петрович Григориев. Дори министърът на отбраната, ген. Добри Джурев, имаше съветник – руски генерал с три звезди. Началникът на Генералния щаб, ген. Семерджиев, също имаше съветник – руски генерал. Целта беше всички действия на нашето национално и военно ръководство да бъдат координирани и контролирани. Тоест, в онези години съветническият апарат е присъствал тук, защото не ни е имал доверие.

В НАТО такава неща няма. Български генерал оглавява дирекция, подчинени са му офицери от други страни. Той няма американски съветник. Той решава, поставя задачи, докладва, предлага. Това е стилът на работа на взаимно доверие и уважение между нациите, който прави Алианса много силен. И това трябва да се брани, както и консенсусът при вземането на решение. Консенсусът при вземането на решение е основата на Член 5. Тогава, когато гласуваш „за“, трябва да допринасяш за войските. А не например да гласуваш за някаква операция и да не участваш в нея.

Така че в НАТО израстваш стратегически, правиш връзка между политиката на стратегическо ниво с военното планиране на стратегическо ниво. Това, което сме ние сега: аз, като министър, правя политиката на национално ниво, а адмирал Емил Ефтимов като началник на отбраната прави планирането на военно ниво. Но военното планиране трябва да следва държавната политика.

- Как оценявате ролята на дипломацията в приобщаването на страната към НАТО?

Когато оценяваме тези процеси на трансформация, не бива да забравяме ролята на дипломатическата служба, която за щастие не пострада така, както армията. Подобно на нас, армейците, още през 1991-1997 г. дипломатите също прозряха, че нашият път е към НАТО. Тогава политическите лидери не поставяха такава задача на дипломацията. Чак през 1997 г. нашата дипломация, освободена от оковите на идеята за неутралитет, започна да работи за нашето членство в Пакта. И дипломатите ни свър-

шиха огромна работа. Особено в периода 2002-2004 г., когато вече основна роля играеше именно дипломацията. Тя трябваше да координира ратификационните процеси с всички държави членки, това е огромно дипломатическо усилие. Защото едно е да те подкрепи Турция, друго е САЩ, а трето – Англия. Особено в щабквартирата на НАТО ние, военните, работехме рамо до рамо с дипломатите. Само ще спомена посланиците Любомир Иванов и Елена Поптодорова. Това са талантиливи дипломати, които също като нас защитаваха националните интереси. Връзката между дипломация и отбрана е много силна и ако искаме да сме успешни, МО и МВНР трябва непременно да си сътрудничат. Това е взаимно усилие и координация. И в САЩ водещ в тези дела е Държавният департамент – дали да ни продадат страйкърите, дали да ни дадат самолетите... Не Пентагонът разрешава, а пред Конгреса ни защитава Държавният департамент.

- Един обобщаващ въпрос: какво е НАТО за нас, за България?

С една дума – гарант. Гарант за нашата сигурност и териториална цялост.

***Разговора води Любомир Денов
октомври 2024 г.***

Николай Милков: Членството в НАТО е фактор за стабилност на държавата

Николай Милков работи като референт за НАТО и ЗЕС в Министерството на отбраната на Р България през 1992 г. В периода 1997 г. – 2001 г. е директор на дирекция „Координация и планиране“ в Министерството на външните работи на Р България. Назначен е за посланик на Р България в Румъния през 2001 г.

От 2004 г. до 2005 г. е заместник-министър на външните работи. От 2005 г. до 2009 г. е генерален консул на Република България в Ню Йорк. От 2013 до 2017 г. е посланик на Р България в Канада. През 2017 г. е назначен за секретар за българското председателство на Съвета на ЕС. Служи и като секретар по външната политика на Президента на Република България. Удостоен е с Почетния знак на държавния глава през 2020 г. През 2021 г. е посланик на Р България във Франция. През 2022 г. е назначен за министър на външните работи на Р България, а от 2023 г. е постоянен представител на България в НАТО.

– Г-н Милков, като човек с богата дипломатическа кариера откога датират Вашата работа по българското членство в НАТО?

Интересът ми към НАТО започна още преди 1989 г., преди изобщо да е имало намек за членство на България в Алианса. Тогава се занимавах с научна работа, бях доктор на науките, асистент, но тъй като специалността, която завърших, е „Международни отношения“, имах траен интерес към въпросите на сигурността, респективно и НАТО. През 1989 г. се свързах с тогавашния отдел за връзки с обществеността на НАТО в Брюксел и помолих да ми бъдат изпратени някакви документи. През 1989 г. тоталитарната държава вече се разпадна, затова получавах съответните документи в пощенската ми кутия вкъщи.

– Звучи революционно!

Не толкова. Нямам чувство на особена гордост – това бяха публични прессъобщения, които се излъчваха например след среща на външни или военни министри, след срещи на върха, при лансиране на някакви програми и т.н. В един момент, когато стана възможно цивилни да работят на експертни длъжности в Министерството на отбраната, започнах работа там от 1 февруари 1992 г. Бях първият референт за НАТО и за двустранните отношения с държавите членки. Какво заварих като архив – на отчет се водеха само военните аташета. Например една папка съдържахше искания

за агреман за акредитиране на военен аташе, а следващата нота беше за напускане на военен аташе.

- Това при кой военен министър беше? При първия граждан министър на отбраната Димитър Луджев ли?

Луджев го заварих за 2-3 месеца. След него дойде Александър Сталийски. В тази дирекция работих до декември 1992 г.

- Когато за министър на отбраната беше назначен Валентин Александров?

Да. Понеже нямаше свой партиен и кадрови ресурс, Александров си харесваше хора от администрацията и мен ме направи съветник по международното сътрудничество. Изкарах девет месеца в неговия екип. През септември 1993 г. Александров реши да ме изпрати в РУ-ГШ (Разузнавателното управление на Генералния щаб) със статут на заместник-началник на сектора за анализ, с ресор политически въпроси. Това, което смущаваше Александров, беше, че традиционната функция на РУ-ГШ беше изцяло военна – да се броят танкове и оръдия, а на него му трябваше и военно-политически анализ. Тогава имаше голям външен интерес към срещи с министрите на отбраната. След външния министър, министърът на отбраната беше, може би, най-изявеният български дипломат навън.

В Министерството на отбраната прекарах четири години. През 1997 г. служебното правителство на Стефан Софиянски изготви декларация за членство на България в НАТО. Тогава ни питаха какво ни е отношението по този въпрос – трябва ли да подаваме молба, или не? До някаква степен беше ясно, че молбата ни е обречена, защото бяхме много назад. Докато другите държави работеха от години по това членство, до 1997 г. ние поддържахме двусмислена позиция – че сме готови да разширим сътрудничеството с НАТО, но при условие че то не е в ущърб на трети страни. Това де факто е признаване правото на вето на трети страни върху процеса и беше отказ от стремеж към членство. С други думи, ние няхаме никакви шансове, да не говорим за военна реформа и постигане на стандартите на оперативната съвместимост.

- Спомням си едно социологическо изследване от 1997 г. относно обществената подкрепа за евентуалното ни влизане в НАТО – не повече от 20% са били „за“.

Тогава хората не са си и представяли какво точно е това, ситуацията беше съвсем различна. Постепенно нещата се промениха, интеграцията в евроатлантическите институции се възприе като национален приоритет. Въпросите на сигурността не стояха така, както стоят днес. Членството в НАТО беше като членство в клуб – ние отиваме там, защото там са другите.

Войни няма да водим, мантрата в Европа беше, че пълномащабна война е невъзможна вече. Общо взето ставаше дума за кеширане на дивидентите от края на Студената война – присъединяваме се някъде, където много ни харесва и нас ни харесват. Сега ситуацията е друга и се взимат други решения.

- Спомням си ироничните усмивки на членовете на Политбюро на ЦК на БКП, като Добри Джуров например, когато Соломон Паси произнесе еретичната за времето си идея България да кандидатства за членство в НАТО. Тези усмивки показваха: „Какви ги говори това момче? Това никога няма да стане“.

Тогава и в централата на НАТО вероятно не са били наясно как ще се развият процесите по разширяване. По-късно се въведе политиката на отворените врати.

- Като програмата „Партньорство за мир“?

Да, и всичките съпътстващи планове, които дойдоха с нея. Така или иначе, през 1997 г. ние трябваше да направим сложния анализ дали трябва да кандидатстваме, или не. Разбира се, давахме си сметка, че от политическа гледна точка не е добре да те отхвърлят. Това е едната страна на въпроса. Другата е да се заяви навреме и ясно стремеж и ориентация към членство, независимо че на този етап няма дивидент, а по-скоро негатив, защото покана няма. В дипломацията е ясно – на затворена врата не се чука. Правиш нещо, когато имаш шанс да го постигнеш. Имаше още един момент, когато Румъния подаде молба за членство преди срещата на върха на НАТО в Магрид. Румънците вървяха напред тогава. Беше ясно, че четири държави ще получат покана – Полша, Чехия, Словакия и Унгария. Останалите държави – не, а Румъния беше на кантар. Това беше деликатният момент в историята. Фактът, че ние заявихме намерението си за членство през 1997 г., ни групира с Румъния и при следващото разширяване присъединяването ни стана факт. Ако не бяхме заявили желанието си за членство, може би щяхме да чакаме много по-късни вълни на разширяване.

- От гледна точка на Вашите анализи как сте усещали обществените нагласи към евентуално членство в НАТО?

Това беше рязък ход. Преди не се работеше по членството в практически контекст. Вероятно е изплашил някои хора и допускам, че е имало стъписани. Макар членството в Пакта да не носеше рискове, то беше въпрос на вътрешни реформи, адаптации, които пораждаха определена съпротива. Като цяло обаче подкрепата за членството определено набра сила в тия първи години.

- Като човек, работил в системата на отбраната, имали ли сте наблюдение какво е било отношението на командния състав към НАТО?

Не мога да кажа, че е имало проблеми. Може нещо да е клопочило, така се говори, но аз не съм го усетил. Хората си вършеха работата професионално.

- Те са с пагони, нямат право да изразяват мнения, но съдейки по изявите на днешните запасни, които тогава са били действащи, може да се каже, че част от офицерството не е подкрепяло членството в Пакта.

Така е, но не са предприемали действия, които да спират членството или да са в негова вреда. Не съм имал такова чувство. В крайна сметка това е било професионално отношение на офицерството.

- Имам предвид тяхното отношение към процесите на модернизация в армията, които тогава се изразяваха в съкращения на личен състав, на въоръжение и техника, които са породени от елементарните сметки с какъв бюджет каква армия можем да поддържаме.

Много точно го казвате. Тези съкращения не са били искани от страна на НАТО. Ако имяхме бюджет да направим със същата армия мобилни и модерни бригади и да извършим тази реформа – добре. За НАТО е добре дошло да имаме армия и от 100 хиляди, и от 200 хиляди души. Но от НАТО не биха ни посъветвали да запазим голяма по численост армия, не отговаряща на съвременните стандарти за способности.

- Но много хора това не го разбираха, казваха: „НАТО настоява за съкращения!“

Така е. Това е наратив, който се подклаждаше умишлено. Той дори и в момента върви. Въпросът е какъв бюджет имаме и как можем да се адаптираме в рамките на този бюджет. По-късно направихме Стратегически прегледи на отбраната и нещата стояха по същия начин. Имаш едни пари и преценяваш кое е най-ефективното, което можеш да получиш за тях. Така стоят нещата в една демократична система. НАТО имаше определени претенции по отношение на някои остарели видове оръжия, които не ни помагаша за нещо друго, а имаха за цел да обстрелват обекти от гръцка или турска територия. Става дума за прословутите ракети СС-23, които впоследствие бяха унищожени. Така че всичко е въпрос на доверие между партньори, но това така или иначе мина.

- Макар че някои днешни теоретици казват, че тогава Турция не е имала такива ракети като нашите, които достигат Истанбул. Сега ние нямаме, но те пък вече имат подобни.

Доколкото знам, Турция има в момента АТАСМС – това са точни ракети с голям обхват. Ако ние искаме същите ракети, на нас никога не би ни

пречил да ги вземем. Въпросът е, че ракетите СС-23 не бяха точни. Те са предназначени по-скоро да всяват смут в цивилното население, а не да ударят с точност команден пункт или нещо друго.

- В този контекст си спомням един генерал, който каза: „Командата „бегот към НАТО“ не е здравословна за българската армия“..

За съжаление, това е един от малкото случаи на политизация на българското офицерство. Това беше доста експлоатирано от някои политици.

- А и по това време ние като че ли не се бяхме забързали кой знае колко към Алианса?

И аз имам такова чувство. В онзи период бяха смутни нещата. С НАТО не съм спирал да работя, три пъти бях стипендиант на НАТО по програмата за демократичните институции – един път сам и два пъти в колектив. Винаги сме поддържали тази връзка.

Първата ми разработка беше през 1994 г., а третата я приключих през 2002 г. Продължих да се занимавам с НАТО и след като отидох в МВНР. Причината да отида в МВНР беше именно онзи мой анализ за членството ни в НАТО, в който настоявах, че през 1997 г. трябва да заявим желание за членство. Някъде на високо ниво прочели този анализ и веднага ме потърсиха. Комичното е, че по това време бях в отпуск, на море, и ме намериха с мегафон на плажа. Така отидох в МВНР. А първото си посланическо назначение в Румъния получих именно в периода 2001 – 2004 г. Тогава с Румъния работихме по много въпроси заедно и главно по членството в НАТО.

Трябваше да покажем, че работим заедно. Това за мен беше много богат период в професионално отношение. Като посланик няха никакъв проблем с контактите. Знаех, че ако днес поискам среща с министър, утре се случва, стига човекът да е на място. Много неща правехме, на различни нива. За три години имаше поне две визити на нашия премиер Симеон Сакскобургготски в Румъния, както и посещение на техния премиер Агриан Настасе в България. Президентът Георги Първанов също посети Румъния. Организирани бяха визити на ниво парламент.

Може би по стечение на обстоятелствата се оказах на правилното място, за да ме предложат за заместник-министър по тази тема. Тук ми е мястото да припомня, че тогава създадохме редица органи, които продължават да съществуват. Най-важният колективен орган беше Междуведомственият съвет за участие в НАТО, който до ден днешен функционира. Негов председател тогава беше Пламен Панайотов като вицепремиер, а аз бях секретар на този съвет. Занимавахме се с редица въпроси, свързани с теми като Афганистан, Ирак. Сега този съвет е натоварен с междуведомствената координация по всички въпроси, свързани с членството – политически, военни, финансови, по секретността и др.

- Ирак беше много актуална тема тогава.

В Ирак НАТО не участваше, но НАТО винаги имаше позиция по тези въпроси. По отношение на Афганистан имахме ежеседмични конферентни разговори по телефона с държавния секретар на САЩ Кондолиза Райс и с всички страни, които участваха в тази коалиция. Аз участвах от българска страна и после докладвах всички резултати на нивата, на които трябва. Тогава също се развиха много въпроси, свързани с членството, като опазването на класифицираната информация. ДКСИ функционираше вече.

- Според Вас има ли ключови моменти в тогавашната история на България, които са наклонили везните в полза на членството в НАТО?

Специално събитията в Косово изиграха двойна роля. От една страна тук в България, защото хората видяха, че мирът и проблемите на Балканите не са решени веднъж и завинаги. Имаше голямо ниво на нестабилност, затова беше добре да имаме сериозна котва, на която да разчитаме. От друга страна, решението да не пуснем руските самолети към Косово беше оценено по-скоро навън. То ни позиционираше като надежден бъдещ съюзник, който не се страхува да вземе позиция, когато това е необходимо. Това се оцени високо. В общи линии още тогава стана ясно, че на политическо ниво членството в НАТО улеснява членството ни в ЕС, защото е котва на стабилност, още една важна връзка между държавите членки.

Събитията в Ирак също ни утвърдиха като съюзник, който може да взема трудни решения във важни моменти. Това е може би първата ни проява на съвместимост, на заедност – когато военните служат в една и съща операция с опасности.

- В кой период бяхте постоянен секретар на Министерството на отбраната?

Между 2010 и 2013 г.

- Питам, защото в този период се считаше, че е добре повече офицери на командни длъжности да се обучат в западни военни академии. Но част от тях, след като завършваха, умишлено или не бяха пращани в резервни щатове. Типичен пример беше бъдещият началник на отбраната ген. Константин Попов, който след завършване на американска академия трябваше една година да бездейства в резервен щат и беше принуден да се върне отново командир на авиобаза „Граф Игнатиево“, само и само да не напусне армията. Този пример не е единичен и подсказва, че по този начин леко се отстраняваха някои хора с диплома от западни академии.

Точно този случай не го помня, но съм съгласен, че съществуваше такъв проблем. Когато получиш повече звезди, вариантите за развитие са

сравнително малко. Ако местата са заети, излизаш в несъответствие. Този проблем е свързан със самата система, но това, което казвате, въобще не трябва да бъде подценявано, защото то може да служи като претекст за отстраняване на хора. Виждам съм го още в началото на 90-те в по-грубия му вид. По време на първото ми пребиваване в Министерството на отбраната бъдещите ни съюзници имаха огромен интерес да приемат за обучение наши офицери. Първата програма, която подписахме с американците, беше IMET и първото, което те искаха да предадат на нашите хора, беше тяхната концепция за армията, за водене на война. По-късно американците директно са ни питали какво е станало – обучили сме 45 човека досега, а от тях едва пет са на служба, защо е така, къде са? Оказваше се, че са уволнени, някои от тях просто защото не са от групировките на новите началници, които са дошли в Министерството и Генералния щаб. Този въпрос въобще не трябва да бъде замитан под килима, той стоеше много остро.

Днес проблемът с кадрите се изразява в известно нежелание на хората да ходят да се обучават. Заради опасенията, че като завършат, нямат гаранции, че ще намерят подходящи длъжности. Ако им предложат работа в София например, възниква проблемът с жилище, офицерът трябва да плаща наем, а съпругата му обикновено остава без работа. И ето как идва решението, че е по-добре да не си усложняват живота. Въпросът за мен не е битов – да му платят наема или да намерят на съпругата му работа, той опира до функционалността. По този начин губим капацитета.

- Да, получаваш обучен кадър и с лека ръка му казваш, че щом не приема свободната длъжност, да заминава в пенсия. От друга страна, как гледате на необходимостта от модернизация в армията на фона на постоянния недостиг на средства?

Този въпрос е жизненоважен за армията, за страната и за НАТО. Неслучайно имаме поет ангажимент минимум 2% от БВП да отиват за отбрана и сигурност. Тези 2% се разглеждат като начална точка, а не като таван на разходите. Има държави с до 4%, това е национално решение. На този фон пък има такива, които не са достигнали 2%. Мисля, че 12 държави през 2014 г. са били на 2%, а в момента са 23. Останалите имат план за постигането на тези 2%, което означава, че военните разходи, модернизацията са приоритет за всички.

Има и една друга цифра – 20% от тези средства трябва да отиват за придобиване на нова техника. За България това е особено валидно по ред причини. Факт е, че имаме изоставане в модернизацията на армията в последните години. Като че ли стана правило всяко правителство да приема план за модернизация на въоръжените сили, който обаче трябва да започне да се изпълнява през мандата на следващото правителство. Следващото правителство от своя страна приема времева корекция и изпълнението се отлага за следващия мандат и т.н. Това са огромни проблеми, натрупали се през годините. Бяхме стигнали до ситуация, в която не можем да пог-

гържаме течащите покриви на сградите и имаме главно варшавски тип въоръжения, които никога не се знае в какво състояние са.

- На този фон как приемате призивите на началника на отбраната, адмирал Емил Евтимов, за 2-3 години да вдигнем процента от БВП до 2,5%, за да наваксаме голямото изоставане?

В НАТО това може само да се приветства. Разбира се, че всички ще го подкрепят, но ако някой мисли, че това ще направи голямо впечатление, няма. Има много гържави, които са вече над 2,5%.

- Имате ли усещането, че политиките възприемат този призив?

Ако някой преди десетина години беше задал въпроса дали искаме Европа да бъде глобална политическа и военна сила, 99% от европейците щяха да кажат „да“. В същото време на въпроса „Съгласен ли сте да се инвестира масирано в разходи за въоръжения и отбрана?“ 99% щяха да отговорят „не“. Сега не е така. Всички отново биха казали, че искаме глобална Европа. Макар подкрепата за повишаване на разходите за отбрана да варира в отделните страни, тя е над 50% навсякъде, включително и в България.

Гледал съм статистиките за България, сравнявал съм ги с миналата година. Расте процентът на подкрепящите НАТО – сега са 58%, а миналата година бяха 53-56%. Срещу 18%, които са против. Това е отговорът на най-директния въпрос – ако гласуват днес на референдум „за“ или „против“ членство в НАТО. Това е добър резултат на фона на това, че НАТО не е онзи клуб от началото на 90-те. Тогава членството не беше така свързано с колективната отбрана и задълженията, произтичащи от нея, докато в момента имаме нови регионални планове, които трябва да направим изпълними, а това е сериозно усилие. Страните от Източния фланг трябва да бъдем домакини и да създадем всички условия за оперативността на бойните групи, които вече на бригадно ниво се формират при нас. Това са сериозни усилия и някои хора ги възприемат като някакъв вид тежест. Расте подкрепата за НАТО и защото се вижда ролята на Алианса за нашата защита. Както е при гържави като Финландия и Швеция, които неслучайно изоставят традиции на вековен неутралитет и се присъединяват към НАТО, усещайки проблемността на днешната среда на сигурност.

- На собствен гръб го усетиха. Споменахме темата за модернизацията и няма как да не я обвържем с темата за хората в отбраната. Защото наскоро ми попадна анкета, в която младеж заявява: „Да, аз съм за НАТО. Да, аз искам да стана Войник. Обаче как да отида в армията с тази допотопна техника? Ако има съвременна техника, с удоволствие ставам Войник“.

Затова говорим за модернизацията, която би направила и службата по-привлекателна. Тази служба не е само за пари. Възнаграждения-

та, разбира се, са важни, но младите хора искат да получават удовлетворение и гордост, че работят със съвременна бойна техника. Някога наблюдавах учение на нашите Специални сили на полигона Църнча край Пазарджик. Уникални умения показаха тези момчета, поставени в изключително сложните условия на учението! Когато ги попитахме какви са им заплатите, оказва се, че взимат с 30 лева повече от обикновените войници. Това са хора, които имат нагласата, биха тренирали физически, дори и да не бяха в армията. Това е призвание, но трябва да се съчетае с грижата за тези хора, разбира се.

***Разговора води Любомир Денов
юли 2024 г.***

Робърт Никълъс Бърнс е американски дипломат с дългогодишна кариера в Държавния департамент на САЩ. Назначен е през 2001 г. за постоянен представител на САЩ в НАТО, където работи за укрепването на трансатлантическите връзки и за разширяването на организацията. По време на неговия мандат НАТО приема седем нови държави членки и се ангажира с глобалната война срещу тероризма.

В периода 2005 – 2008 г. е помощник-държавен секретар по политическите въпроси. От 2022 г. до 2025 г. е посланик на САЩ в Китай.

– Водим този разговор през 2024 г., когато се навършват 75 години от създаването на Северноатлантическия пакт и когато България отбелязва 20 години от присъединяването си към Алианса. И така – политически или военно-стратегически фактор доведе до решението България да бъде приета в НАТО?

Членството в НАТО е функция на желанието на страната и на хората ѝ да се присъединят към Алианса. Първо, трябва да имате обществена подкрепа и второ, очевидно е необходимо единодушното мнение на всички държави членки, а през това време имахме 19 държави членки и трябваше да стигнем до това решение с консенсус. През 2002 г. започнахме да говорим за това, да го обсъждаме и моето правителство реши, че ще ръководя три различни мисии през 2002 г. и 2003 г. до всяка от страните кандидатки – България и Румъния, Словакия и Словения и Естония, Латвия и Литва.

Искахме да сме сигурни, че правителствата на всяка страна са подготвени за членство в НАТО и очевидно ще имат ангажимент за разходи за отбрана, а нашата цел, не изискване, а цел е разходите за отбрана да са минимум 2% от брутният вътрешен продукт. В проучванията на общественото мнение и в парламентите на тези страни ние разгледахме готовността на хората да подкрепят членството в НАТО, защото когато обсъждахме този въпрос, точно бяхме преминали през ужасното преживяване на 11 септември, когато се позовахме на Член 5 за първи път в историята на НАТО. И когато България беше оценявана за членство, ние имахме мисия на НАТО в Афганистан и очаквахме друга мисия на НАТО в Ирак в тези две много сложни сухопътни войни на това десетилетие. И така, това беше контекстът, поради който предприехме това много внимателно проучване и поради който посетих София три пъти в продължение на година и половина. Разбира се, работих в много тясно сътрудничество с вашата партньорска мисия по това време в Брюксел, в централата на НАТО.

По онова време в САЩ също бяхме съсредоточени върху опитите да се уверим, че Европа ще остане цялостна, свободна и мирна, че с падането на Съветския съюз и Варшавския договор и комунистическото управление в Източна Европа, Европа ще остане обединена, няма да има повече разделителни линии, няма да има повече Берлински стени, които да разделят Изтока и Запада. По онова време бяхме впечатлени, както сме впечатлени и сега, че толкова много от бившите страни от Варшавския договор доста бързо се превърнаха в истински демокрации и останаха такива и до днес. И, разбира се, в онези години се радвахме на мирна Европа за пръв път от много, много време насам, ако си припомним Френско-пруската война от 1870 г., Първата и Втората световни войни и разбира се, четирите и половина десетилетия Студена война.

Най-накрая в Европа цареше мир и това беше нашата стратегическа цел – да затвърдим и укрепим една обединена, единна, демократична и мирна Европа. И така, същинският въпрос, който си задавахме, беше: Дали добавянето на някой от тези членове ще укрепи НАТО и ще засили стремежа към мир, демокрация и единство в Европа? Когато започнахме процеса в НАТО, изобщо не беше ясно колко от тези кандидати ще отговорят на изискванията за членство, тъй като изискванията бяха много специфични, както и дали населението им ще подкрепи тежестта и отговорността по линия на НАТО. Затова исках да ви дам тази рамка, защото това беше нашата мисия – да разберем това. А когато започнахме този процес, не бяхме решили дали ще подкрепим всичките седем държави.

В края на процеса дадохме положително становище и нашият президент Джордж Буш-младши реши да подкрепим всички тях за членство. А след като взехме това решение, разбира се, трябваше да проведем разговор в НАТО с останалите 18 съюзници. Много хора понякога или не разбират, или забравят това относно НАТО – че всички участват с консенсус. Всяка страна трябва да се съгласи и ако една страна беше казала „не“ на членството на България или на Естония, то нямаше да се случи. Ние бяхме уверени, че присъединяването на всичките седем държави, включително България, ще укрепи НАТО, и затова работихме усилено за постигането на консенсус в НАТО.

– Говорейки специално за България, добавената ѝ стойност беше укрепването на източния фланг или и нещо повече?

Мисля, че в известен смисъл всички тези страни бяха част от източния фланг. Естония, Латвия и Литва бяха неволни републики на Съветския съюз от 1940 г. до 1991 г., когато се освободиха. България и Румъния, разбира се, бяха членове на Варшавския договор, Словакия беше част от Варшавския договор, когато беше в състава на Чехословакия, а Словения, разбира се, част от бивша Югославия. Всички те имаха различна история.

Със сигурност виждах в България както фактор за укрепване на източния фланг на НАТО, така и на южния фланг. Преди да постъпва в НАТО, работа-

та ми беше като посланик на САЩ в Гърция, така че знаех доста за България и разбирах колко важна е България в Южна Европа, в Югоизточна Европа, както и в Източна Европа, така че мисля, че отговорът би бил – и двете.

– Казахте, че сте били три пъти в България.

Да, в онези години, когато оценявахме България за членство. (бел. ред. – по време на посещенията си в България Р. Бърнс провежда задълбочени срещи с президента на България, с министъра на външните работи, с министъра на отбраната, както и с политически и граждански лидери).

– Как бихте определили ролята на българското политическо ръководство за придвижването на страната към дневния ред на НАТО, защото пътят на България към Алианса беше доста дълъг?

Решението за приемане на нов член е многостранно. Всички тези кандидатури страни бяха част от това, което нарекохме „Партньорство за мир“, и това бяха партньорски отношения, а не отношения на членство. Така че ние преценявахме дали тези държави, включително България, са били активни, силни членове на „Партньорство за мир“ – номер 1 или номер 2, все пак ние сме военен съюз. И така преценявахме дали страната ще допринесе за военната сила на НАТО, дали ще има необходимото ниво на разходи за отбрана, дали ще може да работи с всички останали в Алианса по отношение на оперативната съвместимост на силите и оборудването и дали националното ръководство и гражданите на страната подкрепят членството, или не.

Спомням си, че много внимателно проучвахме общественото мнение. В някои страни, например в балтийските, подкрепата за НАТО беше изключително висока, защото те бяха незаконно окупирани от Сталин в началото на Втората световна война през пролетта на 1940 г. и искаха да се измъкнат оттам в продължение на много, много десетилетия. Ние проучихме общественото мнение, защото знаехме, особено от 11 септември, но също и от Студената война, че стойността на една страна за НАТО отчасти зависи от това дали хората в тази страна са готови да направят жертви и, ако е необходимо, да използват военна сила и да отидат на война в името на НАТО. Това е истинският тест. Така че ние разглеждахме и това.

– През 2003 г. бях военен кореспондент в Ирак и си спомням, че тогава описвахте този много публичен разрыв между САЩ и историческите страни членки на НАТО, като Германия и Франция, относно Войната в Ирак. Казахте, че това е един от най-трудните моменти в кариерата Ви. Защото тогава 16 страни членки подкрепиха САЩ, но Франция и Германия, а между другото и Белгия, не го направиха. Тогава като че ли бяхте разочарован от невъзможността да се изработи каквото и да е споразумение или компромис по този въпрос. Така че в този много специфичен ход на събитията колко важно беше

решението на България да се присъедини към коалицията на желаещите във Войната в Ирак?

Знаете, че кандидатурата на България се подаваше едновременно с големите събития през 2002, 2003 и 2004 г. Например, през 2003 г. в началото на годината, през февруари, имаме миникриза, при която Турция се позова на Член 4 – когато една страна иска от Алианса да се подготви да я защити срещу заплахата от нападение. А Турция смяташе, че е застрашена. И критичният въпрос беше дали ние като НАТО ще помогнем на Турция. НАТО беше също така в Афганистан и Ирак. Ирак не беше бойна мисия за НАТО, а мисия за обучение на местните сили, докато в Афганистан се борихме. Няколко пъти посетих силите на НАТО в Афганистан. Бяхме разположени в Кандахар, Джалалабад, Мазари-Шариф, в цялата страна, така че тестът беше дали новите членове ще бъдат готови да направят нещо много трудно като това?

Трябва да кажа, че един от хората, които изиграха изключителна роля, беше Вашият външен министър г-р Соломон Паси. Той е човек, когото опознах много добре по време на работата си в НАТО, дори бих казал, че станаме много големи приятели. Той беше неуморим защитник на България и направи много силно впечатление, че България ще бъде пълноправен член, че България ще изпълни всички изисквания за членство, че България разбира предизвикателството на времето, което е да запази Европа силна и обединена, демократична и мирна. И мисля, че той лично беше фактор за увеличаване на силата на България във всички дискусии.

– Ако задам въпроса по друг начин – дали България щеше да бъде приета в НАТО, ако не беше участвала във Войната, какъв би бил Вашият отговор?

Трудно е да се върнем назад и да се опитаме да предвидим какво би могло да се случи, като се има предвид това, което знаем сега, така че искам да бъда справедлив. Според моите спомени – аз нямам перфектна памет, не съм се връщал назад, за да проверя архивите, а сега се занимавам с друг набор от въпроси, бидейки в Пекин, Китай – реалността беше, че всички страни, които кандидатстваха, подкрепиха желанието на НАТО да отговори на двойните предизвикателства по онова време и в онези години, а именно Осама бен Ладен и Ал Кайда в Афганистан и Саддам Хюсеин в Ирак. Затова смятам, че фактът, че страните бяха политически подкрепящи, като членове на „Партньорството за мир“, беше много полезен за тези кандидатури. Не бих отишъл толкова далеч и да кажа, че ако едно нещо не се беше случило, България нямаше да успее. Мисля, че не би било справедливо да я оценяваме по този начин.

– Сега ще цитирам нещо, казано от Вас преди 20 години: „С няколко милиона войници в униформа НАТО е най-големият военен съюз в историята. Поддържането на мира, а понякога и дипломацията, не биха могли да работят без заплахата от сила, а светът знае, че НАТО ще използва сила, когато е необходимо“.

димо, срещу тираните.“ Казахте това отдавна и като се има предвид, че преди това сте били специален помощник на президента в Съвета за национална сигурност по въпросите на Русия и Украйна по време на администрациите на Буш и Клинтън, как бихте променили изявлението си в днешните условия на руска агресия в Украйна, и като посланик в Китай, разбира се?

НАТО беше създадена след Втората световна война, когато започна Студената война, когато Сталин представляваше реална заплаха за нашите съюзници, за нашите приятели по това време в Западна Европа. И доверието в НАТО винаги се е основавало на военната му сила – на първо място, и на второ място – на политическото му сближаване, на факта, че сме демокрации, че сме съмишленици и че сме готови да правим жертви за общото благо. И това е особено вярно за двете северноамерикански страни членки, единствените не европейски – Канада и САЩ. Това, което европейските сили са искали да знаят, когато е обсъждано създаването на НАТО през 1949 г., е дали американците ще дойдат да ги защитят, ако Съветският съюз на Сталин нахлуе през Северногерманската равнина?

И, разбира се, отговорът е „да“. Тогава се създава НАТО, и по-специално Член 5. САЩ подписват Член 5, според който ако Германия, Италия, Нидерландия или някоя от другите западноевропейски държави бъдат нападнати, ние бихме отговорили с военна сила. Така че в този смисъл възпирането, съдържането се основава на военна сила, но също така и на готовността да се използва тази сила, ако е абсолютно необходимо. Но то зависи и от нашите ценности и сплотеност. Вярваме един в друг и сме готови да се защитаваме взаимно, защото всички сме демокрации и имаме обща представа за бъдещето.

Иронията на 11 септември – тогава на 12-ия ден от мандата ми в Брюксел се позовах на Член 5 и Европа и Канада дойдоха на помощ на САЩ – се състоеше в това, че нападението беше срещу нас, а не срещу европейска държава. Винаги съм размишлявал върху това и когато сутринта на 12 септември се подготвих да гласувам за позоваване на Член 5, се обадох на нашия съветник по националната сигурност Кондолиза Райс. Беше 4:00 ч. сутринта във Вашингтон, след един от най-ужасните дни в историята на САЩ, и ѝ казах, че съюзниците са готови да се позоват на Член 5 и че ми е необходима инструкцията на президента Буш, за да се съглася. Тя ми го даде, но преди да остави телефона, каза: „Има още нещо, което искам да ти кажа: „Хубаво е да имаш приятели по света.“ И ние, американците, и аз почувствахме, че на 12 септември 2001 г. бяхме толкова благодарни на Канада и на европейските държави за това, че бяха готови да воюват с нас срещу Ал Кайда.

Наистина задавате екзистенциалния въпрос за НАТО – за какво е всичко това? Ние сме миролюбиви, искаме да запазим мира, но за да го запазим, трябва да сме достатъчно силни във военно отношение, за да възпрем всеки потенциален враг да ни нападне. Сега не отговарям за делата на НАТО, а за отношенията между САЩ и Китай, но съм толкова горд. Мисля, че всички

ки в нашето правителство се гордеем с начина, по който НАТО отговори на варварската незаконна война на Путин в Украйна. НАТО се обедини, ние сме по-силни, предоставяме милиарди долари военна и икономическа помощ и подкрепя за бежанците в Украйна. Вашата страна прави това, моята страна прави това, а НАТО се справи с проблема. И бих казал, че днес НАТО се намира в една от най-силните си точки за своите 75 години съществуване, каквато със сигурност беше и на 11 септември. Накрая искам само да кажа, че България е голям съюзник и приятел през последните 20 години и се гордеем, че сме в Алианса с вас.

***Разговора води Георги Милков
октомври 2024 г.***

**Алесандро Минуто-Рицо: България бе приета в НАТО като искрен
и честен член на нашата общност**

Алесандро Минуто-Рицо е италиански дипломат, който служи като посланик на Италия в Западноевропейския съюз и в Комитета по политика и сигурност на Европейския съюз.

Минуто-Рицо е заместник генерален секретар на НАТО от 2001 до 2007 г. и е изпълняващ длъжността генерален секретар на НАТО от 2003 г. до 2004 г.

– Какви са спомените ви от 2004 г., когато България бе приета в НАТО?

Мога да започна с предисторията, тъй като вашият случай, разбира се, е подобен на другите. Не по същия начин, защото България си е България, Румъния си е Румъния и Унгария си е Унгария, но въпреки това процесите са близки. „Политиката на отворени врати“ на НАТО стартира в края на последното десетилетие на миналия век, защото след разпускането на Варшавския договор и разпадането на Съветския съюз възникна огромен и много важен политически проблем за вас и за нас – какво да правим по-нататък. Тъй като бяхте част от Варшавския договор, а и в края на Втората световна война Съветският съюз окупира страната ви и знаете, че това не е било политическо решение на българското правителство или на българското население. Точно както се случи и в други страни от Централна Европа.

Спомням си първия път, когато посетих България през 1997 г. Тогава бях директор по европейските въпроси в Министерството на външните работи на Италия, т.е. не се занимавах с НАТО, а с Европейския съюз. Дойдох да видя какво се случва в държавата ви и бях много приятно изненадан да видя посоката на промяна. Също така много хора от български произход се връщаха в София – някои от Канада, други от Съединените щати, трети от Европа, за да обновят историята на вашата страна, да ѝ придадат западна, демократична, европейска принадлежност. Преминването от планова социалистическа към частна икономика никак не е лесен процес. Ситуацията се усложнява сериозно и от факта, че оборудването на вашите въоръжени сили бе изключително съветско, а политиката на вашите управляващи беше ръководена от различно виждане за света.

През 1997 г. бях наистина изненадан от начина, по който действаше ръководството на вашата държава. Макар Европейският съюз и НАТО да са различни структури, вие се движихте паралелно към тях. Практически

Всички страни от Централна и Източна Европа, където принадлежите, се присъединиха към НАТО и ЕС почти по едно и също време, с максимум няколко години разлика.

Ако погледнете голямата картина, от страна на НАТО решението беше дали имаме интерес да приемаме нови кандидати, които вероятно не са в състояние веднага да дадат добавена стойност на организацията само защото имат различен опит, което е много разбираемо. Стоеше и проблемът, който се случва с Украйна сега – ще провокираме ли Русия по този начин, как ще го тълкува? Дали ще се възприеме като действие срещу Москва? Това беше важна дискусия, която продължи няколко години. Тя се случи в САЩ, в Европа, в нашите столици, в Брюксел и т.н. Окончателното решение беше, че е невъзможно и несправедливо да ти се откаже да принадлежиш там, където искаш да бъдеш. Основен факт! България вече беше независима държава с население, което е избрало собствено правителство. Ако искате да бъдете част от нашата организация, трябва да се отнасяме към това много сериозно и с разбиране. Заради трудното минало – дори с повече разбиране от обикновено. Защото вие заслужавате това.

Спомням си, че през 2001 г. станах заместник-генерален секретар на НАТО, а НАТО има много тясно ръководство – на практика има само генерален секретар и заместник-генерален секретар. Останалото са технически позиции. Спомням си, че приемах политици, идващи от вашата страна, и винаги бях приятно изненадан да видя много отворени и европейски настроени хора, ако ми позволите да използвам това определение. Не си спомням името на една дама, която беше министър на външните работи...

– Надежда Михайлова най-вероятно.

Точно така. Тя дойде три или четири пъти. Създадохме някаква лична връзка. Тя много добре представяше вашия случай. Даваше добро лице на България и показваше много ясно, че има нов път за вашата кандидатура. Това беше решаващият начин – че няма „средно положение“, няма „всичко зависи от състоянието“, не, не, не – имаше много ясна индикация. Когато говорех с тези хора – поставете се на моето място: те идваха от страна, която допреди няколко години е била във Варшавския договор, принадлежала е към комунизма и т.н. – в началото, разбира се, не знаех какво да очаквам. Но беше много приятно да видя степента на зрялост на вашето ръководство, също и на министъра на отбраната, на парламентаристите, които дойдоха в Брюксел.

И така, в определен момент беше взето решение, че вашата страна отговаря на условията. Всъщност ние се опитахме да проведем повече или по-малко паралелен процес, защото беше по-полезен в известен смисъл. Този паралелен процес, който е причината да говорим днес, приключи през 2004 г. Той премина през процедури, които бяха различни от тези, свързани с Европейския съюз, защото за присъединяване към ЕС се преговаря глава по глава. В НАТО това се нарича многогодишен процес. Трябваше всички страни

членки заедно да обсъдим факта, че в страната кандидат, в случая България, има гражданско управление, демокрация, върховенство на правото и желание да принадлежи ценностно към западната общност.

Всичко това отне няколко години, защото трябва да се подходи сериозно, но в крайна сметка нямаше колебания. Мога да кажа следното: 20 години по-късно можете да се запитате дали сме останали доволни или не. Да, ние бяхме доволни. След това, разбира се, дискусията за Русия не беше лесна. Ако България иска да се присъедини към ЕС и НАТО, няма никакви притеснения по отношение на Русия. Това не е против Москва по никакъв начин. Надяваме се и самата Русия да стане демократична държава. Идеята, че сме били по някакъв начин агресивни, е глупава идея, напълно погрешна. Никой не смята, не и вие, между другото, че това е било срещу Русия.

Това беше в общи линии рамката на влизането ви в НАТО.

– Говорейки за процесите от онова време, къде точно беше мястото на България в този пъзел на сигурността в региона – дали защото е заслужавала реализация в тази картина, или защото е трябвало да изиграе някаква значима роля в цялата архитектура на сигурността? Това политическо или стратегическо решение беше?

Искам да бъда много искрен и откровен с Вас, защото това е целта на нашия разговор. Ако погледнем назад към историята, имаше известно любопитство към България. Тъй като сте славянска страна, имате връзка от културна гледна точка с православната църква, имали сте също и с Русия. И за мен беше приятна изненада да видя, че всъщност бяхте като останалите. Като италианец специално аз харесвам българите. Процесът беше изцяло политически, изцяло. Имаше три-четири неща, които трябваше да се решат, но основно идеята беше, че тези държави вече са наистина независими – вашата страна сега вече най-накрая можеше да реши в какво да се превърне. Българите ясно посочиха, че искат да станат, от една страна, европейци, а от друга – атлантици. Така че нека го приемем без никакви съмнения. И всъщност аз много пъти съм споделял със Съвета на НАТО, че България беше приета като искрен и честен член на нашата общност.

– Можете ли да кажете, че НАТО е не само Военно-политически съюз, но и съюз на споделени ценности? Това беше нашата гледна точка, когато се стремяхме към Алианса. А от Ваша гледна точка?

От моя гледна точка ценностите са много важни. Не искам да звуча като идеалист, какъвто изобщо не съм, аз съм професионалист, експерт по международни отношения. Решението беше изцяло политическо. Но в организация като НАТО трябва да споделяте повече или по-малко едни и същи ценности, иначе не работи. По една много проста причина. Малко хора знаят, че в НАТО не съществува система за гласуване. Няма гласуване. Това е алианс, той е различен от ЕС. Понякога е трудно да се обясни. Това не е фор-

малната международна организация в традиционния смисъл. Това е съюз и ако се замислите, ще се съгласите с мен, че за един съюз са необходими общи цели. Може би имаме различни възгледи за нещата, но повече или по-малко се нуждаем от едни и същи цели. Ако погледнем НАТО, факт е, че до този момент страните членки споделят – надявам се и да продължат – повече или по-малко едни и същи ценности. И дори, ако щете, новодошлите могат да се учат от другите, които са по-опитни, което също е много полезно.

От друга страна Алиансът е развил много силна отбранителна структура. НАТО е много специална организация, защото е в състояние да има 32 страни членки, които са напълно оперативни съвместими помежду си. Това е единствената организация в света, която е в състояние да направи това.

Друг принцип на НАТО, който не е добре познат, е, че цивилните винаги имат превес над военните. Понякога хората ме питат бил ли съм генерал в италианската армия. Не, дори не съм бил на военна служба по семейни причини. Така че едното няма общо с другото. Имате посланици или постоянни представители на Северноатлантическия съвет, които отговарят за това. След това имате Военния комитет, който дава технически съвети, когато е необходимо. Това е много важно.

Също така трябва да се има предвид, че много хора говорят за НАТО, но по някаква причина много малко хора знаят какво точно е НАТО. Факт е също така, че няма задължение да се правят конкретни неща, когато се провежда дадена операция. Нека да дадем пример с Афганистан – първият пример, който ми идва наум. България участваше, но никой не ѝ каза: „Трябва да изпратите пет хиляди души, а не три хиляди“. Не. Ако смятате, че за вас три хиляди са достатъчни, това е договорено с другите съюзници и вие сте в системата – знаете, че тя работи по този начин. Специфичното е, че всяка страна плаща своите разходи. Може да звучи зле, но от друга страна е много важно, защото ако направиш нещо лошо, поемаш собствената си отговорност. Не можеш да бъдеш велик с много други. Ако искаш да направиш нещо, искаш да си там, участваш и си плащаш за това. Това е добър принцип според мен.

– От днешна гледна точка вероятно можем да кажем, че заради кризата в Украйна това, че България е част от НАТО и укрепва източния фланг на НАТО, има по-скоро стратегическо значение, отколкото политическо, както е било преди 20 години.

Днес в известна степен НАТО е жертва на собствения си успех.

– В какъв смисъл?

След разширяването на ЕС има много държави, които желаят да се присъединят към НАТО. Разширяването с България не беше последното. Последваха ви Албания, Черна гора...

– Северна Македония.

Хърватия. А миналата година – Финландия и Швеция. Така че всичко е много политическо. Проблемът на НАТО днес е, че има 32 държави, които трябва да постигат съгласие по едни и същи цели. С България мисля, че станаха 24 държави, не си спомням точно. Тогава беше по-лесно. Сега е малко по-трудно, защото, разбира се, трябва да съгласуваме мнението на България и Португалия с Финландия например. Логично, това поражда някои проблеми.

Забележителното е, че когато преди няколко години Руската федерация нападна Украйна, вероятно много хора смятаха, че тези сложни отношения между страните членки на НАТО ще отслабят отговора на агресията. Но, както знаете, не стана така. Може би е изненадващо, но не стана така. Малко или много има различни акценти, различни исторически перспективи, което е нормално, но съществува общото мнение, че агресията не е била оправдана и че трябва да защитим Украйна, доколкото е възможно.

– Обществото не само в България, но вероятно и в цяла Европа, е разделено по отношение на случващото се в Украйна. То беше разделено и преди повече от 25 години, когато се готвехме да влезем в НАТО. Това разделение е естествено, но част от българския политически, военен и дипломатически елит със сигурност играеше значителна роля за придвижването на процеса в правилната посока.

Тук бих искал да Ви попитам, имате ли спомени, които да споделите с нас, за български политици или дипломати, с които сте работили като заместник-генерален секретар на НАТО, т.е. някъде около 2004 г., когато се присъединявахме към Алианса?

Спомням си председателя на Атлантическия клуб в България.

– Соломон Паси.

Точно той. Знам човека, но забравям имена. Той е мой приятел.

– Той беше и министър на външните работи.

Да. Соломон Паси беше много добър в това, което правеше, много решителен и чух, че все още е много добър. Между другото, председателят на Фондацията на НАТО в Рим идва всеки път, когато правя нещо, свързано с вашия регион. Така че го помня най-вече като изключителен играч, в това няма съмнение. Но всъщност, всички български посланици, с които съм се срещал, изглеждат като всички останали. Не виждам нищо особено, за което да си кажете: „Трябва да се отнасям с тях с известно внимание, защото те няма да се съгласят“. Не, това никога не се е случвало. Ако мога

да кажа – ако искате да ме попитате за това, твърдя, че България може да има дори по-голяма роля от политическа гледна точка. Не говоря обаче за Русия, това е друга тема. България е много близо до Средиземно море, до Черно море, много близо дори до Италия, до Гърция. Според мен Алиансът трябва да има, макар да не е лесно, 360-градусово внимание. В този смисъл смятам, че вашата роля може да се състои и в това да гледате на юг, да се обръщате към приятелите си съюзници в Средиземноморието и да споделяте и този вид загриженост. Да не смятате, че трябва да се занимавате само със славянските страни или с православието – знаете, че тези неща са в миналото. Сега вие принадлежите към друга среда, към друга група.

– Точно така.

Нещо много важно, което бих искал да подчертая и което казвам и на други хора в различни страни: да си член на НАТО – дори да си малка държава, не е необходимо да си голяма сила – означава, че си на страната на „доставчиците на сигурност“. „Доставчик на сигурност“ е много добър израз, защото означава, че сте на страната на хората, които сега около масата и се грижат за общата сигурност. Това дава възможност за противопоставяне на гледните точки и има много голямо значение. Ако бяхте извън организацията, щеше да е нужно да отидете във Вашингтон, в Берлин, в Рим, за да попитате какво мислят другите. Щеше да има нужда да изградите своя собствена концепция за света. Ако принадлежиш към група на демократични страни, в която се чувстваш спокоен, става много по-лесно да допринесеш за общата гледна точка.

– Кои според Вас са най-големите предизвикателства пред НАТО и нашите съюзи в областта на сигурността?

Това, което донякъде е много изненадващо, е, че НАТО е единственият алианс с толкова важно измерение на сигурността, който съществува по организиран начин. Ако погледнем например ООН – разбира се, ООН има огромна легитимност и смятам, че е много важно Организацията да е силна, защото има нужда от това. Но членовете ѝ не са добре организирани по отношение на сигурността. Ако си припомним гражданската война в Босна и решението на проблема с Югославия, ще видите, че всички тези държави в ООН не се справяха добре да действат съвместно, което е разбираемо.

– Беше провал.

Аз не бих искал да използвам тази дума, но вие можете. Не искам да звуча против ООН, но разбира се, когато се появи НАТО, това промени нещата. Тъй като има командна верига, има организирана система, има организация за управление на кризи. Ако някой на място се нуждае от инструкции, той ще ги получи и всички ще се съгласят с това. Това е единствената организация в све-

та, независимо дали ви харесва или не, с тези характеристики. НАТО се създава през 1949 г. с 12 държави, а сега са 32. Има осем разширявания и за този период от време както цивилните, така и военните, работещи в НАТО, са развили степен на сплотеност, разбиране и познаване на останалите, което прави практическата операция много по-лесна. Някоя друга организация не притежава това. Защото, ако сте например във военното командване на около 80 км от Брюксел, там имате около 5 хил. офицери, включително и български, които през цялото време работят заедно, обсъждат и обменят информация, подготвят нещата. И ако има нужда да се предприеме нещо, е много по-лесно, отколкото ако трябва да се правят консултации между столиците.

– Най-голямото предизвикателство пред НАТО днес – можете ли да го назовете с няколко думи?

Всъщност първоначалната цел на НАТО от 1949 г. е абсолютно европейска. Това всъщност е пактът между Северна Америка и Западна Европа, според който, ако Съветският съюз нападне някъде в Германия или в Западна Европа, то всички участващи държави ще се притекат на помощ на страната, подложена на агресия. Това е в общи линии и не е променено от правна гледна точка. Разбира се, следва да се има предвид, че страните партньори днес са от различен вид, защото например Египет е страна партньор. Япония се превръща в партньор в много по-широк смисъл. Така че сега, особено на последната среща на върха във Вашингтон, посветена на 75-годишнината на НАТО, се обсъждаше много южният фланг и политиките на НАТО, без да се посочва някоя специална държава. Но южното съседство, което включва, разбира се, и България, трябва да се вземе предвид повече, отколкото в миналото, за да се изгради партньорство. Става дума за така наречената – и аз много харесвам този израз, кооперативна сигурност.

Кооперативната сигурност не означава непременно да си член. Не си член, но правиш нещо общо – обикновено това е политически диалог и практическо сътрудничество. Политическият диалог за един интелектуалец като Вас, а може би и за мен и за други, може да звучи като нещо лесно за разбиране. Политическият диалог какво означава? Да се говори за съществуването на Бог? Не. Политическият диалог е много важен, защото с опита си открих, започвайки като италиански дипломат, а след това отивайки в международни организации, че в много части на света, а понякога дори и в съседни държави, има различни мирозгledi заради историята им, политиката им. И това е нормално. Така че политическият диалог означава, че имате редовни поводи, при които се срещате и говорите за общи неща, и тогава разбирате другия много, много по-добре. Може би в определен момент дори обединявате волята си – ето какво означава практическото политическо диалог и в този смисъл той никак не е нещо второстепенно.

**Разговора води Георги Милков
октомври 2024 г.**

Улрих Бранденбург: България допринася за създаване на зона на сигурност в Европа

Улрих Бранденбург е немски дипломат, който е част от дипломатическата служба на Федерална република Германия от 1980 г. до 2016 г. От 1995 г. до 1999 г. е ръководител на отдел „Партньорство и сътрудничество“ в Международния щаб на НАТО, който отдел координира Засиления диалог за членството в Алианса.

От 2007 г. до 2010 г. е постоянен представител на Германия в Северноатлантическия съвет. През 2010 г. е назначен за посланик на Германия в Русия, а през 2014 г. – за посланик в Португалия.

- Да започнем с Вашето участие в работата на НАТО. Кога започна то?

Включих се в политиката за сигурност, когато работех в Министерството на външните работи в Бон след обединението на Германия. И в крайна сметка бях поканен да кандидатствам за ръководител на отдел „Партньорство и сътрудничество“ в Международния щаб на НАТО. Това се случи през 1995 г., а отделът отговаряше за организирането на Засиления диалог за членство в НАТО въз основа на проучване за разширяването на НАТО, публикувано през 1995 г. Бяхме отговорни също и за партньорските отношения, които НАТО имаше тогава. България, както и други страни, беше част от инициативата „Партньорство за мир“. Ние трябваше да анализираме проблеми, да подготвяме срещи, да ги председателстваме и т.н.

Продължих да изпълнявам тази длъжност до 1999 г., когато напуснах НАТО, за да се върна в националната ни външна служба. По-късно, от 2007 г. до 2010 г., се запознах с българския посланик Любомир Иванов, станах постоянен представител на Германия в Северноатлантическия съвет. След това през 2010 г. продължих като посланик в Москва, а от 2014 г. – като посланик в Лисабон. Спомням си много добре първите си контакти с българската делегация в НАТО – все още само като страна партньор, която обаче редовно участваше в срещите ни в централата. А също така си спомням много добре първото си посещение в новото ми качество в България. Трябва да е било през 1996 г., далеч преди присъединяването на България към НАТО, но в момент, когато всички обсъждахме плюсовете и минусите на членството в НАТО. И си спомням, че това беше една много оживена дискусия в България.

- Вашият опит в областта на политиката за сигурност ще ни помогне да направим тази картина по-ярка, защото това е процес. Прав сте, 90-те години бяха много активно и много интересно време и именно тогава до го-

ляма степен започна този процес на Включване на България в картината на сигурността на Европа и на света.

Сега водим този разговор през 2024 г., която е символична, защото, първо, отбелязваме 75-годишнината от създаването на Организацията на Северноатлантическия договор. В същото време това е годината, в която България празнува 20 години от присъединяването си към Алианса. От гледна точка на цялата Ви професионална биография как смятате – политическият или военно-стратегическият фактор беше този, който доведе до решението България да бъде приета в НАТО?

И двата аспекта са важни, ако се присъединяваш към НАТО. В крайна сметка става дума за съюз, включващ Член 5 със задължението държавите да си помагат взаимно срещу всякаква агресия отвън. Но трябва да се вземат предвид всички аспекти. Не си спомням кога точно България за пръв път прояви интерес към присъединяване към Алианса. Аз се включих в процеса през 1995 г. с проучването за разширяването на НАТО, което, доколкото знам, все още е валидно. В него са изложени задълженията и ползите от членството в НАТО, както и условията, които страните трябва да изпълнят, преди реално да се присъединят. На тази основа проведохме засилените диалози с вашите представители от София и разбира се, с българската делегация в НАТО.

В началото на разговора споменах първото си посещение в България в това си качество. Бях част от делегацията на Хавиер Солана, който между другото беше генерален секретар по същото време, когато аз бях в НАТО – от 1995 до 1999 г. За пет дни посетихме четири държави: Словения, Албания, България, Румъния. Много добре си спомням срещите, които имахме в София с президента Желю Желев и с други представители на властта. По време на тези срещи – а също и при подготовката за тях – ни направи особено впечатление, че в България се води много сериозен дебат за членството в НАТО. Бях впечатлен от този дебат. Бях склонен да бъда малко скептичен, когато в някои страни чувах, че 95% от населението иска страната да се присъедини към НАТО. Скептичен, защото е трудно да се повярва. В България по онова време имаше мнозинство в полза на това, но то беше незначително мнозинство. Дискусията все още беше много актуална – дали България да вземе това стратегическо решение да кандидатства за членство в НАТО. Ние бяхме там, за да отговаряме на въпроси и разбира се, да отнесем със себе си впечатленията от дебата, който се проведе във вашата страна. Бях доволен, когато в крайна сметка България се присъедини към Алианса и когато осем години по-късно се върнах като постоянен представител на Германия, за да се срещна с българските колеги в новото им качество на пълноправни членове на НАТО.

– Споменахте посланик Любомир Иванов, президента Желю Желев, така че нека Ви попитам как бихте определили ролята на българското политическо ръководство за придвижването на страната към дневния ред на НАТО?

В средата на 90-те години на миналия век впечатлението ми беше, че кандидатстването за членство в НАТО е спорен въпрос в България. Имаше някои хора, които бяха твърдо „за“. Спомням си Соломон Паси, външен министър на вашата страна и много близък до НАТО, приятел на бившия генерален секретар Манфред Вьорнер. Спомням си срещата с Желю Желев, а също и срещите с други хора, които бяха по-скоро скептични или по-малко ентузиазирани. Но както казах, винаги съм малко предпазлив, ако хората звучат твърде ентузиазирани, и бих предпочел решение, което е наистина добре обмислено с всички плюсове и минуси. Разбирам, че такъв е бил случаят в България. Днес Алиансът е поставен в различна ситуация от тази, която видяхме, когато с Любомир Иванов бяхме постоянни представители в НАТО. Тогава тема номер едно за нас беше Афганистан. НАТО беше замесена в Западните Балкани, както и в Афганистан, където имахме няколко възможности да отидем като постоянни представители. Това напълно се промени. НАТО все още участва до известна степен в Западните Балкани, вече не участва в Афганистан, но сме изложени на по-видима заплаха в настоящата ситуация на сигурност в Европа. По някакъв начин се връщаме към колективната отбрана, която, както знаете, беше първоначалната мисия на НАТО.

- Споменавайки Войната в Афганистан, позволете ми да задам още един въпрос, свързан с друга война през 2003 г. – Войната в Ирак. Защото по това време имаше разлив между САЩ и Франция и Германия, защото, доколкото си спомням, 16 страни членки на НАТО подкрепиха САЩ, но Франция, Германия и Белгия не го направиха. По това време България още преди да се присъедини към НАТО взе решение да се присъедини към коалицията на желаещите в Иракската война. Смятате ли, че това беше важна стъпка в този процес на присъединяване към НАТО през следващата година? Казано по друг начин, щеше ли България да бъде приета в НАТО, ако не беше участвала във Войната в Ирак? Освен това задавам този въпрос, защото, доколкото знам, сте започнали дипломатическата си кариера в Багдад още през 80-те години на миналия век.

Прав сте. Напуснах Багдад през 1984 г. и оттогава не съм се връщал в държавата, за съжаление. Попитахме за войната в Ирак през 2003 г. и правилно споменахте, че Германия, както и много други държави, не участваше в операцията, която между другото не беше операция на НАТО. Тя беше проведена от коалиция на желаещите. Ние не бяхме сред желаещите, защото смятахме, че тази война е грешна и несправедлива. Въпросът, който зададохте, е дали участието на България още преди да се присъедини всъщност е ускорило присъединяването на страната към НАТО.

Трудно ми е да кажа, защото ние не участвахме във Войната в Ирак. Всъщност се включихме в някои дейности на НАТО, които последваха – стабилизиращи операции, подпомагане на изграждането на иракската армия. Дали България е била добре посъветвана по онова време да изпрати войници в Ирак? Възможно е действително да е спечелила някакви облаги

във Вашингтон, но в крайна сметка решението да поканим България за член на НАТО беше взето по-късно, като бяха взети предвид много други фактори.

- Как бихте определили добавената стойност от присъединяването на България към Алианса? По-скоро като укрепване на източния фланг на НАТО или нещо повече?

Подобно на присъединяването на други страни от Централна и Източна Европа, присъединяването на България допринесе за създаването на зона на стабилност в Европа. Тъй като сега България е член и на Европейския съюз, всичко това допринася за създаването на мрежа, която насърчава и подкрепя стабилността в цяла Европа. Споменахте източния фланг – да, разбира се. Всички знаем, че Западните Балкани бяха зона на сериозни проблеми в продължение на много години и все още не са напълно консолидирани. Още по-важно е страни като България да са членове на Алианса, да са включени в процеса по взимане на решения от НАТО и да се явят като присъствие на Организацията на място, ако е необходимо. Виждам в това стабилизиращ фактор.

- Кои са най-големите предизвикателства сега пред НАТО, пред страни като България, от гледна точка на настоящето?

Най-голямото предизвикателство сега е войната, която Русия води срещу Украйна, война на нашия континент, най-голямото предизвикателство за европейската сигурност след края на Студената война. Ние помагаме на Украйна. Германия е най-големият европейски донор в това отношение. Но също така трябва да преосмислим дали сме направили достатъчно, за да подобрим собствената си колективна отбрана. Едно от решенията, които взехме в Германия след 24 февруари 2022 г., беше да разположим германски военнослужещи в други райони на територията на съюзниците за първи път в следвоенната ни история. Става въпрос за Литва, където създаваме военна база. Идеята е да подпомогнем литовците срещу всяка потенциална заплаха, която би могла да засегне територия им. Чух, че Франция участва по подобен начин в Румъния. Така че всички ние трябва да помислим как да укрепим капацитета си за организиране на колективната отбрана.

- Виждате ли някакви предстоящи заплахи, да речем в Приднестровието или в Близкия изток, за европейската и западната сигурност?

Заплахата срещу Украйна е достатъчно лоша и е ясно кой е агресорът в този случай, кой нарушава правилата. Това е непосредствената заплаха, на която е изложен европейският ред за сигурност. Ако други територии могат да станат обект на подобни агресии, това би било спекулация, а

аз наистина не обичам да спекулирам, нито за Приднестровието, нито за евентуални части от територията на НАТО.

- Смятате ли, че има вероятност да се промени Вътрешната динамика на НАТО заради новата президентска администрация във Вашингтон?

Да. Вътрешната динамика може да се промени по подобен начин, по който се промени по време на първия президентски мандат на Доналд Тръмп. Макар че е рано да се коментира. Но това, което със сигурност очаквам след тази предизборна кампания, е, че натискът ще се увеличи, че ние, европейците, ще трябва да направим повече, че ще харчим повече – и разбира се, да харчим разумно за собствената си отбрана. Надявам се, че принципът на трансатлантическото партньорство в областта на сигурността и отбраната ще остане толкова стабилен, колкото е бил през последните 75 години.

- Вярвате ли, че Европа има възможност да организира някакъв апарат за военна сигурност за самозащита, който да не е НАТО?

Надявам се, че няма да се окажем в тази ситуация. Убеден съм, че НАТО и трансатлантическото партньорство ще надделят. Но всички ние трябва да направим повече. В продължение на много години живеехме от дивидента за мир и не инвестирахме достатъчно в отбраната си. Това важи с пълна сила и за Германия. Сега харчим 2% от нашия БВП, но вероятно ще трябва да харчим повече в бъдеще. Не знам какъв е процентът в България, но всички ние сме призвани да укрепваме отбраната. Вземи заедно, това ще означава, че европейският стълб в НАТО ще стане по-силен. По отношение на възпиращия ефект е много важно американците да останат активна част, защото всички ние разчитаме на този ефект, който те могат да осигурят, включително в ядрената област.

**Разговора води Георги Милков
ноември 2024 г.**

Хронология на по-важните събития от присъединяването на България към НАТО (1990 – 2004)

Изготвена от отдел „Справочна“ към дирекция „Архиви и справочна“ на Българската телеграфна агенция

1990 г.

7 – 8 юни 1990 г. На заседание на Северноатлантическия съвет в Търнбъри, Шотландия, министрите на външните работи на страните от НАТО огласяват „Послание от Търнбъри“, с което протягат ръка за приятелство и сътрудничество на Съветския съюз и на всички останали европейски страни.

6 юли 1990 г. Държавните и правителствените ръководители на страните от НАТО на среща в Лондон огласяват Лондонската декларация за един променен Северноатлантически съюз. Декларацията съдържа предложения за широко сътрудничество със страните от Централна и Източна Европа в политическата и военната област, включително установяване на редовни дипломатически връзки.

13 юли 1990 г. С Декларация на Министерството на външните работи България приема поканата за установяване на редовни дипломатически връзки с НАТО. Българският посланик в Белгия е упълномощен да поддържа дипломатически връзки с НАТО.

15 ноември 1990 г. Първо посещение на български външен министър (г-н Любен Гоцев) в Главната квартира на НАТО. Среща с генералния секретар Манфред Вьорнер и постоянните представители на страните членки.

26 – 28 ноември 1990 г. На заседание в Лондон Северноатлантическата асамблея дава статут на асоциирани делегати на парламентаристите от България и други страни от Централна и Източна Европа.

1991 г.

4 април 1991 г. Основан е Атлантическият клуб в България, първата неправителствена атлантическа асоциация в страна, която не членува в НАТО. От м. октомври 1992 г. Атлантическият клуб е асоцииран с Асоциацията на Атлантическия договор (АТА), първоначално като наблюдател, а след това с пълноправен статут.

30 април 1991 г. Първо посещение на български министър-председател (г-н Димитър Попов) и на български министър на отбраната (ген.-полк. Йордан Мутафчиев) в НАТО.

12 – 14 юни 1991 г. Д-р Манфред Вьорнер осъществява първото официално посещение на генерален секретар на НАТО в България.

29 – 31 юли 1991 г. Постоянният представител на САЩ към НАТО, посланик Уилям Тафт IV, посещава България.

7 – 2 август 1991 г. Директорът на НАТО по информацията и печата г-р Ерика Брюс, посещава България.

8 ноември 1991 г. Държавните и правителствените ръководители на страните от НАТО огласяват Римската декларация за мир и сътрудничество, с която предлагат на Съветския съюз и другите страни от Централна и Източна Европа по-институционализирани отношения и сътрудничество по политически въпроси и въпроси на сигурността, включително създаването на Северноатлантически съвет за сътрудничество.

12 ноември 1991 г. Министърът на външните работи Стоян Ганев посещава НАТО.

14 ноември 1991 г. По покана на Северноатлантическия съвет президентът Желю Желев посещава НАТО за среща с генералния секретар Манфред Вьорнер и със Съвета.

20 декември 1991 г. България участва като съучредител в първото заседание на Северноатлантическия съвет за сътрудничество (САСС). Приета е „Декларация за диалог, партньорство и сътрудничество“.

1992 г.

20 – 22 февруари 1992 г. Първо посещение на главнокомандващ Съюзните сили в Южна Европа (CINSOUTH) – адм. Майк Бурда – в България.

26 февруари 1992 г. Българският посланик в НАТО г-жа Леа Коен участва в първото заседание на САСС на равнище посланици за обсъждане и приемане на „Работен план за диалог, партньорство и сътрудничество“.

10 март 1992 г. Външният министър Стоян Ганев участва в извънредно заседание на САСС, на което е одобрен първият Работен план за диалог, партньорство и сътрудничество на САСС.

1 април 1992 г. Министърът на отбраната Димитър Луджев участва в първата среща на министрите на отбраната на НАТО и САСС за определяне на областите за по-нататъшно сътрудничество в областта на отбраната.

10 април 1992 г. Първо заседание на Военния комитет на НАТО с партньорите от САСС, на което присъстват министрите на отбраната и началниците на генералните щабове от Централна и Източна Европа.

28 април 1992 г. Първо посещение на председател на Военния комитет на НАТО – ген. Виглейк Ейде – в България.

1993 г.

9 март 1993 г. Министър-председателят Любен Беров посещава НАТО за среща с генералния секретар Манфред Вьорнер.

14 – 15 април 1993 г. Първо посещение на върховен съюзен командващ за Европа (SACEUR) – ген. Джон Шаликашвили – в България.

22 – 23 юни 1993 г. България е домакин на второто заседание на Консултативната група по атлантическата политика с участието на страните партньори, председателствано от посланик Гебхард фон Молтке, помощник-генерален секретар по политическите въпроси.

13 – 16 октомври 1993 г. Първо посещение на Политическия комитет на НАТО в България.

21 септември 1993 г. Министърът на външните работи Станислав Даскалов посещава НАТО за среща с генералния секретар Манфред Вьорнер.

2 – 3 ноември 1993 г. Официално посещение на председателя на Военния комитет на НАТО фелдмаршал сър Ричард Винсът в България.

21 декември 1993 г. Народното събрание приема с консенсус Декларация, която изразява стремежа на България да се присъедини към НАТО и ЗЕС.

1994 г.

10 – 11 февруари 1994 г. На Срещата на най-високо равнище в Брюксел държавните и правителствените ръководители на страните от НАТО отправят покана към всички страни партньори от САСС и страните от Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (CSCE), които желаят и могат, да се присъединят към Партньорство за мир (ПЗМ).

14 февруари 1994 г. Президентът на България Желю Желев подписва Рамковия документ на Партньорство за мир в ГК на НАТО.

25 февруари 1994 г. Помощник-генералният секретар на НАТО по поддръжка на отбраната Робин Биърд е на посещение в България за обсъждане създаването на програма за военно сътрудничество с Българските въоръжени сили в областта на управлението и доставките. България е втората страна на партньор след Унгария, на която е предложена такава помощ.

3 юни 1994 г. Церемония по откриване на офисите на страните партньори, в т.ч. България, в ГК на НАТО.

6 юни 1994 г. България връчва своя Документ за представяне по Партньорството за мир (PfP Presentation Document).

15 – 16 август 1994 г. Първо посещение на върховен съюзен командващ за Атлантика (SACLANT) – адм. Дейвид Милър – в България.

12 – 16 септември 1994 г. Български възвод участва в първото съвместно учение по линия на ПЗМ COOPEARTVE BRIDGE в Познан, Полша.

2 ноември 1994 г. България подписва Споразумение по въпросите на сигурността с НАТО.

Ноември 1994 г. Двама български офицери за връзки се присъединяват към Групата за координиране на ПЗМ в Монс, Белгия.

28 ноември 1994 г. Заместник-министърът на външните работи Тодор Чуров посещава НАТО. На заседание на Северноатлантическия съвет той обявява, че България приема първата Индивидуална програма за партньорство (ИПП), разработена съвместно от България и НАТО и приета от Съвета.

3 декември 1994 г. Министърът на външните работи Иван Станчов участва в среща на държавния секретар на САЩ Уорън Кристофър с външните министри на 11 страни от Източна и Централна Европа, проведена в рамките на министерското заседание на САСС в Нордвейк, Холандия.

1995 г.

7 февруари 1995 г. Външният министър Георги Пирински посещава НАТО за среща с генералния секретар Вили Клаас.

Февруари 1995 г. България се присъединява към Процеса на планиране и преглед в рамките на ПЗМ и предоставя своя Преглед на цялостната оперативна съвместимост по ПЗМ.

25 април 1995 г. Министър-председателят Жан Виденов посещава НАТО за среща с генералния секретар Вили Клаас и със Северноатлантическия съвет.

7 юни 1995 г. България е домакин за първи път на учение на НАТО/ПЗМ – „COOPERATIVE RESCUE“.

28 септември 1995 г. България участва в заседание в ГК на НАТО, на което заинтересованите страни партньори са запознати с резултатите от Проучването относно разширяването на НАТО.

16 октомври 1995 г. България се присъединява към Споразумението между страните членки на НАТО и страните партньори, участващи в ПЗМ, относно статута на техните въоръжени сили (ратифицирано от Народното събрание на 5 април 1996 г.).

18 октомври 1995 г. Помощник-генералният секретар на НАТО по планира-

нето на отбраната г-н Антъни Крез посещава България за самостоятелен брифинг по Проучването относно разширяването на НАТО.

1996 г.

17 януари 1996 г. Решение на правителството за откриване на представителство в ГК на НАТО.

2 февруари 1996 г. Решение на правителството за участие в Засилен индивидуален диалог с НАТО по въпроси на членството.

25 март 1996 г. Президентът Желю Желев посещава НАТО за среща с генералния секретар Хавиер Солана и със Северноатлантическия съвет.

10 април 1996 г. България представя в НАТО Документ за обсъждане (Discussion Paper) в рамките на Засиления диалог на НАТО по въпроси на членството. През периода май 1996 г. – октомври 1998 г. България участва в няколко кръга от индивидуални заседания с НАТО в рамките на Засиления диалог.

2 – 3 май 1996 г. Посещение на генералния секретар на НАТО Хавиер Солана в България.

16 декември 1996 г. България сключва с НАТО споразумение относно участието в ръководените от НАТО Сили за прилагане на мирното споразумение в Босна и Херцеговина (ИФОР).

1997 г.

29 януари 1997 г. Президентът Петър Стоянов посещава НАТО за среща с генералния секретар Хавиер Солана и постоянните представители на страните от НАТО и изразява категоричното желание на България за пълноправно членство в НАТО.

17 февруари 1997 г. Правителството на Стефан Софиянски официално обявява кандидатурата на България за членство в НАТО.

25 февруари 1997 г. Външният министър Стоян Сталев посещава НАТО и се среща с генералния секретар Хавиер Солана, за да представи решението на правителството относно членството.

17 март 1997 г. Правителството приема Национална програма за подготовка и присъединяване към НАТО. Създава се Междуведомствен комитет за интегриране в НАТО (понастоящем Междуведомствен съвет за интеграция), който да координира усилията за подготовка и присъединяване към Алианса.

25 април 1997 г. Министърът на външните работи Стоян Сталев участва

В заседание на Северноатлантическия съвет във формат „16+1“ в рамките на Засиления диалог по въпроси на членството.

8 май 1997 г. Народното събрание приема Декларация за национално съгласие, която определя присъединяването на България към НАТО като основен национален приоритет.

22 май 1997 г. В писма до 16-те министри на външните работи от Алианса новоназначеният министър на външните работи Надежда Михайлова заявява готовността и непоколебимото желание на България да бъде сред първите страни, поканени да се присъединят към НАТО.

30 май 1997 г. Министърът на външните работи Надежда Михайлова участва в последното заседание на Северноатлантическия съвет за сътрудничество (САСС) и в учредителното заседание на Евроатлантическия съвет за партньорство (ЕАСП) в Синтра, Португалия. НАТО и външните министри на страните партньори приемат Основополагащия документ на ЕАСП.

4 юни 1997 г. Министър-председателят Иван Костов участва в неформално заседание с 16-те постоянни представители към НАТО в Брюксел.

8 юли 1997 г. На Срещата на най-високо равнище в Магрид държавните и правителствените ръководители от НАТО постигат съгласие да поканят Чешката република, Унгария и Полша да започнат преговори за присъединяване към НАТО. Те отново потвърждават, че Алиансът остава отворен за нови членове, и се споразумяват да преразгледат процеса на следващата си среща през 1999 г.

9 юли 1997 г. Президентът Петър Стоянов участва в заседание на държавните и правителствените ръководители от ЕАСП в Магрид.

11 юли 1997 г. Декларация, с която правителството на България приветства решенията от срещата на най-високо равнище в Магрид като историческо отваряне на Алианса за новите европейски демокрации и поздравява трите нови страни членки. Правителството потвърждава отново, че присъединяването към НАТО остава непосредствен национален интерес и стратегически приоритет за България, и изразява очакването, че страната ще бъде поканена да се присъедини към Алианса на следващата среща на най-високо равнище през 1999 г.

13 – 14 юли 1997 г. Министърът на отбраната на САЩ Уилям Коен посещава България, за да обсъди резултатите от срещата в Магрид.

20 юли 1997 г. България сключва споразумение с НАТО относно участието в ръководените от НАТО Сили за стабилизиране (ЕСФОР) в Босна и Херцеговина.

3 октомври 1997 г. България е домакин на първата среща на министрите

на отбраната от НАТО и страните от ПЗМ от Югоизточна Европа в рамките на Процеса на срещи на министрите на отбраната от Югоизточна Европа (ПСМОЮИЕ).

2 – 8 октомври 1997 г. Атлантическият клуб в България е домакин на 43-ата Генерална асамблея на Асоциацията на Атлантическия договор (АТА) в София, проведена за първи път в страна, която не членува в НАТО.

20 октомври 1997 г. Постоянният представител на САЩ в НАТО посланик Робърт Хънтър посещава България.

4 декември 1997 г. Решение на правителството за откриване на Постоянна дипломатическа мисия на България към НАТО и ЗЕС в Брюксел. Първият ръководител на мисията – посланик Бойко Ноев – връчва акредитивните си писма на 18 март 1998 г.

1998 г.

2 – 3 април 1998 г. Генералният секретар на НАТО Хавиер Солана посещава България.

27 април 1998 г. Министърът на външните работи Надежда Михайлова и министърът на отбраната Георги Ананиев участват в заседание на Северноатлантическия съвет (формат „16+1“) в рамките на Засиления диалог по въпроси на членството в НАТО.

10 юли 1998 г. Президентът Петър Стоянов посещава ГК на НАТО за среща с генералния секретар Хавиер Солана.

7 октомври 1998 г. Министър-председателят Иван Костов посещава НАТО, за да участва в заседание на Северноатлантическия съвет в рамките на Засиления диалог по въпроси на членството.

Април – декември 1998 г. В рамките на Междуведомствения комитет за интегриране в НАТО (МКИН) е осъществен презлед на напредъка по постигането на оперативна съвместимост с НАТО.

23 октомври 1998 г. Народното събрание приема Декларация относно кризата в Косово, с която се заявява одобрение на действията на правителството в подкрепа на усилията на НАТО там, както и за задълбочаването на сътрудничеството с Алианса в рамките на перспективата за членство.

1999 г.

25 март 1999 г. Народното събрание приема Декларация относно изострянето на кризата в Косово, с която се потвърждава отново стратегическият избор на България за членство в НАТО и се изразява солидарността на България с Евроатлантическата общност.

6 април 1999 г. Посещение на заместник-генералния секретар на НАТО посланик Серджо Баланцино в София във връзка с кризата в Косово.

21 април 1999 г. Министър-председателят Иван Костов посещава НАТО, за да обсъди със Северноатлантическия съвет кризата в Косово и други въпроси на сигурността.

23 – 25 април 1999 г. На Срещата на най-високо равнище във Вашингтон лидерите на страните от НАТО отбелязват 50-ата годишнина на Алианса и поставят началото на редица инициативи, включително План за действие за членство (ПДЧ), който да подпомогне България и останалите страни, стремящи се към членство в НАТО, и Инициативата за Югоизточна Европа (SEEI) за повишаване на регионалната сигурност и насърчаване на регионалното сътрудничество в ЮИЕ. Българският президент Петър Стоянов участва в Срещата на ЕАСП на най-високо равнище.

28 април 1999 г. България и НАТО сключват Споразумение за транзитно преминаване през въздушното пространство на страната на самолети на НАТО в рамките на операция „Съюзна сила“.

21 юни 1999 г. България и НАТО сключват Споразумение за транзитно преминаване през територията на България на личен състав и екипировка, в рамките на операция „Joint Guardian“.

8 юли 1999 г. Посещение в България на генералния секретар на НАТО Хавиер Солана.

22 октомври 1999 г. България представя своята първа Годишна национална програма за 1999 – 2000 г. по Плана на действие за членство в НАТО.

20 декември 1999 г. Министър-председателят Иван Костов се среща с новия генерален секретар на НАТО лорд Робъртсън в Брюксел.

2000 г.

9 – 10 февруари 2000 г. Генералният секретар на НАТО лорд Робъртсън посещава България.

13 – 14 март 2000 г. Посещение в България на генерал Уесли Кларк, върховен съюзен командващ за Европа (SACEUR).

14 април 2000 г. Министърът на външните работи Надежда Михайлова и министърът на отбраната Бойко Ноев участват в Заседание на Северноатлантическия съвет (формат „19+1“) за обсъждане на Доклада за постигнатия от България напредък по изпълнението на първата Годишна национална програма по ПДЧ.

19 май 2000 г. Външният министър Надежда Михайлова участва във Вил-

нюс в конференция на външните министри на 9-те страни кандидатки за членство в НАТО, която поставя началото на Вилнюския процес.

22 юни 2000 г. Посещение в България на ген. Джоузеф Ралстън, SACEUR.

12 юли 2000 г. Посланиците от ЕАСП отбелязват създаването на Направляваща група по сътрудничеството в областта на сигурността в Югоизточна Европа (SEEGROUP) – главен проект в рамките на Инициативата на НАТО за ЮИЕ (SEEI), осъществен с водещата роля на България.

27 септември 2000 г. Ген. Джоузеф Ралстън, SACEUR, и адм. Джеймс Елис, главнокомандващ Съюзните сили в Южна Европа, посещават България за участие в учението „Седем звезди“ на Многонационалните мирни сили в Югоизточна Европа (SEEBRIG).

2 октомври 2000 г. Втората Годишна национална програма на България по ПДЧ за периода 2000 – 2001 г. е връчена на посланик Клаус-Петер Клайбер, помощник-генерален секретар на НАТО по политическите въпроси, по време на посещението му в София.

3 октомври 2000 г. Първо заседание на SEEGROUP на ниво старши служители в София.

12 – 13 октомври 2000 г. Среца на министрите на отбраната на 9-те страни кандидатки за членство в НАТО в София с участието на генералния секретар на НАТО лорд Робъртсън.

20 ноември 2000 г. Министър-председателят Иван Костов посещава ГК на НАТО.

22 ноември 2000 г. Председателят на Военния комитет на НАТО ген. Гуидо Вентурони посещава България.

30 ноември 2000 г. Заместник-генералният секретар на НАТО посланик Сержо Баландзино е на посещение в София.

2001 г.

5 март 2001 г. Президентът Петър Стоянов посещава НАТО за среща с генералния секретар лорд Робъртсън.

21 март 2001 г. Министърът на отбраната Бойко Ноев и генералният секретар на НАТО лорд Робъртсън подписват Споразумение между България и НАТО относно транзитното преминаване на сили и личен състав на НАТО (Ратифицирано от Народното събрание на 6 април 2001 г.).

30 април 2001 г. Президентът Петър Стоянов участва в заседание на Северноатлантическия съвет във формат „19+1“, на който е обсъден Докла-

гът за постигнатия от България напредък в рамките на втория цикъл на Плана за действие за членство в НАТО.

10 – 12 май 2001 г. Министър-председателят Иван Костов участва в Братиславската конференция на новите демокрации в рамките на Вилнюския процес.

2 юли 2001 г. Министърът на външните работи Надежда Михайлова участва в срещата на външните министри на страните от Вилнюската група в Талин, Естония.

13 септември 2001 г. Правителството изразява готовността на България, въпреки че не е все още страна по Северноатлантическия договор, да прилага задълженията по член 5 от Договора и да предостави помощта, която може да бъде необходима съгласно изявлението на Северноатлантическия съвет от 12 септември 2001 г.

4 октомври 2001 г. Министърът на външните работи Соломон Паси участва в 47-ата Генерална асамблея на Асоциацията на Атлантическия договор (АТА) и в срещата на министрите на външните работи на страните от Вилнюската група в Блед, Словения.

5 октомври 2001 г. Среща на най-високо равнище в София на президентите на новите демокрации в рамките на Вилнюския процес с участието и на генералния секретар на НАТО лорд Робъртсън и представители на страни членки на НАТО. Приета е Декларация за солидарност със САЩ и с решението на САС от 4 октомври 2001 г., потвърждаващо отново обвързаността на външната политика и политика на сигурност на страните от В-10 с произтичащите от Северноатлантическия договор задължения, включително тези от член 5.

22 октомври 2001 г. Министър-председателят Симеон Сакскобургготски и министърът на външните работи Соломон Паси се срещат в Брюксел с генералния секретар на НАТО лорд Робъртсън и със Северноатлантическия съвет.

14 ноември 2001 г. Народното събрание единодушно ратифицира Споразумение между България и САЩ за прелитането, транзитното преминаване и пребиваването на територията на Република България на сили и личен състав на САЩ за сътрудничество в контекста на операцията „Трайна свобода“ в Афганистан.

11 декември 2001 г. Външният министър Соломон Паси посещава Върховното командване на Съюзните сили в Европа в Монс (Шейп) за среща с ген. Джоузеф Ралстън, Върховен съюзен командващ за Европа.

19 декември 2001 г. Народното събрание приема с консенсус декларация, с

която подкрепя решението на правителството от 29 ноември 2001 г. за снемане от въоръжение и унищожаване на ракетен комплекс СС-23.

2002 г.

1 януари 2002 г. България става непостоянен член на Съвета за сигурност на ООН (2002 - 2004) и обявява борбата срещу тероризма за основен приоритет в нейния дневен ред.

10 януари 2002 г. България се присъединява към Меморандума за разбирателство относно командването и свързани с него въпроси на Международните сили за поддържане на сигурността (ИСАФ) в Афганистан, подписан в Лондон. През м. февруари 2002 г. български контингент е разположен в района на гр. Кабул.

6 февруари 2002 г. Новоизбраният президент Георги Първанов посещава НАТО и Шейп за среща с генералния секретар на НАТО лорд Робъртсън и с ген. Джоузеф Ралстън, SACEUR.

14 февруари 2002 г. На среща в Букурещ министрите на външните работи на България, Румъния, Гърция и Турция поставят началото на диалог и сътрудничество във формат „2+2“, свързан с по-ранното присъединяване на България и Румъния към НАТО.

19 февруари 2002 г. Посещение в България на делегация на САЩ, водена от постоянния представител на САЩ в НАТО посланик Никълъс Бърнс, за срещи и разговори с държавното ръководство по въпроси на подготовката за членство в НАТО.

28 февруари 2002 г. Генералният секретар на НАТО лорд Робъртсън посещава България за срещи с президента Георги Първанов, министър-председателя Симеон Сакскобургготски, министъра на външните работи Соломон Паси и министъра на отбраната Николай Свиначков, както и с председателя на парламента проф. Огнян Герджиков и депутати. Основната обсъждана тема е напредъкът по подготовката за присъединяване към Алианса.

8 март 2002 г. Министърът на външните работи Соломон Паси участва в среща на министрите на външните работи на страните от Вилнюската група в Скопие.

18 март 2002 г. Ген. Джоузеф Ралстън, SACEUR, посещава България.

25 – 26 март 2002 г. Министър-председателят Симеон Сакскобургготски участва в Букурещ в конференцията „The Spring of New Allies“ заедно с министър-председателите на страните от Вилнюската група.

29 март 2002 г. Втора среща на външните министри на България, Румъния, Гърция и Турция във формат „2+2“ в Атина.

18 април 2002 г. Среща на министрите на отбраната на България, Румъния, Гърция и Турция във формат „2+2“ в Атина.

23 април 2002 г. Външният министър Соломон Паси и министърът на отбраната Николай Свиначков участват в заседание на Северноатлантическия съвет във формат „19+1“ за обсъждане на третия Доклад за постигнатия от България напредък по Плана за действие за членство в НАТО.

24 – 28 май 2002 г. България е домакин на Пролетната сесия на Парламентарната асамблея на НАТО.

5 – 6 юли 2002 г. Министър-председателят Симеон Сакскобургготски участва в конференция „Мостът към Прага“ в Рига, в рамките на Вилнюския процес.

21 ноември 2002 г. На Срещата на най-високо равнище в Прага държавните и правителствените ръководители на страните членки на НАТО официално отправят покана към България, Естония, Латвия, Литва, Румъния, Словакия и Словения да започнат преговори с НАТО за присъединяване.

29 декември 2002 г. Решение на Министерския съвет, с което се одобрява мандат и екип за водене на разговорите за присъединяване, ръководен от заместник-министъра на външните работи Любомир Иванов. Министерският съвет одобрява и разширен състав на Постоянната дипломатическа мисия на РБ към НАТО в Брюксел, която след присъединяването към Алианса да се трансформира в Национална делегация към НАТО.

2003 г.

10 януари 2003 г. Първи кръг на разговорите за присъединяване към НАТО в Брюксел.

7 февруари 2003 г. Решение на Народното събрание за разрешаване на прелитането, временното пребиваване и транзитното преминаване през и на територията на Р България на сили и личен състав на САЩ и други държави от коалицията и изпращането и разполагането на български отбранителни формирования за ядрена, химическа и биологическа защита извън страната в подкрепа на планирането на евентуална коалиционна операция във връзка с изпълнението на Резолюция 1441 на СС на ООН.

10 февруари 2003 г. Втори кръг на разговорите за присъединяване в Брюксел.

17 февруари 2003 г. Генералният секретар на НАТО лорд Робъртсът посещава България.

7 март 2003 г. Заседание на Старшия политически комитет на НАТО във формат „19+1“ в Брюксел за обсъждане на българския График за приключване на реформите.

17 март 2003 г. Министърът на външните работи Соломон Паси изпраща до генералния секретар на НАТО Писмо за намеренията, потвърждаващо интереса, готовността и способността на България да се присъедини към Алианса. Към писмото е приложен Графикът на страната за приключване на реформите.

26 март 2003 г. На извънредно заседание на Северноатлантическия съвет в Брюксел постоянните представители на 19-те страни членки на НАТО подписват Протоколите към Северноатлантическия договор за присъединяване на България, Естония, Латвия, Литва, Румъния, Словакия и Словения, в присъствието на министър Соломон Паси и външните министри на другите поканени страни.

28 март 2003 г. Канада депозира инструмента си за ратификация на Протоколите за присъединяване.

4 – 5 април 2003 г. Министър-председателят Симеон Сакскобургготски участва в неформална среща на министър-председателите на 7-те поканени страни в Снагов, Румъния.

7 април 2003 г. Българският посланик в НАТО Емил Вълев участва в първото заседание на Северноатлантическия съвет с поканените страни.

11 април 2003 г. Норвегия ратифицира Протоколите за присъединяване.

8 май 2003 г. Сенатът на САЩ дава съгласието си за ратификация на Протоколите за присъединяване с 96 гласа „за“ и 0 „против“.

8 май 2003 г. Посещение на президента Георги Първанов в НАТО за среща с генералния секретар лорд Робъртсън.

15 май 2003 г. Дания ратифицира Протоколите за присъединяване.

29 май 2003 г. Решение на Народното събрание за участие на България в Многонационалните съвместни оперативни сили в Ирак.

2 юни 2003 г. Унгария ратифицира Протоколите за присъединяване.

3 – 4 юни 2003 г. Външният министър Соломон Паси участва в работен обяд на Северноатлантическия съвет и в заседанието на ЕАСП на равнище министри на външните работи в Магриг.

18 юни 2003 г. Решение на Съвета на НАТО за отварянето на комитети и други органи на НАТО за участие на 7-те поканени страни със статут на наблюдатели.

24 юни 2003 г. Италия ратифицира Протоколите за присъединяване.

9 юли 2003 г. Люксембург ратифицира Протоколите за присъединяване.

11 юли 2003 г. Германия ратифицира Протоколите за присъединяване.

Август 2003 г. Разполагане на български пехотен батальон от 480 военно-служещи в Кербала, Ирак, в рамките на полската зона на командване.

7 август 2003 г. Чешката република ратифицира Протоколите за присъединяване.

5 септември 2003 г. Генералният секретар на НАТО лорд Робъртсът се среща с президента Георги Първанов и министър-председателя Симеон Сакскобургготски и изнася встъпителна реч на международната конференция „Към общ дневен ред на сигурността в Югоизточна Европа“. Той е награден с орден „Стара планина“ – първа степен, от президента Първанов.

3 октомври 2003 г. Полша ратифицира Протоколите за присъединяване.

6 октомври 2003 г. България представя в НАТО Годишната национална програма за 2003 – 2004 г. по ПДЧ.

8 – 9 октомври 2003 г. Министърът на отбраната Николай Свинаров участва в неформална среща на министрите на отбраната на страните членки на НАТО и на 7-те поканени страни в Колорадо Спрингс, САЩ.

14 – 15 октомври 2003 г. Посещение на председателя на Военния комитет на НАТО ген. Харалд Куят в България.

16 октомври 2003 г. Турция ратифицира Протоколите за присъединяване на България към НАТО.

23 октомври 2003 г. Великобритания депозира инструментите си за приемане на Протоколите за присъединяване.

5 ноември 2003 г. Министърът на външните работи Соломон Паси участва в 49-ата Генерална асамблея на АТА в Единбург.

5 ноември 2003 г. Заседание на Старшия политически комитет на НАТО във формат „19+1“ в Брюксел за обсъждане на Годишната национална програма на България по ПДЧ за 2003 – 2004 г.

6 ноември 2003 г. Гърция ратифицира Протоколите за присъединяване.

12 ноември 2003 г. Испания ратифицира Протоколите за присъединяване.

27 ноември 2003 г. Парламентът на Белгия ратифицира Протоколите за присъединяване.

2 декември 2003 г. Исландия ратифицира Протоколите за присъединяване.

4 декември 2003 г. Министърът на външните работи Соломон Паси участва

ва в първото заседание на САС на равнище външни министри с поканените страни в Брюксел. В Заключителното комюнике се заявява, че официалното присъединяване на новите членове към Алианса ще се осъществи веднага след като приключи процесът на ратификация.

5 декември 2003 г. Министър Соломон Паси участва в заседанията на Комисията НАТО-Украйна и на ЕАСП на равнище министри на външните работи.

10 декември 2003 г. Заместник-министърът на отбраната по политическите въпроси на САЩ Дъглас Фейт посещава България за консултации по процеса на преразглеждане на глобалното разположение на американските сили като част от трансформацията и адаптацията на НАТО, както и от предприетите от правителството на САЩ консултации с Алианса, България и други съюзници и партньори. Народното събрание също декларира одобрението си за усилията на държавните институции да ускорят присъединяването към НАТО и изразява готовност да пристъпи своевременно към предвидената в Конституцията процедура за присъединяване на България към Северноатлантическия договор.

23 декември 2003 г. Холандия ратифицира Протоколите за присъединяване.

30 декември 2003 г. Португалия ратифицира Протоколите за присъединяване.

2004 г.

9 януари 2004 г. Посещение на върховния съюзен командващ за Европа ген. Джеймс Джоунс в България.

21 януари 2004 г. Министърът на външните работи Соломон Паси, в качеството си и на председател на ОССЕ, участва в заседание на Северноатлантическия съвет, за да представи приоритетите и целите на българското председателство. Среща с новия генерален секретар на НАТО Ян де Хооп Схефер.

ЖИВИ АРХИВИ

Национален архив от спомени за процеса
на присъединяване на България към НАТО

Том 2

Дипломатически институт
Министерство на външните работи на Р България

Предпечатна подготовка и печат: ИК „Св. Георги Победоносец“ ЕООД

Настоящото издание е отпечатано на шрифта ЛИК, разработен за Българската телеграфна агенция от екип на Националната художествена академия в състав доц. Светлин Балездров, проф. Кристина Борисова, д-р Жаклина Жекова и Николай Петрусенко.

Изданието се реализира в рамките на Националната програма с инициативи за отбелязването през 2024 г. на 20-ата годишнина от членството на Република България в НАТО.